

ARCHEION

CZASOPISMO NAUKOWE POŚWIĘCONE
SPRAWOM ARCHIWALNYM

ZAŁOŻONE PRZEZ
STANISŁAWA PTASZYCKIEGO

REDAKTOROWIE
WITOLD SUCHODOLSKI
I
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XI

WARSZAWA 1933.

WYDAWNICTWO ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
SKŁAD GŁÓWNY W ADMINISTRACJI WYDAWNICTW
MINISTERSTWA W. R. I O. P. WARSZAWA AL. SZUCHA 23/25

ARCHÉION

REVUE DES ARCHIVES

FONDÉE PAR
STANISLAS PTASZYCKI

PUBLIÉE PAR L'ADMINISTRATION
GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT

SOUS LA DIRECTION
DE
WITOLD SUCHODOLSKI
ET
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XI

VARSOVIE 1933

ANNO HEDRO N

REVUE DES ARCHIVES

STANISLAS PŁĄSZCZYŃSKI

GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT

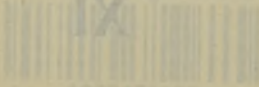
ARCHÉION

11

WYŁOŻENIE
ET
INWENTYKACJA

IX

Biblioteka Jagiellońska

1002471190

WARSZAWA 1910

WYDAWNICTWO ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
WARSZAWA 1910

ARCHÉION

REVUE DES ARCHIVES

FONDÉE PAR
STANISLAS PTASZYCKI

PUBLIÉE PAR L'ADMINISTRATION
GÉNÉRALE DES ARCHIVES D'ÉTAT

SOUS LA DIRECTION
DE
WITOLD SUCHODOLSKI
ET
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XI

VARSOVIE 1933

ARCHEION

CZASOPISMO NAUKOWE POŚWIĘCONE
SPRAWOM ARCHIWALNYM

ZAŁOŻONE PRZEZ
STANISŁAWA PTASZYCKIEGO

REDAKTOROWIE
WITOLD SUCHODOLSKI
I
WINCENTY ŁOPACIŃSKI

XI

Biblioteka Jagiellońska

1002471190

WARSZAWA 1933.

WYDAWNICTWO ARCHIWÓW PAŃSTWOWYCH
SKŁAD GŁÓWNY W ADMINISTRACJI WYDAWNICTW
MINISTERSTWA W. R. I O. P. WARSZAWA AL. SZUCHA 23/25

Do tomu niniejszego dołączono jako dodatek:
Bibljotheka czasopisma „Archeion”. II.: Przewodnik
po Archiwach polskich. I. Archiwa dawnej Polski.
Napisał Józef Siemieński.

Supplement au volume XI: Bibliothèque
d'Archeion. Vol. II. Guide des Archives de Pologne.
I. Les Archives de l'ancienne Pologne. Par Józef
Siemieński.

~~10274~~

C 18274

DRUKARNIA CENTRALNA W ŚREMIE.

AKC. Nr. 1664

B.

33/34

MOJE WSPOMNIENIA OSOBISTE O Ś. P. PROF. OSWALDZIE BALZERZE.

Opuścił nas mąż, któremu tyle zawdzięcza nauka polska i od którego jeszcze więcej mogła oczekiwać! Z wielkim Zmarłym łączyły mnie stałe stosunki niemal w ciągu pół wieku.

Poznałem profesora Balzera we Lwowie, późną jesienią roku 1883 w domu profesora Antoniego Małeckiego. Przyjechałem wtedy z Petersburga na dłuższy pobyt do Lwowa dla pracy w archiwach i bibliotekach.

Był to okres intensywnego odradzania się polskości w Galicji. We Lwowie ruch naukowy i społeczny skupiał się około osoby Antoniego Małeckiego, wielce zasłużonego twórcy badań nad historją literatury polskiej, profesora Uniwersytetu Lwowskiego, autora pracy podstawowej o Słowackim, autora Gramatyki języka polskiego, która przez długie lata była jedynym podręcznikiem szkolnym, stojącym na właściwym ówczesnym poziomie naukowym i wogóle podstawą do wyższych studjów uniwersyteckich nad językiem polskim. Podówczas w domu P. P. Małeckich, w gmachu Ossolineum, zbierała się co tydzień cała elita naukowa i społeczna lwowska. Prócz stałych mieszkańców Lwowa zbierali się tam i przybysze z całej dawnej Polski, nie zważając na kordony graniczne. Profesor lubił gromadzić koło siebie nietylko ludzi zasłużonych lecz i początkujących adeptów nauki. Zaszczycił uczęszczania na te zebrania i mnie przypadł w udziale. Dostęp tam dały mi: wydanie „Wizerunku” oraz rozprawka o Reju i Wereszczyńskim, żywo omawiana przez postępową prasę warszawską i przez warszawski „Przegląd Katolicki”, biorący w obronę Wereszczyńskiego.

W domu PP. Małeckich spotykało się stale takie zasłużone postacie ze starszego pokolenia, jak Wojciech Kętrzyński, zasłużony wydawca Monumentów, Dyrektor Ossolineum, Ludwik Kubala, co swojemi studjami natchnął Sienkiewicza, Tadeusz Wojciechowski, faktyczny odkrywca naszych dziejów Chrobackich, Roman Pilat, mistrz całego pokolenia historyków literatury polskiej, Władysław Łoziński, twórca i zasłużony redaktor Przewodnika Naukowego, Adam Krechowiecki, jego szczęśliwy spadkobierca w redagowaniu Przewodnika i utalentowany historyk-powieściopisarz, Władysław Bełza, serdeczny opiekun młodzieży szkolnej, uczęszczającej do „czytelni dla młodzieży”, czytelni zorganizowanej właśnie przez niego przy Bibliotece Ossolińskich, Edward Pawłowicz, pracownik Ossolineum; przy nich młodsi, moi rówieśnicy, ale już znani dobrze w nauce, jak Stanisław Smolka, Antoni Prochaska, Ludwik Ćwikliński, Aleksander Hirszberg, Czarnik, sekretarz Biblioteki Ossolińskich, autor źródłowej pracy o Górnickim. Poza nimi całkiem podówczas młodzi lecz świetnie już się zapowiadający — Abraham, Finkiel. Bywał tam i przyjeżdżający z Krakowa Balzer. Że na tych tylko się zatrzymam, a było wszystkich bardzo wielu.

Był nieobecny ciałem, ale stale dominował duchem, złożony ciężką niemocą profesor Xawery Liske — mistrz całego pokolenia historyków polskich, organizator i pierwszy Dyrektor Archiwum Lwowskiego Aktów Grodzkich i Ziemskich (obecnie Archiwum Ziemskie we Lwowie) twórca Towarzystwa Historycznego we Lwowie (obecnie Polskie T-wo Historyczne), założyciel Kwartalnika Historycznego, inicjator i pierwszy aż do zgonu redaktor i wydawca Aktów Grodzkich i Ziemskich.

Te zasłużone postacie po latach przeszło pięćdziesięciu stają mi przed oczyma jak żywe. Z nich starsi dawno już nas opuścili, podążył świeżo za nimi i Balzer.

Po takich niezapomnianych warunkach spotkania, podtrzymywałem z prof. Balzerem stosunki bądź listowne, bądź osobiste, podczas moich częstych z Petersburga wycieczek do Lwowa lub Krakowa.

Korespondowaliśmy na tematy naukowe: Balzer zgłaszał się do mnie po informacje z bibliotek i archiwów petersburskich, ja zaś do niego po wyjaśnienia różnych kwestyj nieraz mnie obchodzących, których nie mogłem sam rozwiązać.

W korespondencji Balzer był taki, jaki stale był w swych dziełach: pytania stawiał ściśle sformułowane tak, że na nie łatwo było należycie odpowiedzieć po zrobieniu odpowiednich poszukiwań. Odpowiedzi dawał wyczerpujące, ściśle sformułowane i znakomicie zredagowane. Z biegiem czasu zbliżyliśmy się koleżeńsko: jako członkowie czynni Wydziału Historyczno-filozoficznego Polskiej Akademji Umiejętności, jako członkowie honorowi Towarzystw: Historycznego i Heraldycznego we Lwowie. Po moim przybyciu do kraju na stałe złączyliśmy się służbowo w pracy archiwalnej. Balzer od roku 1891 był dyrektorem Archiwum Ziemskiego we Lwowie, ja zaś od roku 1918 dyrektorem Archiwum Państwowego w Lublinie.

Balzer pozostawał na stanowisku dyrektora aż do swego zgonu przeszło lat 40.

Był to okres znamieny w dziejach archiwów polskich. Rozpoczął się on w roku 1878. Za mojej już pamięci. Do tego roku wszystkie archiwa na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej były w rękach zaborców: w Poznaniu — Prusaków, w Wilnie — zdeklarowanych rusyfikatorów, w Warszawie — pod zwierzchnią władzą rosyjskich ministrów z biurowością rosyjską.

Pod zaborem rosyjskim jedno tylko Archiwum Główne w Warszawie stałe pozostawało pod kierownictwem dyrektorów Polaków. Ostatnimi dyrektorami Archiwum Głównego byli profesorowie rosyjskiego Uniwersytetu Warszawskiego — Adolf Pawiński, a po jego zgonie Teodor Wierzbowski, ten ostatni aż do chwili objęcia archiwum pod zarząd polski.

Dostęp do tych archiwów był dla polskich badaczy niezmiernie utrudniony. Mogli z nich korzystać jedynie wybrańcy losu. Do tych i ja miałem szczęście należeć. Dzięki staraniom Uniwersytetu Petersburskiego Minister Sprawiedliwości pozwoił mi korzystać z Archiwum Głównego w Warszawie, a Kurator Okręgu Naukowego w Wilnie dał zezwolenie na korzystanie z Archiwum Centralnego w Wilnie.

W tamtym okresie Pawiński nie dostał zezwolenia na korzystanie z Archiwum Poznańskiego, a Balzer — z warszawskiego Głównego. W Wilnie go dopuszczono, ale widziano go tam niechętnie.

Przy takich warunkach przejście archiwów Krakowskiego i Lwowskiego pod zarząd polski stworzyło nową erę dla polskich badaczy naukowych, zwłaszcza zaś, że z wyboru Akademii na czele obydwóch archiwów stanęli wybitni historycy polscy: w Krakowie — Michał Bobrzyński, we Lwowie — Xawery Liske. Do pomocy powołali oni młodych a już świetnie zapowiadających się historyków. W Krakowie adjunktem został Dr. Zbigniew Kniaźkołucki, młodo zgasły zasłużony wydawca dokumentów do dziejów Reja, we Lwowie Dr. Antoni Prochaska, który na tem stanowisku doczekał się wskrzeszenia Polski i stworzenia z archiwów tych czysto polskiej instytucji. Prochaska przetrwał na swem stanowisku przeszło lat pięćdziesiąt i obdarzył polską historjografię znaczną ilością prac konstrukcyjnych i szeregiem monumentalnych wydawnictw, jak np. Kodeks Witołdowy i wydawnictwo Aktów Grodzkich i Ziemskich, które doprowadził do liczby 25 tomów, a w rękopisie pozostawił przygotowany do druku materiał jeszcze na 5 tomów. Jeden z dawnych adjunktów archiwum krakowskiego Prof. Kutrzeba wydał wzorowy Inwentarz Archiwum Krakowskiego. Jest to wynik idei proklamowanej przez tych pierwszych dyrektorów, by archiwa promieniowały jak najdalej nazewnątrz.

Otworzyli oni archiwa do pracy naukowej nie tylko dla znanych uczonych, lecz gorąco zachęcali początkujących swych uczniów akademickich, wdrażając ich do pracy nad dawnymi aktami, sami uczyli ich nawet czytania starego pisma.

Liske we Lwowie postawił jako zasadę, że archiwa powinny nie tylko dawać materiał do badań dla innych, lecz i same muszą promieniować nazewnątrz. W tym celu rozpoczął wydawnictwo Aktów Grodzkich i Ziemskich, oparte na materiale archiwum Lwowskiego, założył Towarzystwo Historyczne, rozpoczął wydawnictwo Kwartalnika Historycznego, który w roku bieżącym rozpoczął 47-y rok swojej egzystencji. Prowadził te prace aż do ostatniej chwili swego żywota nawet na łożu boleści.

Po jego zgonie kierownictwo archiwum objął Profesor Balzer, a wydawnictwo Aktów — Prochaska. Balzer po objęciu kierownictwa archiwum w dalszym ciągu rozwijał idee Liskego i przy nim archiwum stało się prawdziwą pepinierą gruntownych badaczy dziejów naszych, jego bliżsi współpracownicy archiwalni dzielnie się przyczynili do rozwoju nauk pomocniczych swemi cennymi pracami archiwalnemi, opartemi nietylko na materiale własnego archiwum, lecz i na badaniach w archiwach zagranicznych. Schodząc na zawsze z tej tak ukochanej placówki pozostawił jako kontynuatorów swych zasad takich już znanych w zakresie nauk pomocniczych pracowników jak Dr. Helena Polackówna i Dr. Karol Maleczyński, a wydawnictwo Aktów przekazał w ręce Dra Wojciecha Hejnosza.

W ciągu czterdziestu przeszło lat swego kierownictwa wskazywał Balzer drogi naukowej pracy w archiwum. Archiwum miało być wychowawcą badaczy, źródłem prawdziwych świadectw przeszłości, archiwisci mieli być armją czynną, gotową do boju w razie potrzeby odparcia jakichkolwiek wrogich zakusów, czy chodziło o sprawy ogólne, zasadnicze czy o szczegółowe, jak naprz. o próby oderwania Morskiego Oka.

Mnie, świadkowi czterdziestoletniej działalności archiwalnej Balzera, dane było w r. 1928 wziąć udział czynny w doniosłej uroczystości wręczenia Mu złotego medalu pamiątkowego. Reskrypt Pana Ministra W. R. i O. P., jako szefa państwowej służby archiwalnej polskiej, wręczony wówczas przeze mnie w imieniu Ministra Balzerowi, stwierdził m. in., że obfity dorobek owocnej działalności naukowej zyskał Mu najzasłużeniej zaszczytne stanowisko w nauce polskiej, a imię Jego stało się głośne również poza granicami Polski oraz, że potrafił znaleźć czas na obronę imienia i interesów Polski zawsze, gdy zachodziła tego potrzeba.

Jako ówczesny Naczelnny Dyrektor Archiwów Państwowych wyraziłem Balzerowi w imieniu całej służby archiwalnej głęboką wdzięczność za pracę na tej niwie i za to, że był nam przykładem i drogowskazem w pracy naukowej.

Kończę te moje dorywcze a pobieżne wspomnienia wyrażeniem niezłomnej ufności, że imię Wielkiego Uczzonego, z którym tak niedawno rozstaliśmy się nazawsze, będzie wyryte niezatartymi zgłoskami na kartach dziejów nauki polskiej i będzie trwało stale w pamięci wdzięcznej potomności.

Stanisław Ptaszycki.

OSWALD MARJAN BALZER

(ur. 23 stycznia 1858 r. w Chodorowie

† 11 stycznia 1933 r. we Lwowie).

Śmierć Oswalda Balzera okryła ciężką żałobą nie tylko najbliższą rodzinę, grono licznych przyjaciół i przywiązanych uczniów, ale stała się również ciężkim ciosem dla wielu instytucji naukowych, którymi przez dziesiątki lat kierował, wnosząc do nich światło swego wielkiego umysłu i niespożytą siłę najwydatniejszej pracy. Do najbardziej osieroconych zgonem tego uczonego Męża placówek należy bez wątpienia Archiwum Ziemskie we Lwowie, w którym przebywał jako aplikant od 1 marca 1880 r. do 30 września 1881 r., a od 1 sierpnia 1891 r. aż do zgonu był jego dyrektorem, najpierw gdy Archiwum to pozostawało jeszcze pod zarządem Wydziału Krajowego jako Archiwum krajowe aktów grodzkich i ziemskich, później gdy pod nazwą Archiwum Ziemskiego od 1 października 1919 r. przeszło pod zarząd Wydziału Archiwów Państwowych. Popularnie nazywano je wówczas i obecnie Archiwum Bernardyńskie dla jego pomieszczenia w części budynku klasztornego. Archiwum to było ulubioną pracownią Oswalda Balzera, w niem powstały prawie wszystkie jego dzieła, przez lat przeszło 40 pierwszy niemal stawał w niem do pracy i ostatni je opuszczał. U starszych i młodszych towarzyszy archiwalnych pozostało wspomnienie dostojnej jego postaci pełnej powagi i prostoty w obejściu, a zarazem ojcowskiej życzliwości.

Nie jest moim zamiarem pisać życiorys ś. p. Balzera; na objęcie całokształtu jego działalności jest jeszcze za wcześnie. Szczegóły biograficzne, skreślone własnoręcznie, znajdują się czy to w Kronice Uniwersytetu lwowskiego czy też w Sprawozdaniach Towarzystwa Naukowego, zresztą powtarzano

je wielokrotnie ostatnimi czasy w nekrologach czasopism i dzienników. Z punktu widzenia archiwalnego można jednak już dzisiaj postawić sobie pytanie, jaki był dorobek Balzera w tej dziedzinie, co przyniósł dla niej nowego i dodatniego. Praca archiwalna jest bowiem tego rodzaju, że chociaż jej wartość wewnętrzna tak rychło nie zamiera, że częstokroć zapewnia jej byt trwalszy, niż niejednemu naukowemu dziełu, to jednak mimo tej wielkiej użyteczności, dla świata z zewnątrz nie daje się wymierzyć i skontrolować. Pragnę zatem rozważyć, czy bernardyńska legenda o ś. p. Balzerze ma swoje obiektywne uzasadnienie w jego działalności archiwalnej, czy też należy ją rozwiać, jako wynikłą jedynie z subiektywnego nastawienia uczniów do człowieka i uczonego.

Powiedzmy z góry: Oswald Balzer fachowym archiwistą, w dzisiejszem rozumieniu tego słowa, nie był, ale też 50 lat temu nikt takiej specjalizacji od niego nie wymagał. Trochę ćwiczeń paleograficznych i dyplomatycznych odrobił na uniwersytecie pod kierunkiem Xawerego Liskego, pogłębił swą wiedzę w naukach pomocniczych pod kierunkiem H. Breslaua w Berlinie, a zresztą kształcił się praktycznie najpierw w archiwum lwowskim, potem w krakowskim, gdzie był aplikantem od 1 października 1881 do 1 lipca 1882 za dyrekcji Michała Bobrzyńskiego, gdy jednocześnie studjował pod nim jako profesorem prawo polskie na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Jak z jego notat wynika, jedną z pierwszych prac, jakie wykonał dla swojej własnej orientacji archiwalnej było zestawienie całego zasobu ksiąg, które posiadało archiwum; jest to zestawienie niedość szczegółowe, może nadto sumaryczne, ale w każdym razie dawało młodemu aplikantowi odpowiedź, jakich materiałów naukowych może mu archiwum dostarczyć. Jeżeli zważywszy, że miał wtedy lat 23, że młodzieńczy ognisty temperament był tą siłą odśrodkową, która winna go była odciągać od spokojnego zgłębiania materiałów archiwalnych, to zrozumiemy dopiero, jak przemożnym w duszy przyszłego uczonego był pęd ku wiedzy, jak wielka siła woli do opanowania siebie. W związku z tem zbieraniem przygotowawczych materiałów pozostaje zapewne pierwsza wogóle praca naukowa Balzera, dziwnem zbiegiem okoliczności poświęcona poznaniu

zasobów archiwalnych, p. t. *Kancelarje i akta grodzkie w wieku XVIII*, (Lwów 1882). Mimo że od ukazania się tej małej książeczki upłynęło już lat pięćdziesiąt, nie straciła ona zgoła swej naukowej wartości, pozostaje zawsze cennym *Vade mecum* dla archiwistów, porządkujących archiwa aktów grodzkich i ziemskich, i dla pracowników naukowych, chcących się zapoznać z archiwami tego typu. Na podstawie konstytucyj i badania wewnętrznej praktyki kancelaryjnej rekonstruuje ta rozprawka sposób wytwarzania się registratury sądowej w czasach dawnej Rzpltej polskiej, kładzie teoretyczne podstawy dla systematycznego układu polskich archiwaliów sądowych. Z naciskiem podkreślić należy, że w tej rozprawce Balzer, zresztą całkowicie intuicyjnie, znacznie wyprzedził zasadę, postawioną dopiero przez współczesną archiwistykę, aby wszelkie porządkowanie archiwaliów oprzeć na znajomości toku urzędowania władzy lub urzędu, której akta wciela się do archiwum. Możliwość przypuścić, że myśl wykonania tego studjum przygotowawczego była podsunięta przez nauczyciela, a zarazem kierownika archiwum X. Liskego. Jest jednak rzeczą niemal pewną, że pomysł samorzutnie powstał w głowie młodego adepta wiedzy, ponieważ, na wstępie, składając podziękowanie Liskemu, mówi tylko o pozwoleniu czynienia poszukiwań archiwalnych do tej pracy i ogłoszenia drukiem ordynacji kancelaryjnej z 1753 r.: Balzer do ostatku miał zbyt szczerą i lojalną naturę, aby nie wyjawić właściwego źródła tych nabytków swej erudycji, które komukolwiek zawdzięczał.

W czasie swej młodości praktyki archiwalnej zaznał się gruntownie i wszechstronnie ze źródłami archiwum lwowskiego: prace jego naukowe pełne są cytatów zaczerpniętych wprost z aktów, nietylko z drukowanych materiałów w wydawnictwie „Akta grodzkie i ziemskie”; opanowanie pamięciowe tych źródeł było tak świetne, że we wszelkich zawiłych kwestjach, związanych z kwerendami archiwalnymi, naukowymi czy praktycznymi, i należną na nie odpowiedź potrafił do końca życia dać niezawodne i wszechstronne rozstrzygnięcie w ostatniej instancji. Do dziedziny prac archiwalnych z tego najwcześniejszego okresu jego życia, wskazujących na to wielkie życie się z źródłami, należy wydawnictwo

Regestr złoczyńców grodu sanockiego 1554—1638, dokonany na podstawie ksiąg grodzkich sanockich 447 i 448, wreszcie opracowanie indeksów materyj prawnych w tomach XI do XV dla wydawnictwa „Akta grodzkie i ziemskie”, przygotowanego przez X. Liskego; wykonał je całkowicie bezinteresownie, jak to wydawca z uznaniem podkreśla w przedmowie. Indeksy — rzecz najwyższej pożyteczności dla czytelnika naukowego, dla wykonawcy robota żmudna, a zgoła na zewnątrz niewydatna; i na tem polu młody Balzer musiał tworzyć sobie dopiero metodę, wszak w 1886 r., kiedy ukazuje się tom XI zapisek sanockich, polskie prace wydawnicze, pod patronatem Akademii Umiejętności, są dopiero w zawiązku, a zapiski krakowskie Helcla i Ulanowskiego, które uprzedziły wydawnictwa Liskego, ukazały się bez indeksów i takimi, mimo narzeków ludzi nauki, po dziś dzień zostały. Zanim Oswald Balzer osiągnie wyżyny artyzmu wydawniczego, pod względem precyzji komentowania i interpretacji tekstu, oraz sztuki indeksowania, jaka cechuje jego *Corpus iuris Polonici* z 1906 r., już w tych pierwszych niejako próbach tworzenia indeksów według własnej inwencji wystąpią w zarysie te zalety: doskonale teoretyczne i praktyczne opanowanie przedmiotu, jasność i przejrzystość konstrukcji haseł, pod któremi zostały powołane przedmioty, dokładność bez drobiazgowości, które to zalety miał w przyszłości doprowadzić do prawdziwego mistrzostwa.

Tymczasem 27 lutego 1891 r. po długoletniej chorobie zmarł X. Liske i opróżniło się zajmowane przezeń stanowisko dyrektora Archiwum lwowskiego. Na konkurs rozpisany przez Wydział krajowy zgłosiło się kilku kandydatów, wśród nich Oswald Balzer, już wówczas profesor prawa polskiego na Uniwersytecie lwowskim, i Antoni Prochaska, dotychczasowy adjunkt archiwum. Jeżeli Prochaska nie mógł dorównać Balzerowi ciężką umysłu i zdolnościami, to obydwóch zalecały w równym stopniu miłość wiedzy i bezinteresowne oddanie się nauce; Prochaska nadto był starszy wiekiem i od lat kilku spełniał faktyczne kierownictwo w archiwum wobec obłożnej choroby Liskego. Akademia Umiejętności, która na mocy art. III uchwały Sejmu galicyjskiego z 21 sierpnia 1877, miała zagwarantowane wpływy swoje na obsadzenie urzędników

archiwalnych, znalazła się w kłopotcie, jak z punktu widzenia naukowego zaopiniować te dwa podania, pochodzące od ludzi o tak wysokiej wartości moralnej i intelektualnej. Akademia oświadczyła się jednak za Oswaldem Balzerem. W piśmie swoim z 16 czerwca 1891 r., podpisanem przez Stanisława Tarnowskiego jako prezesa, a Stanisława Smolkę jako sekretarza generalnego, uzasadniła to swoje stanowisko tak: „pomiędzy kandydatami, ubiegającymi się o posadę dyrektora archiwum akt grodzkich i ziemskich we Lwowie, przyznać należy bezwzględnie pierwszeństwo profesorowi Oswaldowi Balzerowi. Wysoka wartość jego prac naukowych daje najzupełniejszą rękojmię, że archiwum jego pieczy powierzone, znajdować się będzie pod kierownictwem prawdziwie umiejętnem. Wobec wyjątkowych kwalifikacyj prof. Oswalda Balzera akademia nie może przedstawić innego kandydata na dyrektora archiwum.“ Wydział krajowy postąpił zgodnie z wskazówkami Akademii. Ażeby jednak i Prochaski nie zostawić bez satysfakcji moralnej, która mu się słusznie należała, powierzył mu jedną z funkcji, pełnionych dotychczas przez X. Liskego, od archiwum całkowicie niezależną, a mianowicie kierownictwo wydawnictwa Aktów grodzkich i ziemskich z fundacji ś. p. Aleksandra Stadnickiego. Trzeba jednak dodać dla wyjaśnienia, że jakkolwiek Akademia rozważała teoretycznie możliwości objęcia dyrektury Archiwum bernardyńskiego przez jednego z dwóch kandydatów, to faktycznie podanie Prochaski nie miało widoków powodzenia. Uchwała Sejmu z 21 sierpnia 1877 r., organizująca archiwa krajowe i ich personel urzędniczy, nie miała zamiaru stawiać na czele archiwów urzędników krajowych: wyznaczała dyrektorom jedynie remunerację w wysokości 1000, podniesioną później na 1200 guld., bez prawa do emerytury i bez wszelkich dodatków, zobowiązując ich wzajemnie wyłącznie do teoretycznego kierownictwa pracami archiwalnemi. Jak wskazują dyskusje, prowadzone przed ostatecznem zorganizowaniem archiwów krajowych w 1878 r., życzeniem Sejmu galicyjskiego było dać archiwom najwyżej ukwalifikowanych kierowników, przy najmniejszym obciążeniu budżetu krajowego i liczono się z tem z góry, że posady dyrektorów będą związane każdorazowo z katedrą historii polskiej lub prawa

polskiego, jeżeli kompetenci swemi pracami naukowemi złożą dowody, że czynnościami archiwalnemi zdołają kierować z umiejętną metodą i rozumieniem przedmiotu. Z tego powodu dyrektor otrzymywał jedynie remunerację dość znaczną, ale nie taką, która mogłaby stać się jedynym i wyłącznym jego dochodem, zabezpieczyć całkowicie utrzymanie jemu i jego rodzinie. Ażeby dla Prochaski mogły być w tym kierunku przeprowadzone uchwałą Sejmu jakie reformy, tego wobec ograniczonych budżetów krajowych nie można się było spodziewać.

Młody, bo zaledwie 33 lata liczący dyrektor bezpośrednio po objęciu kierownictwa archiwum, z całą aktywnością właściwą swojej naturze, zaprojektował Wydziałowi krajowemu cały szereg wniosków, zdążających do zmiany niektórych przepisów instrukcji dla archiwów z 1878 r. Instrukcja ta w art. V nakazywała ni mniej ni więcej tylko przeprowadzenie porządkowania archiwów w tym kierunku, aby stworzyć nowe alfabetyczne indeksy osób i miejscowości, wspólne dla ksiąg z różnych grodów i ziemstw, każdego województwa. Gdy jednak wykonanie takich indeksów wprost z ksiąg sądowych rozciągnęłoby pracę na setki lat bez widoków jej ukończenia, nowy dyrektor zaproponował dla oszczędności czasu, aby indeksowanie to przeprowadzić na podstawie starych indeksów, sporządzonych w końcu XVIII w., prawdopodobnie przez byłych polskich urzędników¹⁾ grodzkich, zaangażowanych w liczbie 150 osób do tej akordowej pracy przez rząd austriacki. Obliczył nawet, w jakim przeciągu czasu indeksowanie według jego projektu mogłoby być dokonane.

Myśli prof. Balzera przyklasnął bez wahania Fr. Piekosiński, może dzięki temu, że nazwy własne budziły u niego zawsze rozmaite asocjacje myślowe, niewszystkie jednak najszcześniejsze. Starszy i doświadczeńszy Bobrzyński wobec operatu, przesłanego Akademji Umiejętności przez Wydział krajowy do zaopiniowania, zajął stanowisko nieprzychylnie,

¹⁾ W referacie prof. Balzera jest mowa o zakonnikach, jak się należy domysleć, bernardyńskich, ale, jak dzisiaj widać, przy wgłębianiu się w akta, wersja ta polegała na nieporozumieniu, zresztą utrzymywała się długo jeszcze potem, prawie do r. 1920.

wykazując, że stare indeksy austriackie nie są znowu tak złe i dla celów kwerend rodzinnych czy miejscowości oddają wystarczające usługi. Akademia Umiejętności wobec różnicy zdań między wybitnymi uczonymi, odłożyła sprawę ad acta; do zmiany instrukcji nie przyszło, a czas wykazał, że Bobrzyński, broniąc starej organizacji archiwalnej miał słuszość, z czasem przekonał się do niej Balzer i sam własnych projektów jako bezcelowych poniechał.

Trwałą natomiast zasługę zdobył sobie tem, że zaraz z początku pomyślał o zorganizowaniu podręcznej biblioteki archiwalnej, złożonej z dzieł teoretycznych z archiwistyki, prawa polskiego, heraldyki, genealogii, sfragistyki, podręczników historycznych, słowników geograficznych, leksykonów w języku polskim i obcych. Dla tej myśli użył swoich wpływów, jakie miał w Akademii Umiejętności i towarzystwach naukowych, aby poruszyć ich szczodropliwość, w Wydziale krajowym, aby uzyskać potrzebne fundusze. Do ostatka kompletował tę bibliotekę własnymi darami, oraz Towarzystwa Naukowego, którego był prezesem.

Aby zdać sobie sprawę z działalności prof. Balzera na polu archiwalnem trzeba pamiętać o tem, że Kraków i Lwów były to jedyne archiwa na ziemiach polskich, które mogły bez wszelkiej przeszkody skupiać koło siebie życie naukowe, gromadzić w swoich murach rękopiśmienne zabytki, odnoszące się do naszej przeszłości. Trzeba uznać, że bezwzględnie wszyscy dyrektorowie archiwów krakowskiego i lwowskiego, a więc Bobrzyński, Piekosiński, Smolka, Liske byli tej misji swojej doskonale świadomi i każdy z nich w miarę sił swoich oddał znamienite usługi kultowi naszych dziejowych pomników. Nieostatnie miejsce w tej plejadzie znakomitych mężów, a nawet jedno z poczestniejszych zajmuje prof. Balzer. Dlatego też, rozpatrując całokształt historjografii polskiej końca XIX i początku XX wieku, nie można zapominać o zasługach jego na tem polu. Naskutek okólnika Wydziału krajowego z 22 lipca 1887 r. jeszcze za życia X. Liskego poczęło archiwum lwowskie przejmować archiwalja gmin miejskich i wiejskich b. województw bełskiego i czerwonoruskiego w charakterze depozytów. Akcja ta niesłychanie ważna, zdążająca do oca-

lenia od zatury i zniszczenia cennych przywilejów pergaminowych, ksiąg sądowych i różnych aktów z życia prawnego naszych miast i wsi, dopiero przez Liskego zapoczątkowana, powiększyła u końca jego życia w 1891 r. zbiory archiwalne o 58 przywilejów pergaminowych, 26 ksiąg sądownictwa magdeburskiego i 17 aktów różnej treści. Czterdziestolecie pracy prof. Balzera w tej dziedzinie zamyka się cyfrą 195 dyplomów pergaminowych, 508 ksiąg sądownictwa gminnego, 511 aktów papierowych.

Odrębną grupę nabytków archiwalnych za dyrektury prof. Balzera stanowiły akta procesowe kryminalno-polityczne z lat 1831, 1846, 1848 i 1863 r., materiał wprawdzie ułamkowy, ale niezmiernie cenny dla historii ruchów powstańczych w Galicji. Przekazanie archiwum krajowemu w formie depozytu tego materiału urzędowego ze sądów dochodziło stopniowo do skutku przy życzliwej pomocy prezesów lwowskiego sądu apelacyjnego, a dzięki wielkiej powadze naukowej, jaką się cieszył powszechnie prof. Balzer. Te akta sądowe, które w jednolitym zespole lwowskiego archiwum tworzyły grupę od całości wyodrębnioną, dziś po przejęciu przez rząd polski Archiwum b. Namiestnictwa, obecnie Archiwum Państwowego we Lwowie, wzbogaciły jego zbiory d. 29 grudnia 1920 r.

Ostatniem znaczniejszem pomnożeniem archiwum lwowskiego było oddanie w depozyt przez Kraj. Dyрекcję Skarbu metryk gruntowych Galicji, Józefińskiej z 1789 r. i późniejszej z 1820 r. Stało się to na krótko przed wojną, w 1905 i 1907 r. Metryki te w ilości 11.092 fascykułów, zawierające bezcenny, bardzo kompletny materiał społeczno-gospodarczy dla historii miast i wsi galicyjskich, byłyby niezawodnie uległy zniszczeniu wojennemu, gdyby energia prof. Balzera i Grona konserwatorów Galicji wschodniej nie wydobyla ich zawczasu ze strychów i piwnic prowincjonalnych urzędów podatkowych.

Ale nie na samem zbieraniu materiałów miała się zamykać praca archiwum: prof. Balzer sam metodyczny w pracy, kładł wielki nacisk na systematyczne porządkowanie archiwaljów celem udostępnienia ich dla użytku naukowego; nie znośił najmniejszego nieładu w archiwum. Pod jego kierownictwem wykończono rękopiśmienne repertorja z najważniejszych aktów

grodzkich i ziemskich sanockich, halickich, oraz prawie doprowadzono do końca repertorium aktów grodu przemyskiego. Repertorja, zainicjowane przez X. Liskego i wydane przez niego drukiem dla grodu i ziemstwa lwowskiego w X tomie Aktów grodzkich i ziemskich, uległy w późniejszym toku pracy znacznemu udoskonaleniu i większej precyzji; ze względu na znaczne koszty druku takich repertoriów, postanowiono zachować je w rękopisie dla wewnętrznego użytku.

Doskonale zorientowany w materiałach archiwalnych prof. Balzer sam kierował do ostatka wszelkimi pracami, nie hamował jednak nigdy inicjatywy archiwistów w systematyce porządkowania archiwum, jeżeli ona zdążała do ulepszenia i pogłębienia znajomości źródeł archiwum, jakkolwiek w burzeniu starego porządku nakazywał zawsze największą ostrożność. Dzięki temu, przedwcześnie zgasyły ś. p. Stefan Sochaniewicz przeprowadził w nowożytny sposób inwentaryzację depozytów gmin, w ostatnich zaś latach przegrupowano w całości metryki gruntowe, jednocząc fascykuły gmin rozbite dawniej na osobne grupy lub źle zakwalifikowane co do przynależności do cyrkułów i urzędów podatkowych; stworzono też dla łatwiejszej w nich orientacji alfabetyczny katalog kartkowy.

Do r. 1919, kiedy archiwa lwowskie i krakowskie podlegały Wydziałowi krajowemu, organizacja archiwalna prócz dyrektora i dwóch adjunktów, dopuszczała jeszcze t. zw. aplikantów, zatrudnionych przejściowo; byli to słuchacze prawa lub filozofji, którzy okazywali specjalne zamiłowanie do studiów historycznych. Prof. Balzer kandydatów na aplikantów wyszukiwał najczęściej ze swego seminarjum prawa polskiego, które prowadził na uniwersytecie. W ocenie kwalifikacyj kandydatów stawiał dwa nieubłagane postulaty: miłość wiedzy i okazanie tego czynem, przez oddanie mu uprzednie dobrej seminaryjnej pracy, wskazującej na szukanie dróg dla rozwiązania problemów naukowych, oraz chęć zgłębienia bibliografji przedmiotu. Sam gorąco czujący po polsku, nie potrafiłby odsunąć od siebie ucznia, od którego różniłoby go wyznanie, narodowość czy przekonanie polityczne, gdyby uczeń ten czynił zadość wymogom naukowemu. To też wszyscy ci byli aplikanci-uczniowie, z któ-

rych wielu dzisiaj piastuje wysokie stanowisko społeczne, zachowali pełną wiarę w jego niczem niezmaconą sprawiedliwość: skarcony nie czuł, że mu się stała krzywda; pochwała, choć oszczędna w słowach, rozpieła dumą młodzieńcze serca.

Przez 43 lata kierowania archiwum lwowskiem wyszło z pod ręki prof. Balzera 32 aplikantów: Barwiński Bohdan, Bernacki Ludwik, Bieńkowska Anna, Bosakowski Tadeusz, Bryła Stanisław, Chodynicki Henryk, Dąbkowski Przemysław, Dubieński Aleksander, Dunikowski Julian, Fraenkel Joachim Salomon, Friedberg Jan Salamon, Gonet Michał, Gruzewski Bolesław, Hejnosz Wojciech, Hierzyk Stanisław Adam, Koncewski Stanisław, Kunzek Roman, Lutman Roman, Michalewicz Norbert, Nowak Antoni, Ohanowicz Alfred, Pazdro Zbigniew, Polackówna Helena, Rolny Wilhelm, Sawczyński Adam, Semkowicz Erazm, Semkowicz Władysław, Siemieński Józef, Sobolewski Edmund, Sochaniewicz Stefan, Szelański Adam, Szeliga Mieczysław. Wielu z nich mimo wszelkich trudności, jakie natrafia w społeczeństwie polskim szczerą, oddaną wiedzy praca naukowa, pozostali wierni kierunkowi zamiłowań rozbudzonych w nich i pogłębionych przez niezrównanego Mistrza, jakkolwiek obrali sobie rozmaite kierunki badań. Dla archiwistyki jest interesującą rzeczą, że młodzieńcza praca Oswalda Balzera p. t. „Kancelarje i akta grodzkie w XVIII wieku“ wywarła szczególniejszy wpływ na dwóch jego uczniów, b. aplikantów archiwum, zresztą bardzo ulubionych i pobudziła ich do analitycznego badania kancelarii sądowej, o ile można ją dzisiaj odtworzyć ze źródeł archiwalnych. Utalentowany, młodo zmarły Stefan Sochaniewicz ogłosił w 1912 r. rozprawkę p. t. „Archiwum krajowe aktów grodzkich i ziemskich we Lwowie“, dobry informator o jakości zasobów jego źródeł. Cały szereg niezmiernie cennych dla archiwistyki, większych i mniejszych prac, opartych na wszechstronnem zbadaniu materiałów archiwum, wydał Przemysław Dąbkowski ¹⁾:

¹⁾ Podaję poniżej ich tytuły, ponieważ stanowią cenne pozycje w bibliografii archiwalnej, a ogółowi archiwistów jako odbitki nie są może znane: Kancelarje i księgi sądowe bełskie, Lwów s. a.; Kilka uwag o oprowie ksiąg sądowych, Lwów 1918; Księgi sądowe polskie (jak je chowano i wskutek czego niszczały), Lwów s. a.; Księgi sądowe halickie, Lwów s. a.; Palestra i księgi

nazewnątrż rzeczy może nieefektowne, ale o trwałej wartości dla nauki polskiej wogóle, a dla ubogiej naszej literatury archiwalnej w szczególności.

Po wielu latach przerwy powrócił raz jeszcze Oswald Balzer do zarzuconego tematu z dziedziny archiwalnej, tym razem o szerokim horyzoncie zbadania początków archiwum koronnego w pracy p. t. „Skarbiec i archiwum koronne w dobie przedjagiellońskiej”. Praca ta spotkała się naogół z chłodnem przyjęciem, w niedługim czasie stała się przedmiotem głośniejszej lub skrytej krytyki, mimo, że cechuje ją zwykła wielostronność i skrupulatność jej autora, mimo, że zawiera takie perły naukowego badania, jak monografia Rożnow (str. 479—538), jak uwagi o najdawniejszych urzędnikach skarbu i kancelarii książęcej (str. 401—416, 575—600 i passim), o falsyfikatach archiwum koronnego (str. 264), nie licząc całego szeregu bardzo ciekawych uwag i spostrzeżeń, rozsianych po całej książce. Jedną z przyczyn, dla której badanie zasadniczego zagadnienia, omawianego w tym dziele nie przyniosło spodziewanych wyników, była wąskość podstawy źródłowej, na której się opierało. Tą podstawą był analityczny rozbiór Inwentarza koronnego w paryskim, nienajlepszym wydaniu Rykaczewskiego z 1862 r. Nie trzeba jednak zapominać, że praca wydrukowana w 1917 r., musiała być napisana conajmniej w 1915 i 1916 r., w chwili najintensywniejszych działań wojennych w Małopolsce i wynikających stąd utrudnień w korzystaniu z aktów innych archiwów i rękopisów bibliotek, oraz szerszej literatury naukowej, a już nikomu nie przychodziło wówczas na myśl, że dla polskich uczonych niebawem otworzą się szeroko wrota b. archiwum koronnego, że powstanie Biblioteka narodowa i napłyną do nich zabrane skarby naszej kultury z Moskwy i Petersburga.

---

sądowe trębowelskie, Lwów 1915; Urzędnicy kancelaryjni sądów ziemskich i grodzkich w dawnej Polsce, Lwów 1918; Uwagi o urządzeniu ksiąg sądowych w dawnej Polsce, Lwów 1918; Zaginione księgi sądowe województw ruskiego i bełskiego, Lwów 1921; Z przeszłości ksiąg grodzkich i ziemskich buskich, Lwów s. a.; Z przeszłości ksiąg grodzkich i ziemskich żydaczowskich, Lwów 1916; Archiwum Berehskie, Lwów 1919; Autor ten porusza zagadnienia kancelaryj sądowych także przygodnie w wielu innych swoich pracach.

To też ledwo ścichły głosy armat i na pola wyruszył rolnik z pługiem, na łanie polskiej wiedzy rozpoczął się gorączkowy ruch archiwistów, bibliotekarzy i pracowników naukowych. Archiwiści i bibliotekarze odkrywają i segregują w swoich składnicach źródła niedostępne dotychczas polskiemu badaniu, pracownicy naukowci przekształcają te materiały w monograficzne opracowania. Do dziejów archiwum koronnego po tej pracy O. Balzera przybyło drobiazgowie studjum Abdona Kłodzińskiego „O Archiwum Skarbca Koronnego na Zamku Krakowskim¹⁾”, ale i ono nie powiedziało ostatniego słowa; cenne przyczynki prof. St. Ptaszyckiego o inwentarzach koronnych²⁾, prof. St. Kętrzyńskiego o początkach Metryki koronnej³⁾, Z. Lasockiego o falsyfikatach w Archiwum Skarbca Koronnego⁴⁾, studjum dyr. J. Siemieńskiego⁵⁾ — wykazują, że na odpowiedź, gdzie były przechowane najstarszy Skarbiec i Archiwum Koronne, jaki był jego objątek, jest dzisiaj jeszcze zawcześnie, że znajdujemy się dopiero w początkowym stadium badań, że nie dał całkiem zadowalającej odpowiedzi na zagadnienie prof. Balzer, ale i nie odpowiedziała na nie krytyka. Bezsporną zasługą Zmarłego Uczzonego pozostanie, że postawił tak dla naszej przeszłości jak i dla współczesnego archiwoznawstwa jedno z najżywotniejszych pytań i poruszył innych uczonych do szukania rozwiązania.

Odszedł w pełni sił swoich duchowych i intelektualnych, kiedy się zdawało, że jeszcze długie lata będzie świecił przykładem pracowitego żywota, że wykończy inne jeszcze świetnie rozpoczęte prace. 22 grudnia 1932 r. dostał w archiwum sercowego ataku, dźwignął się jeszcze na parę tygodni dzięki troskliwej pielęgnacji, marzył, że wkrótce powróci do ulubionych zajęć w archiwum, troszczył się do ostatka o sprawy

¹⁾ Archiwum Komisji Historycznej, S. II. T. I. 124—578.

²⁾ Inwentarz Archiwum Koronnego z r. 1613, Archeion IV, 98—130, V. 112—118 i 1—3.

³⁾ Uwagi o początkach Metryki Koronnej i jej charakterze w XV w. Archeion II. 1—30.

⁴⁾ O falsyfikatach w Archiwum Skarbca Koronnego, Mies. herald. 1930, 177—192.

⁵⁾ Ze studjów nad Archiwum Koronnem, „Przegląd Historyczny“, 1924, XXIV, 141—186.

archiwalne. 9 stycznia podpisał roczne sprawozdanie archiwalne po raz ostatni, 11 stycznia 1933 r. już nie żył.

U jego grobu cisną się mimowoli do myśli słowa, które powiedziano niedawno o zgasłym uczonym francuskim: „Quand on pense que de tels hommes meurent et que la vie continue comme si de rien n'était...!”

Helena Polackówna.

RZECZY NOWE W TEORJI I PRAKTYCE PORZĄDKOWANIA I INWENTARYZACJI MATERJAŁÓW ARCHIWALNYCH W Z. S. R. R.

W całości poczyniń, poświęconych międzynarodowej wymianie doświadczeń i zdobyczy techniczno-naukowych, miejsce odpowiednie winno niewątpliwie przypaść również wzajemnym informacjom, tyczącym się archiwistyki. Przedmiotem zaś tego wzajemnego poznawania, według mnie, winny stać się przede wszystkim zasadnicze, decydujące procesy prac nad porządkowaniem i systematyzowaniem materiałów archiwalnych.

Procesy te w Z. S. R. R. opierają się na metodologicznych zasadach odmiennych, niż w innych krajach, na odmiennych fundamentach teoretycznych. Stąd zupełnie odmienna tamtejsza metodyka procesów archiwalno-naukowych i archiwalno-technicznych. Tem większe zatem zainteresowanie w międzynarodowych kołach archiwalnych winno budzić ich poznawanie.

W ramach jednego artykułu niepodobna oświetlić i podsumować całości poszukiwań teoretycznych i doświadczeń

OD REDAKCJI.

Redakcja „Archeionu” umieszcza nadesłany z Mińska artykuł p. I. Szabatina, Naukowego Specjalisty Centralnego Zarządu Archiwalnego Białoruskiej Socjalistycznej Republiki Rad, witając podjętą przez autora inicjatywę wymiany poglądów z dziedziny teorii i praktyki archiwalnej pomiędzy archiwistami Polski i Związku S. R. R.

Wprawdzie redakcja „Archeionu” nie podziela całego szeregu tez artykułu, uznaje jednak celowość i pożytek tego rodzaju wymiany poglądów i wzajemnych informacji.

Artykuł niniejszy na język polski przetłumaczył P. Antoni Rybarski, Radca Ministerstwa W. R. i O. P.

praktycznych, przeprowadzonych w tej dziedzinie przez archiwistów sowieckich. Cel pracy niniejszej jest znacznie skromniejszy. Zadaniem autora jest w sposób najbardziej zwięzły 1) oświetlić rzeczy, stanowiące zasadniczą nowość w literaturze archiwalnej sowieckiej z dwu lat ostatnich, nowość w dziedzinie teorii porządkowania i inwentaryzacji materiałów archiwalnych, 2) oświetlić tymczasowe rezultaty prób realizowania nowych założeń teoretycznych w archiwach Białorusi i Ukrainy, a częściowo R. S. Z. R. R. (R. S. F. S. R.) — znanych autorowi z autopsji, a także 3) spróbować nakreślić (choć w kilku wierszach) linje dalszego pogłębienia nowej praktyki w sowieckich organach służby archiwalnej. Autor przy tem świadomie ogranicza swe informacje do wiadomości o części prac najnowszych w tym zakresie, odkładając, w interesie wyczerpującego przedstawienia treści, przegląd dalszych części tych prac do artykułów następnych¹⁾.

* * *

Dekret Rządu Sowieckiego z dnia 1 czerwca 1918 r. kładzie kres „zamętowi archiwalnemu”, odziedziczonemu po przeszłości, opierając służbę archiwalną w Republikach Sowieckich na nowych zasadach. Zorganizowano jednolitą sieć organów służby archiwalnej, które przejęły po niedawno minionej przeszłości pod swój zarząd olbrzymie dziedzictwo dokumentalne, o szerokiej rozpiętości chronologicznej, olbrzymie pod względem objętości i kolosalnie różnolite pod względem treści. Szereg następnych aktów prawodawczych jeszcze bardziej rozszerzył ten Jednolity Państwowy Zasób Archiwalny (Jedynij Gosudarstwiennoj Archiwnyj Fond)²⁾.

Ale stan tej gigantycznej masy materiałów archiwalnych był więcej niż niezadawalający. Przedrewolucyjna biurokracja dykasteryjna chyba pobiła wszystkie rekordy światowe w sensie oburzącego stosunku względem materiałów archiwalnych;

¹⁾ Autor prosi czytelnika o uwzględnienie, że wielkie obciążenie pracą bieżącą oraz dążenie do terminowego przesłania artykułu nie pozwoliły na opracowanie tekstu w takim stopniu, w jakim autor chciał to uczynić.

²⁾ O zawartości Jednolitego Państwowego Zespołu Archiwalnego w chwili obecnej zob. naprz. „Położenije ob Archiwnom Uprawlenji R. S. F. S. R. Moskwa, 1929. 9-10.

w chwili przewrotu dużo akt urzędnicy wykradli i zniszczyli, a dużo doprowadzili do stanu zupełnego bezładu.

Słowem, nie mniej niż 75% przedrewolucyjnych materiałów archiwalnych, często ujawnionych jedynie dzięki bohaterskim wysiłkom archiwistów (nieraz w miejscach, gdzie na pierwszy rzut oka nie można było nawet przypuszczać istnienia archiwaliów) i zgromadzonych w magazynach archiwalnych, znajdowało się w stanie zupełnego chaosu, bez inwentarzy, z bardzo znacznym odsetkiem dissolutów, w stanie często nie pozwalającym na bezpośrednie ustalenie przynależności tych papierów chociażby do właściwego zespołu.

W takim samym, mniej więcej, stanie znalazła się większość archiwaliów z okresu wojny domowej (lat 1917—1921). Nie lepszy, bez wątpienia, był również stan archiwaliów instytucyj antisowieckich, które w czasie pośpiesznego odwrótu często nie zdążyły całkowicie zniszczyć swych akt, tak że część archiwaliów wpadła w ręce władz sowieckich.

Potrzeba będzie pracy uporczywej tysięcy archiwistów w ciągu dziesiątków lat, aby usystematyzować, zinwentaryzować i zbadać treść tej kolosalnej masy nieuporządkowanych akt J. P. Z. A.

Ale przed sowieckimi organami służby archiwalnej stanęły również inne rozległe zadania. W terminie jak najkrótszym musiały te organa stać się „pierwszorzędnymi instytucjami naukowo-badawczymi” ¹⁾. Z jednej bowiem strony bardzo prędko rosła potrzeba spożytkowania materiałów archiwalnych niezbędnych do szybko rozwijających się badań historycznych, z drugiej zaś — organa służby archiwalnej wzięły na siebie zupełnie nowe, a nadzwyczajnie skomplikowane zadania, polegające na użyciu i przygotowaniu do wyzyskania materiałów, mogących mieć bądź podstawowe, bądź pomocnicze znaczenie przy opracowywaniu teoretycznym oraz realizowaniu praktycznym zagadnień i spraw konkretnych z dziedziny przebudowy życia społeczno-gospodarczego ²⁾.

¹⁾ Das Gesetz über die Archivverwaltung der R. S. F. S. R. Eingeleitet und übersetzt von V. Kucabskyi „Zeitschrift für Osteuropäische Geschichte“ 1931. tom V.

²⁾ Bardziej szczegółowo zajmę się temi nowymi zadaniami — w następnym artykule.

Jasną jest rzeczą, że archiwiści sowieccy stanęli przed dylematem: mogli w pracy dla instytucji historyczno-naukowych oraz dla organów gospodarczych i „planujących” opierać się tylko na części zasobów, uporządkowanej i zinwentaryzowanej, wprowadzając do obiegu naukowego materiały nowe dorywczo, w miarę inwentaryzacji. Albo mogli skierować wszystkie siły i środki przede wszystkim ku inwentaryzacji wszystkich zasobów, odkładając na przyszłość badawcze korzystanie z nich (choćby bowiem archiwalne etaty personalne sowieckie są względnie liczne i z roku na rok wzrastają, lecz ilość materiałów nieuporządkowanych idzie w tysiące tonn).

I pierwsze i drugie rozwiązanie było oczywiście nie do przyjęcia. Pierwsze — ponieważ z obiektywnego punktu widzenia byłoby popchnęło archiwa do pracy niesumiennej pod względem naukowym. Badacz, korzystając tylko z części akt, dotyczących się jego tematu, mógł byłby dojść do wniosków wręcz przeciwnych tym, do jakich doszedłby, gdyby poznał całość interesujących go materiałów. A najobfitsze informacje archiwalne, mające, być może, ogromne znaczenie praktyczne i gospodarcze, mogły byłby trafić do instytucji zainteresowanych już chwili, gdy minęła konieczność spożytkowania tych informacji, w chwili gdy dane te zdobyto przy pomocy kosztownych prac, ekspedycji i t. p., nanowo podjętych umyślnie do tego celu.

Drugi sposób rozwiązania zagadnienia, jeżeli nie zupełnie to w każdym razie w znacznym stopniu, uniemożliwiłby wyzyskanie materiałów nawet należących do części uporządkowanej.

Teoria i praktyka archiwoznawstwa sowieckiego musiały znaleźć wyjście z tych sprzeczności; zresztą, w istocie rzeczy, same te sprzeczności zawierały w sobie podstawę do ich zwalczania.

Trzeba koniecznie pamiętać, iż w Republikach Sowieckich budowa życia gospodarczego i społecznego poddana jest jednolitemu „planowi”; duże znaczenie element „planowości” ma również w dziedzinach naukowo-badawczych, w szczególności w zakresie historii. Dawało to możność zastosowania tychże zasad również w pracach archiwalnych.

Organa służby archiwalnej, otrzymując zawczasu informacje o tematach prac, do których miały być wyzyskane materiały archiwalne, opracowywały (t. j. porządkowały i inwentaryzowały) na określony termin zespoły archiwalne, nabierające znaczenia aktualnego.

Te właśnie zespoły oraz zespoły dawniej uporządkowane stały się przedmiotem wyszukiwania materiałów archiwalnych, aktualnych z punktu widzenia opracowywanych tematów.

Planowa kolejność w opracowywaniu zespołów w znacznej mierze łagodziła przeciwieństwa między „popytem” i „podażą” materiałów archiwalnych, lecz ich nie usuwała. Zbyt wielka bowiem była ilość archiwaljów nieuporządkowanych, zbyt szybko wzrastały zagadnienia pracy badawczej, z których każde wymagało wyzyskania znacznej liczby zespołów.

Życie w sposób kateryczny postawiło sprawę radykalnej rewizji zasad, form i metody porządkowania archiwaljów, form organizacji pracy personelu archiwalnego i t. p. Dalej mówić będziemy tylko o zasadniczych próbach rozwiązania tego właśnie zagadnienia. Wszystkie te próby skierowane były ku wyszukaniu możliwości jak najszybszego uprzystępnienia aktualnych materiałów archiwalnych. Nie można było przytem zapominać o potrzebie stopniowego porządkowania wszystkich zasobów, przechowywanych w archiwach Z. S. R. R., albowiem ostatecznie w każdym z nich mogą znaleźć się akta wyjątkowo cenne. Przedewszystkiem wyraźnie ustalono zasadę, że najważniejszym zadaniem organów służby archiwalnej jest wyszukiwanie według tematów archiwaljów aktualnych, prace zaś inwentaryzacyjne powinny być podporządkowane temu zadaniu głównemu, w odpowiednich wypadkach, jako prace przygotowawcze. Niema poco ukrywać faktu, że szereg archiwistów (coprawda mniejszość — mająca niższe stosunkowo kwalifikacje naukowe), uznających wprawdzie te założenia, ale nie znających ich do gruntu, wpadła w przesadę w odwrotnym kierunku. Uważali oni, że prace nad wyszukiwaniem archiwaljów według tematów można prowadzić zupełnie niezależnie od stopnia uporządkowania zespołu, a wobec tego nie należy wogóle zajmować się pracami „archiwalno-technicznymi”.

Kierownictwo archiwów sowieckich i zastęp najwybitniejszych archiwistów przewyciężyły owe tendencje szkodliwe i nienaukowe. Myśl przewodnią w tym zakresie wyraził najlepiej zastępca dyrektora Zarządu archiwalnego Z. S. R. R.— W. W. Maksaków, mówiąc: „Organa służby archiwalnej obowiązane są zapewnić badaczowi naukowemu, bolszewickiemu historykowi naszej partji, możność wyczerpującego poznania wszystkich najważniejszych dokumentów, dotyczących interesujących go zagadnień..... Dłużej nie można godzić się na taki stan rzeczy, że nie wszystkie materiały u nas uporządkowano, że nie wszystkie materiały zinwentaryzowano..... Konieczna jest zdecydowana walka z niedocenianiem t. zw. pracy techniczno-archiwalnej, co daje się zauważyć wśród pewnej części pracowników archiwalnych. Uchyłać się od tej pracy, patrzeć na nią, jak na pracę nieodpowiadającą dzisiejszemu etapowi budowy służby archiwalnej — nie wolno”¹⁾.

Konferencja lipcowa (z r. 1931) dyrektorów Krajowych zarządów archiwalnych przy Centralnym Zarządzie Archiwalnym R. S. F. S. R. powzięła szereg decyzji o racjonalizacji postępowania w pracach archiwalno-technicznych.

Konferencja ustaliwszy, iż porządkowanie i inwentaryzowanie wszystkich zespołów nie może się odbywać „w kolejce”, bez uwzględnienia stopnia aktualności tych zespołów, uznała, że a) zespół, w którym prowadzi się lub ma się prowadzić wyszukiwanie materiałów do tematów aktualnych powinien być (i to ma być regułą) przynajmniej uporządkowany (bez inwentaryzacji) i b) zważywszy, że w licznych wypadkach znaczenie aktualne mogą mieć nie całe zespoły, lecz oddzielne ich części (chronologiczne lub organizacyjne), dopuszczalne jest sporządzanie inwentarzy aktualnych części zespołów i grup archiwalnych.

Ta sama konferencja uznała za możliwe, a nawet niezbędne, zastosowanie systemu brygad (grup) urzędniczych zarówno przy porządkowaniu, jak przy inwentaryzacji archiwaljów. Doświadczenie wykazało, że system brygad, nawet po

¹⁾ „Archivnoje Dielo“ zesz. III-IV (1928-29) str. 4-5. Podkreślenia w cytacie I. Szabatina.

uwzględnieniu błędów nieuniknionych przy nowym systemie, dał rezultaty dodatnie, zapewniając możność skupienia wszystkich sił personelu archiwum na przedmiocie pracy najważniejszym w danej chwili oraz pozwalając na osiągnięcie w pracy w czasie najkrótszym najwyższego efektu ilościowego.

Sposobu rozdziału i spożytkowania sił personelu archiwalnego — to temat osobny a rozległy. Dlatego odrazu w paru słowach powiem o jednej z metod w tym względzie. Przy porządkowaniu akt pierwszy naprz. pracownik brygady rozwiązuje wiązki i rozdziela akta i księgi w/g zespołów, drugi — w/g lat, reszta — w obrębie roku w/g podziału organizacyjnego urzędu, według numerów wydziałowych kancelaryjnych i t. d. Pracownik, mający najlepsze kwalifikacje porządkuje dissoluta, układa z nich sprawy (dzieło) i t. d.

Liczba pracowników, wyznaczonych do tego czy innego działu pracy przy porządkowaniu, zależna jest od składu i stanu zespołu. Czy udało się zachwiać zapatrywanie, że inwentaryzację zespołu od początku do końca winien wykazać jeden i ten sam archiwista? Tak. W gruncie rzeczy, za zasadniczą przeszkodę do używania w tych wypadkach pracy zbiorowej uważano, że nie można zastosować wtedy jednolitego dla całego zespołu archiwalnego numeru bieżącego. W Historycznym Archiwum Krymskim zastosowaliśmy od 1931 r. sposób następujący: wszystkie akta i księgi zespołu, uporządkowanego już poprzednio, otrzymywały archiwalny numer bieżący porządkowy, t. zn. jeden pracownik numerował wyłącznie obwoluty (z szybkością, jak wykazało doświadczenie, od 500 do 1000 akt i ksiąg dziennie). Oto — mamy jeden ogólny numer bieżący! Potem do inwentaryzacji można było wyznaczyć dowolną liczbę pracowników równocześnie (pierwszy naprz. inwentaryzował akta NN. 1-2000, drugi — NN. 2001-4000 i t. d.). W ten sposób nieznaczna nowość w pracy pozwoliła w wypadkach koniecznych na inwentaryzowanie potrzebnych nam części zespołów bez szkody na przyszłość dla harmonijności wykonania inwentaryzacji części pozostałych.

W przeważnej liczbie wypadków w toku wykończania porządkowania akt i równoległego badania stopnia zachowania zespołów odbywa się wyłączanie akt, nie nadających się

do dalszego przechowania, uznawanych za makulaturę. Pracę wykonywują pracownicy z najwyższymi kwalifikacjami fachowcami.

*

*

*

Jednakże, poczynania wyżej omówione można określić jako reformy, wprowadzone z punktu widzenia zastosowania (w zakresie techniki) tez zasadniczych dawniej już ustalonych, a dotyczących porządkowania i inwentaryzacji akt, zastosowania ich do nowych potrzeb archiwów i nowych zadań, będących warunkiem nowego tempa pracy. Ale... te stare zasady wpadły w oczywistą sprzeczność (ilościową i jakościową) z żądaniami dnia dzisiejszego. W ścisłym związku z tem zjawilo się zadanie: „zrewidować od podstaw i niezwłocznie inaczej, w nowy sposób, zorganizować zasadnicze elementy techniki archiwalnej, t. j. zagadnienia porządkowania, klasyfikacji i inwentaryzacji akt”¹⁾.

Tak w zasadzie postawił sprawę II-gi Wszechukraiński Zjazd Pracowników Archiwalnych (grudzień 1931 r); formuła ta określała również stanowisko archiwoznawców ukraińskich W. I. Wierietiennikowa i F. D. Gierasimienki w sprawie rozwiązywania wspomnianych zagadnień²⁾.

Z tych samych założeń wychodził bliski ich stanowisku archiwalnemu I. N. Szabatin³⁾. Ostatnie ich prace pozwolimy sobie omówić nieco dokładniej:

P. P. Wierietiennikow i Gierasimienko, chociaż dzielają zdanie W. W. Maksakowa (zob. wyżej), uznają jednak za nieślusne kwalifikowanie porządkowania i inwentaryzacji akt, jako dwu procesów samodzielnych (prawie niczem ze sobą nie związanych). Wychodzą oni z założenia, że porządkowanie i inwentaryzacja archiwaljów stanowią dwie, aczkolwiek różne, strony tego samego postępowania archiwalno-technicznego, postępowania, polegającego na technicznym przygotowaniu materiałów archiwalnych z punktu widzenia ich treści, do najlepszego i najdogodniejszego wyzyskania w celach badawczych i praktycznych. Charakter i rozmiary

¹⁾ Archiw Radianskoj Ukraini Nr. 3, 1932 str. 71.

²⁾ ibidem str. 71-83.

³⁾ ibidem Nr. 4-5, 1932.

pracy porządkowo-inwentaryzacyjnej obaj autorowie uzależniają wprost od stopnia aktualności zespołu w danej chwili. Obaj nie chcą traktować postępowania archiwalno-technicznego jako ostatecznego, jako procesu definitywnego uporządkowania materiałów archiwalnych.

Wychodząc z założenia, że pogłębianie porządkowania akt oraz liczba części składowych tej czynności są to wielkości dynamiczne, ruchome, obaj autorowie uważają, iż porządkowanie jakiegoś zespołu w każdym wypadku powinno być doprowadzone do stopnia, zapewniającego możliwość sporządzenia inwentarza określonego typu, dostatecznie wyczerpującego. Typ zaś inwentarza oraz stopień w jakim jest on wyczerpujący są to pojęcia również dynamiczne, uwarunkowane przeznaczeniem inwentarza. Znaczy to, iż jeżeli jakiś zespół, bez specjalnie aktualnego znaczenia dla chwili obecnej, ma dziś ulec inwentaryzacji według cech, zaczerpniętych z obwolut akt i ksiąg, to zespół ten winien być uporządkowany w takim tylko stopniu, aby można było go tak właśnie zinwentaryzować. Skoro zaś tylko ten zespół albo jego część zyska większą aktualność, wymagającą inwentaryzacji szerszej i bardziej sięgającej w treść akt, wtedy usystematyzowanie akt poprzednie, wykonane, że tak powiem „na brudno”, ulega odpowiedniemu powiększeniu dokładności i wnikania w treść akt. Oczywiście, jeżeli jest konieczne włączenie do intensywnej pracy naukowej odrazu całego zespołu, zupełnie nieuporządkowanego, to wtedy wyczerpującej treść akt inwentaryzacji winno odpowiadać także porządkowanie. Czy teoria ta nie przeczy zasadzie jak najszybszego przygotowania materiałów archiwalnych do wyzyskania ich naukowego, skoro zdawać się może, iż prędzej naprz. można uporządkować zespół pracując jednym ciągiem, niż wykonując tę pracę częściowo w kilku etapach? Nie, nie przeczy. Nie przeczy to również tezom W. W. Maksakowa, podanym wyżej.

Autorowie wyraźnie rozróżniają (z punktu widzenia celowości) dwa stopnie technicznego uporządkowania materiałów archiwalnych. Klasyfikację taką popiera I. N. Szabatin.

Stopień pierwszy — to rejestracja konserwatorsko-ewidencyjna, której celem jest z jednej strony ogarnięcie możli-

wie najkompletniejsze materiałów archiwalnych, z drugiej zaś — doprowadzenie tych materiałów do stanu, zapewniającego najwyższy stopień jego wszechstronnego opracowania dalszego.

Lecz rejestracja konserwatorsko-ewidencyjna to nie jest tylko proces przygotowywania materiałów do prac bardziej szczegółowych. Ma ona także własne samodzielne znaczenie: zadaniem tej rejestracji jest przede wszystkim — przy zużyciu jak najmniej siły i czasu — przeprowadzenie zupełnej ewidencji materiałów, zawartych w archiwum. „Niepodobna konserwować i spisywać — mówią autorowie — jeżeli nie wie się, co właściwie ma się konserwować i co ma się spisywać, jakie archiwalja z punktu widzenia treści, formy i t. d., znajdują się w tej czy innej grupie, podlegającej konserwacji i chociażby elementarnemu spisowi”. Dlatego to autorowie uważają, iż ten etap opracowania winien ogarnąć wszystkie archiwalja, przechowywane w archiwach, ponieważ archiwalja bez takiej ewidencji, to tylko stosy papieru zapisanego, o którym wiadomo jedynie, że są to materiały urzędowe, często nieznaney nawet przynależności kancelaryjnej.

Formy i sposoby postępowania przy porządkowaniu akt na poziomie rejestracji konserwatorsko-ewidencyjnej według systemu W. I. Wierientiannikowa i F. D. Gierasimienki przedstawiają się (w krótkości) następująco: przede wszystkim wszystkie materiały archiwum powinny być spisane w księdze, mającej postać, że tak powiem, „księgi materiałów”, z rubrykami: nazwa władzy, która akta wyprodukowała, granice chronologiczne zespołu oraz objętość zewnętrzna; prócz tego w księdze zaznacza się skąd, kiedy, w jakiej ilości i w jakim stanie materiał dostał się do archiwum. Dalej podaje się zasadnicze zmiany zewnętrzne, jakim zespół uległ w czasie przechowywania go w archiwum (pożar, uszkodzenia, brakowanie i wydzielanie makulatury i t. d.). Cel księgi — czysto zewnętrzna rejestracja konserwatorska.

Zadaniom rejestracji bardziej dokładnej (a do pewnego stopnia także — celom informacyjnym) służy zespołowa kartka inwentarzowo-katalogowa, której forma ogólnie przyjęta w Z. S. R. R., jest dostatecznie znana, aby się nią bliżej zajmować. Dla szeregu zespołów (a według autora tego artykułu

dla ich większości przeważającej) ewidencja tak przeprowadzona jest oczywiście nie wystarczająca. W wypadkach tych autorowie zalecają, by „przez powiększenie dokładności w usystematyzowaniu akt, utrwalić spisywanie materiałów w postaci takiego inwentarza, który, jako całość, zbliżałby się do t. zw. zwyczajnego inwentarza kancelaryjnego, dostatecznie znanego pod względem swych zasadniczych elementów składowych”.

Autorowie twierdzą, że taki inwentarz zupełnie czyni zadość „potrzebom informacyjnym i gospodarczo-praktycznym” (oczywiście w rozumieniu czynienia zadość przez tę postać inwentarza możliwości wyzyskania materiałów, mogących mieć znaczenie gospodarczo-praktyczne). Autor artykułu niniejszego opracował zagadnienie inwentarza rejestracyjno-konserwatorskiego w zasadzie na tych samych podstawach, tylko nieco bardziej konkretnie. W pracy swej: „Po nowomu postawić wopros opisanija archmatierjałow” ¹⁾ autor podkreśla, że forma ta zasadniczo winna odpowiadać następującym zadaniom: a) zupełnej ewidencji stanu zachowania zespołu pod względem ilościowym i jakościowym, b) winna odtwarzać system układu akt w chwili, gdy miały one charakter registratury bieżącej, c) dawać jasne pojęcie o treści zespołu w takim stopniu, na jaki pozwalają tytuły na okładkach akt i ksiąg, d) zawierać wiadomości topograficzne o miejscu przechowywania zespołu w archiwum.

Postać ta przeznaczona jest głównie dla pracowników archiwalnych i do aparatu ewidencyjnego organów służby archiwalnej. Rzecz prosta, iż może ona być bardzo pożyteczna również dla badacza, autor jednak podkreśla jej wewnętrzne znaczenie służbowe i uważa, iż badacz, zwłaszcza początkujący, posiłkując się tą postacią inwentarza, będzie musiał często uciekać się do rad i wskazówek archiwisty. W archiwach stołecznych R. S. F. S. R., gdzie inwentarzy rękopiśmiennych zwykle nie wydaje się badaczom, forma ta niemal wyłącznie przeznaczona jest do użytku wewnętrznego.

Autor, opierając się na powyższem, uważa, iż „kancelaryjna” postać inwentarza nie zupełnie odpowiada zadaniom

¹⁾ ibidem.

konserwatorsko-ewidencyjnym i bez najmniejszej szkody może być zastąpiona przez inną bardziej ekonomiczną. Naprzykład:

N-er archiwalny	N-er wydziału	Tytuł akt, księgi	Ilość (liczba)	Uwagi
1	2	3	4	5

Prawidła zasadnicze sporządzania tego inwentarza są następujące: w rubryce 1-ej wpisuje się liczbę porządkową numeracji jednolitej dla całego zespołu (numerus currens), w drugiej dawny, wydziałowy, w trzeciej — tytuł akt lub księgi, zaczerpnięty z okładki. W rubryce tej dopuszczalne są (oczywiście do pewnego stopnia) skróty tytułów. Tak naprzykład, jeżeli mamy szereg akt jednoimiennych, opatrzonych kolejnymi numerami wydziałowymi, powiedzmy, „Wiadomości o cenach orientacyjnych produktów spożywczych, paszy i robocizny w gub. taurydzkiej w styczniu 1898 r.” i następnie to samo według miesięcy, to w rubryce 3-ciej wpisujemy tytuł do słowa „gubernji”, a dalej „od stycznia do grudnia 1898”, według miesięcy. W rubryce 4-ej wpisujemy cyfrę 12. W wypadkach takich w rubryce 1-ej wpisujemy N. 1, a po kresce — ostatni numer archiwalny tej grupy akt jednoimiennych naprz. 1—12, albo „285—296” i t. d. W rubryce 2-iej analogicznie zapisujemy grupę numerów wydziałowych (kancelaryjnych). Może się zdarzyć potrzeba skrótów innego typu. Tak naprz. przy sporządzaniu inwentarza konserwatorsko-rejestracyjnego (w/g wzoru I. N. Szabatina) do zespołu kancelarii prokuratora w dużej grupie akt, zatytułowanych „Akta o wszczęciu sprawy karnej przeciwko włościaninowi”... i t. d., zapisujemy przy pierwszych aktach cały tytuł, dalej zaś opuszczamy go aż do słów: „karnej przeciwko”. Część opuszczoną zastępujemy cudzysłowem lub wyrazem „to samo”, poczem wpisujemy już bez skrótów resztę tytułu, właściwą dla tych akt. W naszym przykładzie będzie to — „to samo przeciwko włościaninowi Piotrowi I. P., podejrzanemu o słowną obrazę Majestatu”, „to samo przeciwko mieszczaninowi Jegorowowowi G. W. podejrzanemu o nielegalne pędzenie

spirytusu" i t. d. W rubryce 5-ej podajemy wiadomości o stanie akt („zawilgły, bardzo nadwątłone, korzystać można z wielką ostrożnością" i t. d.).

Rok akt rejestrowanych wpisuje się przez wszystkie rubryki, wpoprzek i podkreśla go się. W taki sam sposób wciąga się a) numer wiązki (w tych archiwach, gdzie istnieje sposób przechowywania akt w wiązkach; archiwów zaś takich jest jeszcze dużo) i b) topograficzne oznaczenie akt (Nr. sali, półki, przegródki szafy). Notatki „topograficzne" wpisuje się ołówkiem (można je wycierać przy przenoszeniu zespołu). Jeżeli objętość zespołu jest niewielka oraz jeżeli ułożony jest w należytej kolejności akt (bez „szachownicy"), to informację topograficzną umieszcza się w skrócie po tytule inwentarza naprz. „Sala Nr. 1, półka Nr. 1, przegródka Nr. 12, Sala Nr. 3, półka Nr. 9, przegródka Nr. 2".

Opuszczenie w tym formularzu szeregu rubryk z inwentarza „kancelaryjnego" i zwykłego oraz zwężenie rubryki 3-iej autor formularza tak uzasadnia: „przeciwnicy naszego poglądu zapewne będą się koniecznie domagali zachowania do celów konserwatorskich takich naprz. rubryk jak „rozpoczęto", „zakończono", liczba kart". Ale pojęcie konserwacji (ochrony), przy szerokim ujęciu sprawy, zawiera znaczną liczbę procesów i środków, których nie wyczerpuje nawet najwszechstronniejszy inwentarz oraz obejmuje wszystkie procesy od uformowania akt poczynawszy aż do wartowniczej ochrony budynku. Czyż, w istocie rzeczy, rubryki z datami krańcowymi zabezpieczają akta przed kradzieżą, zamianą i fałszerstwem?

„Tytuły kompletne" nie zadawałają całkowicie ani pracownika archiwalnego ani — w większym jeszcze stopniu — badacza. Pierwszego — częściowo dla tego, że musi aż do znudzenia przepisywać dziesiątki tytułów zupełnie albo prawie zupełnie jednakowo brzmiących, obu zaś — ponieważ tytuł całkowity, wzięty z okładki, nie zawsze wiernie oddaje rzeczywistą treść pism, złączonych w jednostce archiwalnej (jedinica chranienja). Wszystko to zmusza nas do zatrzymania się na rejestracyjno-konserwatorskiej konstrukcji inwentarza tego typu". Dalej autor mówi, że uproszczona forma jego inwentarza pozwala archiwście z kwalifikacjami przeciętnymi

wykonywać taką rejestrację z szybkością 250—280 jednostek w ciągu 1 dnia pracy (naturalnie, jest to przeciętna dużych okresów czasu). Tymczasem przy inwentarzach, zbliżonych do inwentarzy „kancelaryjnych”, norma przeciętna 6-godzinnego dnia pracy wynosi 60—80 jednostek, jak to wykazują rezultaty długotrwałych obserwacji autora.

Porządkowanie — klasyfikacja archiwaliów przy wyżej omówionych pracach konserwatorsko-ewidencyjnych, według zdania W. I. Wierietiennikowa i F. D. Gierasimienki, powinno ograniczyć się do:

1) dla księgi inwentarzowo-materiałowej oraz kartoteki zespołowej

- a) do porządkowania według zespołów,
- b) porządkowania w/g części zespołu (t. j. według podziałów organizacyjnych instytucji, która zespół wyprodukowała: wydziałów, referatów i t. d.)
- c) według jednostek urzędowania — tylko do obwolut,
- d) według dat (lat).

Prócz tego należy ustalić metraż akt w metrach bieżących, t. j. objętość w metrach, mierząc poprzecznie grzbiety akt i ksiąg, ustawionych obok siebie pionowo.

2) na potrzeby inwentarza „kancelaryjnego”, a także inwentarza rejestracyjno-konserwatorskiego wyżej opisanego, trzeba ponadto przeprowadzić systematyzację w ramach roku i numerów kancelaryjnych (akta i księgi, nie opatrzone takimi numerami składa się w kolejności chronologicznej), a w wypadkach koniecznych—według grup akt. Wszystkie te rodzaje porządkowania — klasyfikacji prowadzi się tylko na podstawie treści okładek. Autorowie w tem stadium systematyzacji akt nie zalecają porządkowania dissolutów, zwykle znajdujących się w pewnej ilości w każdym zespole. Proponują raczej, aby dissoluta zebrać do jednej lub kilku okładek, zatytułować „dissoluta”, ponumerować obwoluty i wciągnąć je do inwentarza na samym końcu. Jednakże w zespołach, gdzie większość lub znaczna część akt stanowi „dissoluta”, autorowie podkreślają konieczność uporządkowania dissolutów w stopniu wyżej omówionym, t. zn., iż dissoluta, jako takie, likwiduje się przez formowanie z luźnych papierów „akt”, oznaczonych tytułami,

odpowiadającymi treści papierów i nomenklaturze kancelaryjnej urzędu, który je wyprodukował. W miarę porządkowania materiały ulega stopniowemu ustalaniu — od księgi materiałowo-inwentarzowej do inwentarza „kancelaryjnego” lub rejestracyjno-konserwatorskiego.

Na tem kończy się rejestracyjno-konserwatorski etap porządkowania archiwaljów.

Dla ścisłości trzeba dodać, że W. I. Wierietiennikow i F. D. Gierasimienko zalecają jeszcze sporządzanie krótkich przeglądów treści zespołów „o wymiarach przeciętnie 1½—2 stron”. (po osiągnięciu w procesie techniczno-archiwalnym stopnia inwentaryzacji konserwatorsko-ewidencyjnej, nawet jeżeli nie sporządzono inwentarza „kancelaryjnego”). Autorowie narazie jednak nie podają typu ani schematu takiego przeglądu. Wobec tego nie zatrzymujemy się nad tą sprawą tembardziej, iż temat „przeglądu zespołów”, lepiej opracowany przez innych autorów, zasługuje na omówienie w osobnym artykule.

Zaznaczamy, że nowy system pracy zdobywa sobie coraz więcej zwolenników i przyjmuje się w praktyce całego szeregu organów służby archiwalnej.

Następnym etapem porządkowania archiwaljów jest według klasyfikacji autorów, opracowanie naukowe, wnikające w treść akt¹⁾ (w terminologii warunkowej I. N. Szabatina — inwentaryzacja według zagadnień — „problemnoje opisanie”). Podstawą tego etapu jest — jak najbardziej wyczerpujące treści akt opracowanie naukowe materiałów, ściśle według zagadnień, uwarunkowane aktualnością tematów. Pod względem swych form opracowanie takie winno „całkowicie odpowiadać żądaniom instytucyj naukowo-badawczych, zgłoszonym na odpowiedni okres”²⁾, jak mówią W. I. Wierietiennikow i F. D. Gierasimienko. „W tym stadjum pracy — mówią oni dalej — winny być opracowane tylko te części archiwaljów, a przytem w takim stopniu i w takiej postaci, jakie są najodpowiedniejsze

¹⁾ Arch. Rad. Ukr. zesz. 3 str. 77.

²⁾ Arch. Rad. Ukr. zesz. 3 str. 77. Instytucje naukowo-badawcze w Z. S. R. R. zwykle komunikują właściwym organom służby archiwalnej plany swych prac w odpowiednim okresie czasu. W szeregu wypadków organa archiwalne, dzięki posiadanym informacjom, same stają się inicjatorami włączenia do tych planów nowych tematów badań.

do wyzyskania przez instytucje naukowe i inne". Z braku miejsca, nie mam możliwości oświetlenia zasadniczego sposobu stawiania spraw, dotyczących organizacji zajęć w archiwach Z. S. R. R. w zakresie opracowywania materiałów według tematów (zagadnień). Ograniczę się do zreferowania tej części teoretycznych założeń autorów, która obejmuje prace porządkowo-inwentaryzacyjne w ścisłym tego słowa znaczeniu.

Po ustaleniu z instytucjami zainteresowanymi wykazu tematów oraz ich kolejności¹⁾, organa służby archiwalnej winny opracować (o technice pracy-niżej) całość materiałów do tych tematów, lecz tylko tych materiałów, które tematom odpowiadają.

W tem stadium pracy „jednostką opracowania” staje się, z reguły, dokument, akt, nie zaś jednostka archiwalna (tom akt, księga i t. p.). Co do tego zgodna jest między sobą przytłaczająca większość archiwistów sowieckich, z W. W. Maksakowem na czele.

Archiwista, rozpoczynając te prace, musi dokładnie wyjaśnić, w jakich zespołach mogą przypuszczalnie znaleźć się materiały do właściwych tematów. Po ustaleniu tego środka, oczywiście, znanymi czytelnikowi-fachowcowi, archiwista przystępuje do zaznajomienia się z materiałami (zespół, część zespołu, grupa akt i t. d.) in natura. Zasada jest, że przegląda się nie całe zespoły wskazane, lecz te ich części, co do których można przypuszczać, że zawierają akta i dokumenty aktualne (jeżeli naturalnie sam temat, naprz. „Historja fabryki NN”, nie wymaga konieczności kompletnego przejrzenia całości zespołu — w tym wypadku zespołu akt tej właśnie fabryki).

Prace porządkowe w tem stadium mają wnikać w treść akt, ale podobnie jak w stadium poprzednim — ograniczają się ściśle do elementów, odpowiadających bezpośrednio celom zadania. W. I. Wierietiennikow i F. D. Gierasimienko ustalają dwie odmiany indeksu materiałów, wybieranych według tematów, przyjmując możliwość a nawet do pewnego stopnia i założenie, że ten sam materiał ulegnie zindeksowaniu dwukrotnie i to w różnym zakresie.

¹⁾ Organa służby archiwalnej winny otrzymywać rozwinięte zadania tematowe z właściwego centrum.

Pierwsza odmiana — to kartka indeksu rzeczowego, układanego w/g tematów („tiematiczeskoje opisanje”). Odpowiednio do tego zmianom ulega również stopień systematyzacji akt. Archiwista, otrzymawszy wykaz tematów, które wymagają wyboru akt, po starannem zapoznaniu się z treścią akt i ksiąg, wypisuje na kartce, standaryzowanej pod względem wymiarów i rubryk, wiadomości o treści aktu, dokumentu lub grupy dokumentów, zawartych w „jednostce archiwalnej”, a dotyczących zadanego tematu. Jeżeli temat jest wielostronny, archiwista czyni wybór materiału do jednego z zagadnień składowych tematu.

Na kartce zapisuje się: krótką treść aktu, dokumentu lub grupy ich, datę (lub daty), miejsce wydarzeń, fakty oświetlane przez akt, dokument, wiadomości o jego przechowaniu (nazwa archiwum i zespołu, Nr. jednostki archiwalnej, do której należy akt, dokument). Jedną kartkę do całej jednostki archiwalnej sporządza się tylko w tym wypadku, jeżeli wszystkie akta, dokumenty, zawarte w tej jednostce tyczą się jednego tematu lub jednej jego części. Rzecz prosta, iż jeden tom akt lub jedna księga, a czasem jeden dokument, może dostarczyć i dostarcza materiałów do kilku, czasem do wielu tematów lub do różnych zagadnień tego samego tematu. Wtedy trzeba wypełnić stosowną liczbę kartek. Ale bywa i odwrotnie — według praktyki stosowanej w R. S. F. S. R. — jedna kartka (t. zw. seryjna — termin wprowadzony, jeżeli się nie mylę, przez archiwistę moskiewskiego J. B. Żdanowicza) służyć może dla całej grupy akt, jednolitych pod względem treści i przynależności zespołowej.

Kartoteka jednego tematu winna objąć całość właściwych materiałów, przechowywanych w danym organie służby archiwalnej (a Centralna Kartoteka — dokąd przesyła się kopje kartek ze wszystkich archiwów — obejmuje całość materiałów do danego tematu, przechowywanych w danej Republice Związkowej). W obrębie tematów kartki grupuje się według zagadnień składowych tematu, rozszerzając te podziały w miarę potrzeby. W granicach zagadnień częściowych, jako elementy pomocnicze, precyzujące klasyfikację, a zależne od charakteru tematu i jego zagadnień składowych,

od rodzaju, treści i ilości akt i dokumentów, mogą być zastosowane podstawy klasyfikacji: zespołowa, chronologiczna, imienna, geograficzna, rzeczowa i t. d., albo też połączenie tych podstaw, przeprowadzone według określonej zasady. Tak więc w kartotece zespołowej przynależność zespołowa (kancelaryjna) — jest pomocniczym elementem klasyfikacji¹⁾.

Wspomniani autorowie, uważając kartotekę tematów za środek rejestracyjny bardzo ważny, oceniają ją jednak jako pierwsze ogniwo (a zatem przy pewnem traktowaniu sprawy — jako ogniwo przechodnie) w naukowem opracowywaniu aktualnych materiałów archiwalnych. Według ich mniemania, formując kartotekę tematów ograniczyć się należy do takich prac porządkowych, które są wystarczające do sporządzenia inwentarza „kancelaryjnego” (zob. wyżej). Zaznaczają oni jednak, że „wydając do czytelnii publicznej jednostki archiwalne, wpisane do tej kartoteki, trzeba koniecznie te jednostki (przed udostępnieniem badaczowi. I. Sz.) gruntownie zbadać, t. j. wykonać ich ostateczne uporządkowanie wewnętrzne, wszyć i ponumerować karty luźne”. Inne akta, natomiast, należy pozostawić w poprzednim (dotychczasowym) stanie uporządkowania.

Jednostkę inwentarza opracowanego w/g tematów (w postaci zeszytu) — zdaniem W. I. Wierietiennikowa i F. D. Gierasimienki — stanowią, z reguły, oddzielne części zespołu (wydziały, referaty i t. d.).

Opracowanie takiego inwentarza dla jednostek archiwalnych (tomy akt, księgi) autorowie uważają za niedopuszczalne.

Ten wariant wymaga jak najgruntowniejszego usystematyzowania części zespołu, przeznaczonego do opracowania,

¹⁾ Dorobkiem W. I. Wierietiennikowa i F. D. Gierasimienki jest tylko ścisłe określenie miejsca, znaczenia i roli kartoteki tematów w całym systemie porządkowania archiwałów. Zasady inwentaryzowania i klasyfikacji archiwałów systemem kartkowym opracował Centralny Zarząd Archiwalny R. S. F. S. R. (C. A. U. — Centralnoje Archiwnoje Uprawlenije). Zasady te stosuje się w szerokiej mierze w organach służby archiwalnej mniej więcej od 1929 r. Myśl szerokiego stosowania kartek, jako metody i postaci inwentarzy „ruchomych”, sformułował w 1928 r. W. M. Iwanuszkin w referacie na grudniowej konferencji (1928 r.) archiwoznawczej przy C. Z. A. R. S. F. S. R.

t. zn. doprowadzenia do ostatecznych granic porządku wewnętrznego w każdej jednostce, wszycie i ponumerowanie kart luźnych, reparacji — uszkodzonych i t. d. Ponadto wymaga on przygotowawczego porządkowania — klasyfikacji całego zespołu, doprowadzonego do poziomu, jaki jest konieczny do wykończenia czynności konserwatorsko-rejestracyjnych. Autorowie przestrzegają przytem przed „bałwochwalczem trzymaniem się zwyczajów urzędowania, co bez potrzeby komplikuje czynności, związane z przygotowywaniem i udostępnieniem materiałów archiwalnych, nie pozwalając zużytkować ich terminowo i w całości ku pożytkowi socjalistycznej przebudowy życia”. Niestety, autorowie nie podają kryterjów tego „bałwochwalstwa”.

Inwentarz ułożony w/g tematów pokrótce tak się przedstawia: ma on trzy działy. Pierwszy — zawiera ogólny przegląd treści zespołu, wiadomości o stanie zachowania całości i części. Przegląd treści tych części zespołu (jednostek strukturalnych, poddziałów i t. d.) zaczynać należy od części, mających większe znaczenie, przechodząc stopniowo ku częściom o znaczeniu mniejszem dla tematu quaestionis. Zespół przytem dzieli się na trzy grupy: pierwsza — to części zespołu, zawierający materiał podstawowy dla tematu (charakteryzować go trzeba stosunkowo szczegółowo), druga — to części zawierające materiał istotny, ale nie najważniejszy (wyliczyć i scharakteryzować w ogólnych zarysach) i trzecia — to części, zawierające materiał bez większego znaczenia, mniej lub więcej przypadkowy (podać o nim tylko krótkie uwagi).

Drugi dział — to szczegółowy inwentarz części zespołu najbardziej aktualnej dla tematu (część tę w pierwszym dziale umieszcza się jako grupę pierwszą). Rubryki działu: a) historia zewnętrzna tej części zespołu (zmiany zawartości, straty, możliwość ich odzyskania i t. d.), b) krótka historia — charakterystyka instytucji — twórcy zespołu i c) treść każdej jednostki archiwalnej (pierwszej grupy), podana opisowo, oraz wszystkie cechy formalne (tytuł kancelaryjny, rok, numer i t. d.). W tej rubryce treść materiałów najważniejszych podaje się szczegółowo, cytując wyjątki aktów i dokumentów. Prócz tego, w tymże dziale umieścić należy opis każdej jednostki archi-

walnej (włączonej w dział pierwszy do grupy drugiej) z podaniem jej zwięzłej treści oraz z wymienieniem poszczególnych dokumentów, aktualnych dla tematu.

Dział trzeci — zawiera a) sumaryczną charakterystykę części zespołu, zaliczonej w pierwszym dziale do grupy trzeciej oraz b) najogólniejsze wskazówki, dotyczące obecności w grupie tej materiałów, potrzebnych do opracowania tematu.

Do inwentarza tego nieodzowne jest sporządzenie skrótków: imiennego, rzeczowego i chronologicznego. Obaj wspomniani autorowie uważają, iż w inwentarzu takim archiwista powinien umieścić ponadto „zwięzłą ocenę wiarygodności i wartości” materiałów inwentaryzowanych bez rozszerzania jej jednak do granic specjalnego rozbioru krytycznego.

I. N. Szabatin zajął się zagadnieniem sporządzania inwentarzy równocześnie z wspomnianymi autorami lecz niezależnie od nich. Jak zaznaczyliśmy wyżej zgadza się on z nimi w kwestjach inwentarza konserwatorsko-rejestracyjnego, natomiast nieco inaczej przystępuje do kwestji inwentarza, opracowanego w/g tematów.

Przedewszystkiem, autor kategorycznie wypowiada się za takim typem i formą inwentarza, który byłby najbardziej odpowiedni, oszczędny i pożyteczny dla szerokich kół badaczy i to nie tylko historyków lecz również ekonomistów, inżynierów, literatów, pracowników teatru i kina¹⁾ i t. d.

W ten sposób autor uwzględnia również takiego badacza, który przystępuje do opracowania pewnych zespołów, nie znając historii i struktury instytucji — wytwórców tych zespołów. Autor przypuszcza, że wcale nie koniecznie i nie zawsze badaczowi takiemu do powodzenia w pracy niezbędne jest poznawanie tej właśnie historii i struktury. Jeżeli zaś staje się to konieczne, to — przypuszczalnie — autor da sobie z tem radę przy pomocy wydawnictw informacyjnych i t. d.

Autor ustala takie tezy: a) inwentarz rejestracyjno-konserwatorski (wyżej już scharakteryzowany) — to inwentarz w postaci zeszytu, przeznaczony zasadniczo dla pracowników

¹⁾ Zaznaczamy, iż dziełem autora są pierwsze w literaturze archiwalnej prace o formach i środkach spożytkowania materiałów archiwalnych przez teatr i kino.

archiwalnych, a tylko w wyjątkowych wypadkach — dla badaczy obcych (tymczasowo na danym stopniu działalności organów służby archiwalnej), b) inwentarz układany w/g tematów (termin warunkowy autora — inwentarz układany w/g zagadnień — „problemnoje opisanje”) — to zasadniczo rzecz biorąc, inwentarz kartkowy. Jako materiał do tego inwentarza wybiera się w sposób wyżej już opisany całe zespoły lub części (w przekroju strukturalnym lub chronologicznym).

Opracowanie inwentarza w/g tematów można stosować nawet względem jednostek archiwalnych lub ich niewielkich grup. Ponadto sporządzanie inwentarzy w/g tematów można stosować w charakterze prac specjalnych, nie tylko względem oddzielnych części zespołów, już zarejestrowanych lub będących w trakcie rejestrowania na potrzeby określonych zadań, lecz również należy je stosować względem jednostek archiwalnych, ujawnionych przy ogólnej rejestracji konserwatorsko-rejestracyjnej, a tyjących się całkowicie lub częściowo tematów aktualnych.

Zdaniem I. N. Szabatina materiały wybierane do opracowywania zespołów w/g tematów winny być uprzednio uporządkowane w stopniu, wskazanym przez Wierietiennikowa i Gierasimienkę. Uważa on jednak ponadto, iż wszystkie akta, z których informacje wciąga się na kartki tematów, muszą być całkowicie i zupełnie uporządkowane, niezależnie od tego, czy się je wypożycza do czytelnicy publicznej. W kartce takiej, prócz wiadomości, których umieszczanie zaleca W. I. Wierietiennikow i F. D. Gierasimienko, niezbędne jest podawanie numerów stron spisywanych materiałów. Wrazie zaś wciągania na jedną kartkę całej jednostki archiwalnej trzeba wpisywać liczbę stron tej jednostki. Kartki układa się według tematów. Pod odpowiednim tematem zbiera się wszystkie kartki, tyjące się tego tematu, a pochodzące z wszelkich zespołów, systematyzując je według stosownej klasyfikacji wewnętrznej. W ten sposób kartoteka staje się inwentarzem materiałów archiwalnych zebranych do określonego zagadnienia (tematu).

Zdaniem autora i kół archiwistów sowieckich, podzielających ten pogląd, jest to system najtrwalszy, lecz zarazem najbardziej ruchomy (dynamiczny). Jest on ruchomy, ponieważ: a) uzupełniany stale wiadomościami o materiałach aktualnych nowych, odnajdywanych do danego tematu, pozwala na szybkie przegrupowanie kartek w zależności od znaczenia i wagi tych nowych wiadomości i b) wcale nie utrudnia całkowitego wyzyskania kartek przy przebudowie kartoteki w razie zmiany aktualności tematów (pojęcie „aktualności” samo przez się przewiduje zmiany, uzupełnienia, wysunięcie nowych tematów i t. d.). W tym wypadku dawna kartoteka zagadnień w stosunku do zagadnień zupełnie nowych lub zgłaszanych w innym przekroju stanowi gotową podstawę działania, wymagającą jedynie uzupełnienia. System ten jest trwały, bo po ujawnieniu wszystkich materiałów do takiego czy innego tematu daje wyczerpujące pojęcie o ich całości, a przegrupowania w tym znaczeniu, jak to dopiero co powiedziano, dokonać można nie przez przekładanie zasadniczej kartoteki, lecz dubletów lub odsyłaczy. Dlatego to po wykończeniu wyboru materiałów do danego tematu, można kartotece nadać postać zeszytu lub jakąś inną podobną naprz. oprawić kartki w tomy i t. d. Formy takiej I. N. Szabatin nie podaje, po pierwsze dlatego, że uzależnia ją od rzeczywistego charakteru materiałów inwentaryzowanych, a po drugie, ponieważ uważa, że postać inwentarza zeszytowego, czy jakiegoś podobnego, nie jest to zagadnienie zasadnicze, lecz jedynie i wyłącznie techniczne, związane tylko ze sposobami przechowywania i konserwacji kartek. Ponadto uważamy za konieczne wskazać jeszcze jeden dowód, że system ten jest ruchomy (dynamiczny).

Jeżeliby w przyszłości teoria i praktyka archiwoznawstwa sowieckiego uznała jednomyślnie przy opracowywaniu tematów zasadę przynależności zespołowej (kancelaryjnej) akt za zasadę naczelną, albo gdyby wprowadzono inwentarz tematów, zalecany przez Wierietiennikowa i Gierasimienkę (ale nie realizowany jeszcze w dostatecznej mierze przez archiwa), inwentarz, zachowujący, bądź co bądź, tę przynależność, jako jedną z cech zasadniczych — to system Szabatina nie napotykałby na trudności. Kartotekę nieoprawną można byłoby

grupować według tematów, oprawną zaś, złożoną z dubletów i odsyłaczy — w/g zasady przynależności zespołowej (kancelaryjnej).

W ten sposób autor nie wprowadza inwentarza tematów, oprawnego w zeszyt, jednak teoretyczna możliwość sporządzania takiego inwentarza istnieje. Ogniwem, łączącym inwentarz rejestracyjno-konserwatorski i kartotekę tematów, jest dla autora „przegląd zespołu” (o czym w przyszłości).

Autor wychodzi z założeń, realizowanych praktycznie z powodzeniem w R. S. F. S. R. i w szeregu innych Republik Związkowych w zakresie ujawniania wyboru i zapisywania systemem kartkowym materiałów archiwalnych, aktualnych w socjalistycznej przebudowie życia. Pogłębia teoretycznie tę formę, uzasadniając konieczność przekształcenia jej ze środka, służącego ku szybszemu wykonywaniu zadań aktualnych, w system prac archiwów sowieckich.

Trudno orzec, do jakiego z dwu tych systementów należy przyszłość. W każdym razie archiwoznawcza myśl sowiecka intensywnie poszukuje dróg do jak najszybszego i najracjonalniejszego opracowania olbrzymiego materiału, nagromadzonego w Jednolitym Państwowym Zespole Archiwalnym.

Na zakończenie — kilka wierszy o praktycznym zastosowaniu jednego z warjantów w zakresie systemu porządkowania, polegającego na połączeniu równoczesnem porządkowania i inwentaryzacji. W Centralnem Archiwum Historycznem Charkowskiem już w latach 1927-28 (a może być, iż nawet nieco wcześniej) oraz w niektórych archiwach R. S. F. S. R., w szczególności w Centralnem Archiwum Czerwonej Armji, przy porządkowaniu archiwałów zapisywano akta i księgi na kartkach, dla ułatwienia systematyzacji w szczególności dla ułatwienia formułowania tytułów akt, utworzonych z dissolutów.

Kartki te, oczywiście tymczasowe, wskutek swej formy i przeznaczenia, odegrały przy inwentaryzacji rolę pomocniczą. Podobnie postąpiono również w Związkowej Republice Gruzjińskiej ¹⁾.

¹⁾ Radiańskij Archiw zesz. 1 (16), 1931 r., str. 41.

Grupa archiwistów białoruskich (I. I. Wasilewicz, P. E. Waszkiewicz, M. D. Rjabcew), wychodząc z tych samych założeń, poddała sprawdzeniu praktykę, dotyczącą kartek pomocniczych i przeprowadziła eksperymentalnie prace nad uporządkowaniem materiałów w archiwach Witebskiego Oddziału Archiwalnego Zarządu Centralnego B. S. R. R. w sposób następujący: materiały nieuporządkowane systematyzuje się w/g zespołów i układa się w paczki, przewiązane sznurkiem. Wiazki numeruje się, dając numerus currens jeden dla całego zespołu. Dissolutów w tem stadium prac nie porządkuje się, lecz tworzy się z nich wiazki i układa na końcu zespołu. Porządkowania akt i ksiąg wewnętrznego, strukturalnego i chronologicznego nie przeprowadza się jeszcze. Archiwista przystępuje do inwentaryzacji zespołu. Za jednostkę inwentaryzacji przyjmuje „jednostkę archiwalną” (tom, księgę i t. p.). Do każdej takiej jednostki sporządza się osobną kartkę. Treść kartki — odpowiada mniej więcej treści jednego zapisu w „inwentarzu kancelaryjnym” (rok, daty krańcowe, tytuł akt) Prócz tego podaje się liczbę kart, ale tylko w tych wypadkach, gdy jednostka miała je już dawniej policzbowane, numer wiazki, do której jednostka należy, numer kancelaryjny i archiwalny. Numer ten nie będzie numerem porządkowym dla całego zespołu, lecz jedynie dla danej wiazki, t. j. aktu w każdej wiaźce numeruje się osobno, poczynając od numeru 1-go. Na okładce każdego tomu akt i księgi archiwista odciska stempel z nazwą archiwum i wpisuje numery: zespołu (w/g księgi ewidencji zespołów), wiazki i danej jednostki archiwalnej. Wszystkie kartki zespołu systematyzuje się rzeczowo (głównie w/g tekstu tytułów), w obrębie zaś grupy rzeczowej — w kolejności chronologicznej, tworząc w ten sposób inwentarz strukturalnie rzeczowy, formalnie — zespołowy. Autorowie system ten nazywają błędnie „systemem pracy w/g tematów” („tiematiczeskaja sistiema”). System ten, jak wykazało dotychczasowe doświadczenie, przyspiesza znacznie inwentaryzację i rzeczywiście ułatwia wyszukiwanie materiałów potrzebnych badaczowi. W chwili obecnej rezultaty tego eksperymentu poddano głębszemu badaniu teoretycznemu w Białoruskim

Centralnym Zarządzie Archiwalnym (A. R. Jodko, P. E. Waszkiewicz i autor słów niniejszych).

Wnioski, oczywiście, będą następujące: po usystematyzowaniu kartek w układzie rzeczowym, sporządzi się przegląd zespołu (podstawą przeglądu — charakterystyka przedmiotowa); następnie kartki systematyzuje się nanowo w/g lat jednostek archiwalnych (zapisanych na tych kartkach) w obrębie podziałów zespołu; dalej w tymże obrębie — w/g numerów kancelaryjnych i t. d. W ostatecznym rezultacie — otrzymuje się inwentarz zwykły. Przy tym systemie zespół cały porządkuje się w/g lat i w/g innych podziałów na podstawie kartek, nie zaś in natura. W jakim stopniu system ten utrudnia osiągnięcie celów konserwatorsko-rejestracyjnych i czy wogóle utrudnia — to przyszłość dopiero okaże. Autorowie ostatnio omówionego systemu uważają, że sprawa rekonstrukcji zespołu w takiej postaci w jakiej powstał w instytucji — jest niezbędna do konserwacji, ale dla osiągnięcia tego wystarczy przywrócić kancelaryjny podział akt albo w naturze albo w inwentarzu. Przywracanie zaś i tu i tam — to w pewnej mierze dublowanie.

Mam nadzieję, iż uda mi się udzielić dalszych informacji o pracach archiwistów sowieckich w artykułach następnych.

lutyl 1933 r.

I. Szabatin

NIEZNANY ORYGINAŁ DYPLOMU OTTONA II z 25 LIPCA 973 r. (DO. II. 50).

Antykwarz poznański p. Swinarski dał mi na krótki czas do wglądu pergamin, nalepiony na płótno, które u góry i dołu przytwierdzono do dwu drewnianych wałków (tak jak się nalepia ściennie mapy). Według oświadczenia p. Swinarskiego ma ten zwinięty w rulon pergamin pochodzić ze znanego wielkopolskiego prywatnego zbioru, obfitującego w stare druki i rękopisy.

Już pierwszy rzut oka i pierwsze pobieżne zapoznanie się z treścią wykazały, że jest to oryginał przywileju Ottona II. dla arcybiskupa kolońskiego Gerona, zatwierdzający kościołowi kolońskiemu prawo łowów (Wildbann) w obrębie ściśle określonego terytorjum. Przywilej, wystawiony w Akwizgranie 25 lipca 973 r., był już kilkakrotnie od połowy XVII-go w. drukowany na podstawie dwu późnych rękopiśmiennych przekazów z połowy XIV-go i XV-go w., przyczem najlepsze wydanie sporządzono w: *Monumenta Germaniae Historica* (Diplomata regum et imperatorum Germaniae, II. str. 59, nr. 50; Böhmer Reg. 446; Stumpf Reg. 598) ¹⁾.

O losach odnalezionego oryginału, o tem w jaki sposób dostał się do Wielkopolski i wśród jakich okoliczności wcielono go do zbiorów prywatnej biblioteki — nie mogłem, niestety, uzyskać żadnych konkretnych wyjaśnień.

Jak wykazują teksty 325 przywilejów Ottona II. (w tem 8 falsyfikatów), drukowanych w M. G. H., zachowało się do naszych czasów 174 oryginalnych dyplomów Ottona II. Cyfra ta nie zmieniła się dotąd, bo chociaż stwierdzono później, że DO. II. 297 jest falsyfikatem, to w jego miejsce powiększył

¹⁾ Porówn. mój komunikat w Sprawozd. Pozn. Tow. Przyj. Nauk, r. 1933. nr. 1. str. 2.

się zasób oryginałów o odnaleziony oryginał DO. II. 284¹⁾. Świeżo odkryty oryginał DO. II. 50 jest zatem 175 zachowanym oryginalnym dyplomem Ottona II²⁾.

DO. II. 50 jest to pergamin o wymiarach 69 cm × 48 cm.³⁾. Jest silnie uszkodzony u góry z lewej strony (brak początku trzech pierwszych wierszy wraz z chryzmonem), wykazuje ponadto pęknięcia i dziury, występujące zwłaszcza w zagięciach, bo pergamin był pierwotnie złożony 2-krotnie wzdłuż, a 4-krotnie wszerz. Naklejenie na płótno i przechowywanie w zwiniętym rulonie nie wyszło również na dobre pergaminowi, powodując nowe pęknięcia; są ponadto widoczne ślady (plamy) dawnej wilgoci.

Jak stwierdzili wydawcy tekstu w M. G. H. powstał DO. II. 50 poza kancelarią Ottona II. Wcale zgrabne pismo jest typową minuskułą dyplomatyczną X-go wieku. Cały dyplom pisała jedna ręka, posługująca się często charakterystyczną formą minuskulnego „p” (laska z otwartym u góry brzuszkim, podobnym do minuskulnego „s”; porówn. na rycinie n. p. wiersz 2-gi: *prebemus, promptiores*, oraz skrót: *imp.*

¹⁾ Wibel H.: Das Diplom Otto's II. für S. Blasien w Neues Archiv d. Ges. f. ält. dtische Gesch. Kunde, XXX (1905), str. 152; Mayr J. K.: Das nenaufgefundene Original des Diploms Ottos II. vom 982 Oktober 1 (DO. II. n. 284) w Mitt. d. Instit. f. oesterr. Gesch. Forsch., XXXIII (1912), str. 519. Spis faksymilów dyplomów Ottona II. podaje Erben W.: Urkundenlehre, I. 118.

²⁾ Z tych 175 oryginalnych dyplomów przechowują państwowe archiwa pruskie 63 sztuki. Większość tych dyplomów była pierwotnie w Berlinie. Po wojnach napoleońskich chciał początkowo kanclerz Hardenberg zorganizować dla Prus jedno centralne archiwum naukowe w Berlinie; plan nie wszedł jednak w życie, a jedynym skutkiem tych zamierzeń było zgromadzenie wszystkich ważniejszych dyplomów w berlińskim Archiwum Tajnem; gdy następnie wprowadzano w Prusach zasadę t. zw. proveniencji (w Arch. Tajnem w r. 1881, a dla archiwów prowincjonalnych zarządzeniem z 12. X. 1896 r. — porówn. mój artykuł w Archeionie, VIII. 166) rozdzielono cały ten zbiór między poszczególne pruskie prowincjonalne archiwa państwowe; porówn. Lüdiche R.: Die Königs — u. Kaiserurkunden der kgl. preussischen Staatsarchive u. des kgl. Hausarchivs bis 1439 (Mitt. d. k. preuss. Archivverwaltung. zesz. 16): Leipzig 1910. Gdyby zatem DO. II. 50 znalazł się był wówczas w pruskich zbiorach państwowych to przydzielonoby go Archiwum Państwowemu w Düsseldorfie.

³⁾ Takie same wymiary wykazuje odkryty przez Mayra DO. II. 284 (loc. cit., str. 519).

w formule datacyjnej). Ta sama ręka pisała również pierwszy wiersz w wydłużonem piśmie i wiersz sygnacyjny z imiennym monogramem Ottona ¹⁾. Właściwą jednak datę: *VIII Kl. Aug.* — wpisała inna ręka ²⁾. Cienka linja łącząca obydwą „T” w monogramie Ottona wykazuje jaśniejszy atrament i jest charakterystycznym przykładem własnoręcznej konfirmacji panującego (*Vollziehungsstrich*). Pieczęć odpadła; pozostały po niej tylko ślady zarysu w pergaminie i charakterystyczne gwiazdziste nacięcie (*Sternschnitt*).

Treść DO. II. 50 ma dość wybitne znaczenie dla dziejów immunitetu w Niemczech, w szczególności dla rozwoju tych uprawnień immunitetowych, które rozrosły się poza granice własności ziemskiej. W tej grupie immunitetowej (określanej w nauce niemieckiej nazwą: *Bannimmunität*) wyróżniają się specjalnie uprawnienia leśne (*Forstbann*, *Wildbann*). Za Merowingów i Karolingów wyłączano pewne obszary, pokryte przeważnie lasem, z pod ogólnego użytku, tworząc z nich osobne okręgi i wcielając je do królewskiego fiskusa (jako t. zw. *Forestis*, *Forst*). Otóż takie okręgi zaczęli rozdarowywać kościołom i prywatnym osobom już Merowingowie i Karolingowie. W dalszym rozwoju doszło do tego, że w X. a zwłaszcza w XI. w. zaczęli panujący nadawać uprawnienia łowieckie kościołom już nie tylko wraz z дарowanym okręgiem lub w okręgu, stanowiącym już dawniej własność odnośnego kościoła, lecz zwolna przeszli do nadawania uprawnień łowieckich instytutom kościelnym nawet w okręgach, nie będących własnością odnośnego kościoła. W tym procesie rozwojowym odgrywa DO. II. 50 o tyle ważną rolę, że jest pierwszym

¹⁾ Podkreślam tę okoliczność, że DO. II. 50 pisała jedna ręka, ponieważ nieraz więcej rąk pisało jeden dyplom, jak n. p. DO. II. 44 (faksimile w dziele Arndt-Tangl: *Schrifttafeln*, III. str. 40, tabl. nr. 78), DO. II. 198 i DO. II. 302 (faksimile w *Kaiserurkk. in Abbild.*, zes. IX, tabl. 6—7).

²⁾ W sprawie daty porówn. Sickel Th.: *Erläuterungen zu den Diplomen Otto II.* (*Mitt. d. Inst. f. oesterr. Gesch. Forschung*, II. Ergbd.), str. 122 i 129; przypuszczenie Sickla, że fałszywe lata panowania w DO. II. 50 są błędem późniejszej kopji, nie potwierdziło się, bo oryginał DO. II. 50 ma wyraźne: *anno domni Ottonis XII.*

i najwcześniejszym przykładem takiego nadania uprawnień łowieckich (Wildbann) niezależnie od praw własnościowych¹⁾.

Tekst oryginału DO. II. 50 wykazuje tylko nieznaczne różnice ortograficzne w porównaniu z tekstem w M. G. H. Ze względu na dołączoną fotografię oryginału, chcąc ułatwić odczytanie, podaję dosłowne brzmienie tekstu:

Akwizgran, 25 lipca 973.

[(C.) : In nomine dei aeterni et salvatoris nostri Iesu Christi. Otto ordinante divinae maiestatis clementia imperator augustus.

Si servorum dei et maxime presulum petitionibus quas pro aecclesiarum sibimet commissarum : [utilitatibus suggerunt, clementer assensum] prebemus, eos promptiores ad nostrę devotionis inclinamus obsequium et ex hoc aeterni regni gaudia nos incunctanter adipisci confidimus. Proinde noverit cunctorum sanctae dei aecclesiae [fidelium pre]sentium [scilicet et futuro]rum industria, quod Gero sanctae Coloniensis aecclesiae venerandus archiepiscopus nostram deprecatus est serenitatem, ut quasdam res a Ludouico quondam rege sancto Petro Coloniae collatas et a pal[ati]re nostro divę memorię Ottone imperatore augusto sibi suisque predecessoribus roboratas secundum prioris precepti testimonium nostrae quoque dominationis munificentia corroboraremus. Cuius postulationi lib[er]tissimo fervore] annuentes confirmamus precepti nostri auctoritate domino sancto Petro ad aecclesiam supra memoratam omnes bestias inter hæc loca, quae subtus tenentur descripta, et bannum et potestatem banni quae super eas ad regiam pertinuit potestatem, videlicet ut de Uisheim via quę prope Milchuuilere trans Ruram ad Aquas[gr]ani tendit usque ad Haram*) flumen et deorsum sicut de[fl]uit in flumen [Uu]rm et sicut Uurm [de]currit usque ad viam quae de Traiecto Coloniā ducit, inde ad Glessike per eandem viam usque flumen Arnapham et sic sursum per cursum eius donec ad Uisheim iterum viam usque designatam perveniat; omnes inquam bestias in silvis et piscation[ibus], id est in Salechenbruoc[he] et Burgina et ceteris locis quę supra nominatis terminis [com]prehensa**) sunt, hoc est Pesche et M[erib]ra absque Gerberhteslon quod [ad] opus nostrum accesserit. Similiter sicut via publica de Ekkentorp ad Moffenthorp et sic usque [ad] Rhenum flu]vium vadit, Cotenforas[t et o]mnes bestias in eo ac ba[nnum] super eas; de Co[te]nforeste deorsum per totam Filam inter

¹⁾ Bresslau H.: Hdb. d. Urkundenlehre, I. 58; Thimme Herm.: Forestis, Königsgut u. Königsrecht nach den Forsturkunden vom 6. bis 12. Jh. (Archiv f. Urkundenforschung, II), str. 139. nota 3, str. 144 i 153; Stengel Edm.: Die Immunität in Deutschland bis zum Ende des XI. Jh, I. 592.

*) aram z dopisanem bledszem h nad a

**) com na dxiurze.

Arnapham et R[h]enum usque ad ostia ubi confluunt, bestias sicut id est cervos et cervas, et b[a]nnum super eas cum populi consensu domino sancto Petro [C]olon[iae] secundum prioris precepti auctoritatem nostra [etiam li]beralitate [in] proprium confirmavimus. Unde hos nostrę subl[imi]tatis apices fieri iussimus statuantes et enixius precipientes, ut a[b] hodierna [die in] reliquum absque aliqua cuiuslibet calumniantis personę contradictione bestiae de iam dictis locis et potestas banni in potestate sancti Petri tranquilla dominatione consistat et loci illius rectoris arbitrio in omnibus disponantur atque [custodiantur. Et ut hęc] nostrae corroborationis [auctoritas firmi]***orem in dei nomine obtineat perpet(u)ae stabilitatis vigorem, manu propria subter eam firmavimus et ut verius credatur et a successoribus nostris diligentius observetur, sigilli nostri impressione iussimus insigniri.

‡ Signum domni Ottonis invictissimi (MF.) imperatoris augusti. ‡

Data VIII. kl. aug. anno dominicę incarnationis DCCCCLXXIII, indictione I, anno regni domni Ottonis XII, imperii V; actum Aquis.

L'original inconnu d'un diplôme impérial (DO. II. 50). (Résumé).

Une trouvaille importante est à signaler dans une des bibliothèques privées du palatinat de Poznań en Pologne. C'est le diplôme original d'Otton II. du 25 juillet 973 contenant une concession du droit de chasse à l'archevêque de Cologne, Gero. Grâce à l'aimabilité de M. Swinarski qui vient d'acheter ce document j'ai eu l'occasion de vérifier son authenticité et d'en faire les planches photographiques. Le texte de ce document fut connu et publié, jusqu'à présent, d'après une copie assez récente, datant du milieu du XIV-e siècle. La meilleure publication est celle de M. Th. Sickel dans le *Monumenta Germaniae Historica* (Diplomata regum et imperatorum Germaniae, T. II. p. 59. no. 50).

La feuille, des dimensions 69 cm sur 48 cm, a été collée, d'une façon peu habile, sur une toile pourvue aux bouts de rouleaux en bois. Conservé ainsi sous la forme d'un rouleau, ce document est, cependant, assez détérioré de son côté gauche où l'on voit beaucoup de trous. Le sceau s'était détaché et il n'en reste que

***) *dziura*.

Uwaga: przed słowem *data* dwie wolno stojące nieczytelne litery.

des incisions. On ne trouve pas dans ce document le signe de récoognition (signum recognitionis) ce qui prouve qu'il ne fut pas préparé dans la chancellerie impériale. Le monogramme d'Otton II. se distingue par le signe caractéristique d'approbation (monogramma firmatum).

Quelques remarques intéressantes sur la portée juridique de ce document sont contenues dans l'ouvrage de Herm. Thimme (Forestis, Königsgut u. Königsrecht nach den Forsturkunden vom 6. bis 12. Jh. — Archiv für Urkundenforschung, II. 139 n. 3, 144 et 153) et dans le livre d'Edm. Stengel (Die Immunität in Deutschland bis zum Ende des XI. Jahrhunderts, I. 592).

Feliks Pohorecki.

UKŁAD ARCHIWALNY POLSKO-AUSTRJACKI z dnia 26 października 1932 r.

Dnia 26 października 1932 r. zawarty został w Wiedniu polsko-austrjacki układ archiwalny ¹⁾. Układ podpisali ze strony polskiej Poseł Nadzwyczajny i Minister Pełnomocny R. P. w Wiedniu p. Juljusz Łukasiewicz oraz Profesor Uniwersytetu Poznańskiego Dr. Bronisław Dembiński, ze strony austrjackiej Kanclerz Związkowy Dr. Engelbert Dollfuss, oraz Generalny Archiwista państwowy Prof. Dr. Ludwik Bittner.

W ten sposób przez długie lata ciągnąca się ta sprawa została definitywnie załatwiona. Powodem przewlekania się jej uregulowania było niedość jasno sformułowane postanowienie Traktatu Pokoju podpisanego 10 września 1919 r. w St. Germain-en-Laye, dotyczące wydania akt przez Austrię państwowym sukcesyjnym, a stanowiące podstawę prawną do tego uregulowania.

Postanowienie zasadnicze w tej sprawie zawarte jest w art. 93 Traktatu. Brzmi ono w sposób następujący: „L’Autriche remettra sans délai aux Gouvernements alliés ou associés intéressés les archives, registres plans, titres et documents de toute nature appartenant aux administration civile, militaire, financière, judiciaire ou autres des territoires cédés. Si quelques-uns de ces documents, archives, registres, titres, ou plans, avaient été déplacés, ils seront restitués par l’Autriche sur la demande, de Gouvernements alliés ou associés intéressés.

Dans le cas où les archives, registres, plans, titres ou document visés à l’alinéa l-er et n’ayant pas un caractère militaire concerneaient également les administrations autrichiennes et où, en consequence, leur remise ne pourrait avoir

¹⁾ Ratyfikowany dnia 31 sierpnia 1933 r., ogłoszony 10 maja, wszedł w życie 21 maja 1933 r. Zob. Dz. Ust. R. P. No. 34 z r. 1933 poz. 291.

lieu sans préjudice pour ces dernières, l'Autriche s'engage, sous conditions de réciprocité, à en donner communication aux Gouvernements alliés et associés intéressés" ¹⁾).

Wydania akt i dokumentów dotyczą także artykuły 191, 192 i 193. Mowa w nich jest o zwrocie akt i dokumentów zabranych przez Austrię w pewnym czasie, bliżej w poszczególnych artykułach określonym, oraz o wydaniu Austrii przez nowe państwa akt i dokumentów, sięgających wstecz nie dalej, niż 20 lat, a posiadających bezpośredni związek z historią lub administracją austriackiego terytorjum.

Dnia 6 kwietnia 1922 r. podpisana została w Rzymie Kowencja pomiędzy Austrią, Węgrami, Włochami, Polską, Rumunją, Królestwem Serbo-Kroacko-Słoweńskiem i Czechosłowacją, dotycząca spraw archiwalnych, która powtarzała w zasadzie postanowienia w sprawach archiwalnych, zawarte w Traktacie Pokoju podpisanego w St. Germain ²⁾.

Niejasność postanowienia art. 93 wspomnianego Traktatu spowodowała różnice w jego interpretacji. W określeniu „*appartenant aux administrations*” widział Rząd Austriacki przyjętą przez Traktat zasadę proveniencji archiwalnej, według której akta należą tam, gdzie powstały — a jako jeden zespół dzielone być nie mogą. W zastosowaniu do układów międzynarodowych zasada ta pozwala jedynie na zwrot akt powstałych na terytorjum cedowanem, a w jakikolwiek sposób z tego terytorjum usuniętych.

Podtrzymując swą tezę, Rząd Austriacki wyrażał jednocześnie gotowość wydania Polsce akt b. centralnych władz austriackich tylko z ostatnich lat '30, t. j. z czasu od r. 1888—1918. Strona polska stała na stanowisku ścisłej łączności wszystkich akt z terytorjum odstąpionem, czyli t. zw. zasady pertynencji, domagając się wydania akt wszystkich — dotyczących b. Galicji i przypadłej nam części Śląska Cieszyńskiego.

Trzeba nadmienić, iż tezę austriacką przyjęły zasadniczo z większemi lub mniejszemi zastrzeżeniami inne państwa suk-

¹⁾ Dz. U. R. P. No. 17 z r. 1925. poz. 114. (załącznik).

²⁾ Dz. U. R. P. Nr. 23 z r. 1924 poz. 247.

cesyjne, które wcześniej zawarły układy archiwalne z Austrią, jak Czechosłowacja, Rumunja, Włochy ¹⁾).

Aby te dwa różne stanowiska Polski i Austrii do siebie zbliżyć i doprowadzić do porozumienia, musiały być poczynione obustronnie ustępstwa i znaleziona taka podstawa kompromisowa, na której mogło dojść do porozumienia.

W jaki sposób uzgodnił dotychczasowe różnice obu stron układ archiwalny z 26 października 1932 r.? W układzie niema wyraźnego powołania się na art. 93 Traktatu, jako na postanowienie, w którego wykonaniu oba Państwa przystąpiły do uregulowania przewidzianej w nim sprawy. Motywację tę zastępuje oświadczenie, iż oba Państwa pragną uregulować między sobą sprawy archiwalne. Po tem oświadczeniu, bez jakiegokolwiek wstępu, układ przechodzi do postanowień szczegółowych.

Obejmuje on dwanaście artykułów. Z tych najistotniejsze są art. I, II i XI. Zawierają one jednocześnie te zasady, które w układzie przyjęto. Układ odróżnia wyraźnie dwa rodzaje postanowień, mianowicie 1) zwrot akt i archiwaliów pochodzenia polskiego — Polsce, pochodzenia austriackiego — Austrii i 2) wydanie akt przez Austrię potrzebnych Polsce do administracji terytorjum odstąpionego i tego terytorjum dotyczących.

Dla pierwszej grupy postanowień przyjęto — jedynie zresztą słuszną — zasadę proveniencji archiwalnej, dla drugiej zasadę potrzeb administracji, wysuniętą przez art. 93 Traktatu Pokoju. Wszelako przez dodanie, iż wydane mają być Polsce akta potrzebne do prowadzenia w dalszym ciągu administracji, jako dotyczące terytorjum cedowanego, podtrzymana została zasada przynależności aktu do terytorjum. W zestawieniu różnic, jakie dzieliły oba rządy przez szereg lat, kompromisowe regulowanie sprawy uwidacznia się w tych dwu artykułach najwyraźniej; widoczne ono jest ponadto w granicach lat, z których akta b. władz centralnych wiedeńskich mają być wydane.

¹⁾ Szczegółowo sprawę rokowań archiwalnych i zasadniczą różnicę stanowisk przedstawił Dr. Eugenjusz Barwiński w artykule: Rokowania w sprawach archiwalnych z Austrią. Archeion zesz. I. Warszawa, 1927 str. 79—92.

Rząd Austriacki ustąpił ze swego pierwotnego stanowiska wydania Polsce akt b. centralnych władz austriackich jedynie z lat 1888—1918 i uznał konieczność posiadania przez Polskę akt wcześniejszych, Rząd Polski zaś zgodził się na zmianę swego dotychczasowego stanowiska i modyfikację żądania wszystkich akt, dotyczących terytorjum odstąpionego, a pochodzących z okresu przynależności tego terytorjum do Austrii, w ten sposób, iż otrzyma nie wszystkie lecz tylko pewne kategorie akt z tego okresu.

Według art. I mają być Polsce zwrócone znadujące się w posiadaniu Związkowego Rządu Austriackiego wszystkie części składowe starszych archiwów historycznych, wszelkie inne archiwalja i części składowe nowych registratur administracyjnych, które powstały na obszarze dzisiejszego Państwa Polskiego, oraz wszelkie archiwalja, które w swoim czasie były wysłane do Wiednia do wglądu, a które według swego przeznaczenia należą do archiwów i registratur na obszarze Państwa Polskiego, w szczególności akta i dokumenty, które władze państwowe, komunalne, kościelne, fundacje kościelne, związki religijne, szpitale i t. p., jak również osoby prywatne dołączyły jako dowody do swych pism w toku korespondencji swej z austriackimi władzami centralnymi. W porównaniu z art. 93 Traktatu widoczne tu jest rozszerzenie podstawy terytorjalnej poza obszar cedowany na całe terytorjum Rzpltej.

Rząd Związkowy Austriacki zobowiązał się wydać Rządowi Polskiemu bez uprzedniego żądania wszelkie tego rodzaju archiwalja.

Nadmienić należy, że obok innych archiwaljów i dokumentów bardzo cennych, najpoważniejszą pozycję stanowić tu będzie przeszło 300 dokumentów b. Archiwum Koronnego, które wywiezione z Warszawy przez Rosjan po trzecim rozbiórze Polski do Petersburga, stamtąd przewiezione do Berlina, a następnie przesłane do Wiednia (Haus-Hof-und Statsarchiv), po stu trzydziestu kilku latach, na zasadzie omawianego postanowienia obecnego układu, powrócą do kraju.

Na podstawie art. II otrzyma Polska akta byłych austriackich cesarsko-królewskich władz i zakładów centralnych, potrzebne Rządowi Polskiemu do utrzymania ciągłości admi-

nistracji cywilnej, wojskowej, finansowej, sądowej lub wszelkiej innej, a dotyczące obszaru cedowanego — z lat, w których obszar ten należał do Austrii. Wszelako nie wszystkie akta z lat powyższych podlegają wydaniu.

Wydane bowiem będą akta w następującym zakresie: z lat 1838—1918 (3 listopada) wydane będą akta wszystkie, z lat 1848—1888 tylko priora do akt pierwszej grupy, odnoszące się do tej samej sprawy, z lat od r. 1848 wstecz będą wydane w miarę możliwości, na specjalne żądanie, tylko takie akta, które potrzebne będą do udokumentowania poszczególnych stosunków prawnych.

Jeżeli zatem idzie o udowodnienie stosunków prawnych i stanu prawnego na terytorjum b. Galicji, stworzonego w okresie zaboru, to terminem a quo dla tej kategorii akt będzie r. 1772. Wprawdzie układ daty tej nie precyzuje, jest jednak rzeczą jasną, że idzie tu o akta z okresu, w którym b. Galicja należała do Austrii. Inne akta z tego okresu, t. j. z lat 1772-1848 wydaniu niepodlegają. Zastrzeżone jednak prawo korzystania z nich bez ograniczeń.

Należy podkreślić, iż w układzie jest mowa o wydaniu akt tylko b. władz centralnych cesarsko-królewskich (k. k. Zentralbehörden), a więc b. władz austriackich, a nie b. władz wspólnych dla całej Monarchji Austro-Węgierskiej, t. j. władz „cesarskich i królewskich” (k. und k. Zentralbehörden), jakimi były Ministerstwo Wojny, Wspólnego Skarbu i Spraw Zagranicznych.

Akta tych władz ostatnich nie podlegają wydaniu. Pewne wyjątki dotyczą jedynie akt b. Ministerstwa Wojny (Kriegsministerium), jako władzy dotyczącej wspólnej armji (k. u. k. Heer). Natomiast akta Ministerstwa Obrony Krajowej (Landesverteidigungsministerium) jako władzy dotyczącej t. zw. Obrony Krajowej (k. k. Landwehr), będą wydane.

Jak wspomniałem akta b. Ministerstwa Wojny i władz wojskowych dotyczących armji wspólnej (k. u. k. Heer) nie podlegają wydaniu, wszelako zastrzeżone jest w układzie prawo korzystania z nich z całego okresu aż po dzień 3 listopada 1918 r. tak, że akta wojskowe treści operacyjnej, administracyjnej i sądowej z okresu wojny będą Rządowi Polskiemu

udostępnione. Rząd Austriacki zastrzegł sobie jednak, że wyszukania i udzielania żądanych akt tej kategorii dokonywać będą organa austriackiego zarządu archiwalnego. Ponadto układ przewiduje wymianę tej kategorii akt, to znaczy, że wzajemnie za materiały aktowe b. władz armji austro-węgierskiej, można będzie w drodze wymiany uzyskać z Archiwum Wojennego w Wiedniu akta dotyczące Polski.

Wszelako takim obiektem wymiennym nie mogą być akta b. Generał-Gubernatorstwa w Lublinie oraz wszystkich b. władz mu podległych na terytorjum b. okupacji austro-węgierskiej. Akta te są wprawdzie pochodzenia wojskowego — dotyczą wszakże administracji obszaru okupowanego i ściśle z administracją tą są związane i jako takie od wydania Rządowi Austriackiemu są wyłączone. Mogą więc tu wchodzić w rachubę akta b. austro-węgierskich władz wojskowych takich, jak dowództwa armij, kwatermistrzostwa i t. p. — czyli akta armji operującej.

Z akt b. władz centralnych wiedeńskich, austro-węgierskich nie podlegają wydaniu takie akta, które dotyczą jednocześnie Austrii oraz innego państwa sukcesyjnego. Jako t. zw. akta wspólne pozostają nadal w dotychczasowem miejscu przechowania do wspólnego użytku wszystkich państw zainteresowanych. Akta tego rodzaju będą udostępnione na miejscu celem dokonania odpisów, kopij lub fotografii. Mogą być one także wypożyczone do Polski na określony czas, o ile na to pozwoli tok służby.

Układ zawiera wyraźne postanowienia co do akt wspólnych polsko-rumuńskich i polsko-czesko-słowackich. Postanowienia dotyczące tych akt są różne. Gdy bowiem akta dotyczące wspólnie Galicji i Bukowiny mają według układu pozostać nadal w Wiedniu do wspólnego użytku Polski i Rumunii, to akta wspólne dotyczące wyłącznie Polski i Czechosłowacji będą wydane na podstawie porozumienia Rządów obu tych państw, podanego do wiadomości Rządu Austriackiego. Różnica w odmiennem potraktowaniu tych dwu grup akt wynika z faktu, iż los akt wspólnych dotyczących jednocześnie Galicji i Bukowiny był już do pewnego stopnia przesądzony w układzie archiwalnym rumuńsko-austriackim z dnia 5 października 1921 r., w którym znajduje się postanowienie,

iz akta te mają pozostać w Wiedniu do wspólnego użytku¹⁾. Wprawdzie postanowienie zawarte w układzie austriacko-rumuńskim nie obowiązuje Rządu Polskiego, wszelako celem uniknięcia dalszego przewlekania się sprawy, zgodzono się również i ze strony polskiej na pozostawienie tych akt w Wiedniu, jakkolwiek winny być potraktowane tak, jak wspólne akta polsko-czeskosłowackie.

Wydaniu nie podlegają także akta takich spraw, które chociażby w początkowym stadium sprawy dotyczyły Polski, w dalszym swym związku dotyczą obszarów kilku byłych krajów koronnych, lub całej byłej Monarchji Austriacko-Węgierskiej.

Za plany, operaty katastralne, triangulacyjne i inne projekty, dotyczące obszaru polskiego, Rząd Polski zapłaci Rządowi Austriackiemu ich obecną wartość, jeżeli prace nad ich sporządzeniem nie były rozpoczęte przed końcem października 1918 r. Wartość tę ustalić się ma na podstawie obojawnego porozumienia.

Układ zawiera w art. III definicję akt. Postanowienie to uważać należy za celowe, gdyż przy wykonywaniu układu uniknie się ewentualnych nieporozumień pod tym względem. Definicja jest bardzo obszerna i obejmuje wszelkie wyprodukowane w toku urzędowania pisma, druki, księgi, katalogi, tablice, plany, projekty i t. p. bez względu na materiał, z jakiego są sporządzone, lub na jakim są utrwalone (papier, pergamin, skóra, metal, kamień, drzewo i t. p.).

Przewidziane są organa wykonawcze i sposób samego wykonania układu.

Akta będą wydawane na żądanie. Żądania zgłaszać może albo specjalna Delegacja, powołana do wykonania układu, albo czynniki dyplomatyczne. Delegacja składać się będzie z trzech członków, którzy będą mogli — za zgodą Rządu Austriackiego — powoływać polskie siły wykonawcze do wykonania czynności, wymagających kwalifikacyj specjalnych.

¹⁾ Uebereinkommen zwischen der Bundesregierung der Republik Oesterreich und der königlichen rumänischen Regierung vom 5 Oktober 1921 betreffend die Durchführung der Bestimmungen des Staatsvertrages von St. Germain über archivalische Fragen. Bundesgesetzblatt für die Republik Oesterreich. Jahrgang 1922. Ausgegeben am 9 August 1922. 112 Stück.

Delegaci i powołani przez nich specjaliści będą mieli w archiwach i urzędach austriackich w Wiedniu, w godzinach urzędowych, swobodny dostęp do wszystkich ksiąg pomocniczych w celu ustalenia żądań, względnie skontrolowania prac, dokonanych przez organa austriackie, a dotyczących tak ustalenia akt, należących się Polsce, jak i przygotowania do wydania materiału żadanego. Przewidziana jest bowiem możliwość dokonywania prac nad ustaleniem akt, podlegających wydaniu, przez organa urzędowe austriackie — naturalnie — za wynagrodzeniem. Taki sposób wykonania układu może się okazać oszczędniejszy, aniżeli wysyłanie i utrzymywanie kilku urzędników polskich w Wiedniu w celu przeprowadzenia badań nad bliższem określeniem żądanych akt.

Tego rodzaju prace organów austriackich podlegają kontroli organów polskich. Wszelako wyszukiwania akt w magazynach i wydzielania ich dokonują tylko urzędnicy austriaccy.

Na urzędników polskich, którzy będą zajęci badaniem ksiąg pomocniczych w archiwach austriackich nad ustaleniem i określeniem akt należących się Polsce, nałożył układ obowiązek zachowania tajemnicy służbowej. Wiadomości zdobyte przez tych urzędników w trakcie przeprowadzanych badań w archiwach i registraturach wiedeńskich mają służyć jedynie do celów urzędowych. Wyzyskanie do celów literackich lub naukowych wiadomości zaczerpniętych przy tej pracy z akt, które według austriackich przepisów archiwalnych nie są dostępne do użytku naukowego, może nastąpić jedynie za zgodą Austrjackiego Rządu Związkowego.

Wydanie akt następuje w ciągu 8 tygodni od dnia wręczenia żądania. Koszty transportu akt pokrywa strona akta przejmująca. Transporty te są wolne od opłat celnych.

Zobowiązania Rzeczypospolitej wobec Austrii określone są w art. XI. Polegają one na przyznaniu Austrjackiemu Rządowi Związkowemu prawa pełnej wzajemności w zakresie wchodzących w rachubę postanowień układu co do wszystkich akt dotyczących obszaru Republiki Austrjackiej, które są lub znajdują się w posiadaniu Rządu Polskiego. Od wydania Rządowi Austrjackiemu wyłączone są wszelako te akta, które

zostały wydane Polsce lub Wolnemu Miastu Krakowowi przez Cesarstwo Austrjackie na podstawie dawniejszych umów międzynarodowych, oraz — o czym już była mowa wyżej — akta b. Generalnego Gubernatorstwa w Lublinie i podległych mu władz.

Zgodnie z tem akta centralnych władz wiedeńskich otrzymane od Rządu Austrjackiego na podstawie konwencji podpisanej w Wiedniu dnia 29 kwietnia 1828 r. oraz znaczne kompleksy akt okupacyjnych z lat 1914—1918, posiadające ważne znaczenie do historii tej części Królestwa Polskiego, która była zajęta przez wojskowe władze austrjackie w czasie wojny, układ pozostawia w rękach naszych. Wszystkie inne akta dotyczące obszaru obecnej Republiki Austrjackiej, a będące proveniencji austrjackiej — mają być Związkowemu Rządowi Austrjackiemu wydane. W pełni znajdzie tu zastosowanie obowiązek wzajemności ze strony Polski wobec Austrii jedynie co do artykułu pierwszego, przewidującego zwrot archiwaliów na podstawie zasady proveniencji. Już do artykułu drugiego to prawo wzajemności zastosowane być nie może.

Podstawa prawna Austrii w żądaniu prawa wzajemności zawarta jest w postanowieniach art. 93 i 193 Traktatu Pokoju podpisanego w St. Germain. W art. 93 przyznane jest Austrii prawo wzajemności w zakresie akt bliżej nie określonych, zaś w art. 193 ustalony jest obowiązek państw sukcesyjnych wydania Austrii akt dokumentów i pamiątek sięgających wstecz nie dalej, niż 20 lat, a mających bezpośredni związek z historią lub administracją terytorjum austrjackiego, znajdujących się lub mogących się znaleźć na terytorjach ustąpionych.

Z układu wynika, iż prawo wzajemności wobec Austrii ustalone zostało w sposób jasny i w szerszym zakresie, niż to czyni przepis wspomnianego artykułu 193 — wszakże z zastrzeżeniem co do akt wyżej wspomnianych t. j. wydanych Polsce przez Austrię na zasadzie poprzednich umów międzynarodowych i akt okupacyjnych z okresu wojny.

Józef Stojanowski.

SPRAWOZDANIE Z LITERATURY ARCHIWALNEJ.

CZESKOSŁOWACKA LITERATURA ARCHIWALNA w OKRESIE 1919—1932.

Odrodzenie państwa czeskosłowackiego odbyło się w nieco odmiennych warunkach niż nasze. Rozwinięty samorząd terytorjalny, sięgający swemi korzeniami średniowiecza, mimo represyj idących z Wiednia, wywarł silny wpływ na wiele dziedzin życia narodowego. Nie pominął on i przejawów kulturalnych, wziął je pod swoją opiekę. Przy wydziałach krajowych w połowie XIX w. powstają archiwa krajowe: najpierw w Brnie dla Moraw¹⁾, i w Pradze dla Czech (1862). Niezależnie od tych archiwów Muzeum Narodowe w Pradze bierze pod swoją opiekę cały szereg archiwów o znaczeniu publicznem. Obok tych instytucyj o charakterze centralnym istnieją w momencie odrodzenia państwa poważne archiwa miejskie, kościelne i rodowe. Formę archiwum państwowego miało jedynie archiwum namiestnictwa w Pradze. Oba archiwa krajowe w ciągu swego zgórą pięćdziesięcioletniego istnienia w okresie zaboru, są ośrodkami intensywnej pracy w dziedzinie ujawniania materiałów dotyczących przeszłości obecnego państwa, oraz publikowania źródeł. Z taką bogatą tradycją naukową i narodową stanęły archiwa krajowe w momencie restytucji państwa. Ale tradycja ta, zdaniem mojem, w znacznym stopniu utrudniła centralizację archiwalną w Czechosło-

Skróty: Časopis Archivní Školy = ČAŠ. Sborník Archivu Ministerstva Vnitřní Republiky Československé = SAMV. Zprawy Českého Zemského Archivu = ZZA.

¹⁾ Bertold Bretholz, Moravský Zemský Archiv, Brno, 1908, str. 160 + 14 tabl.

wacji. Przy takim stosunku moment państwowo-administracyjny był na dalszym planie, pozatem mógł budzić obawy, że w nowem państwie weźmie górę nad kierunkiem naukowym.

Brak centralnej władzy archiwalnej zastępuje w pewnym stopniu Czeskosłowackie Tow. Archiwalne (Čsl. Archivní Společnost)²⁾ oraz podległa Ministerstwu Oświaty instytucja inspektorów archiwalnych³⁾. Rola ich polega przedewszystkiem na kontroli fachowej nad archiwami komunalnemi, oraz na kształceniu ich personelu, drogą organizowania kursów. Archiwiści niemieccy, głównie kustosze archiwów komunalnych w miastach sudecko-czeskich tworzą sekcję archiwalną w Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen.

Co się tyczy czeskosłowackiej produkcji archiwalnej, to podobnie jak i w dziedzinie organizacyjnej zaciążyła na niej tradycja. Bujny rozkwit historjografii czeskiej szedł w parze z intensywną publikacją źródeł. To nastawienie w kierunku naukowo-historycznym przetrwało do chwili obecnej. Zagadnienia techniczne dominujące w sowieckiej archiwistyce, a i w Archivalische Zeitschrift zajmujące poważne miejsce, nie występują wcale w czeskosłowackiej literaturze archiwalnej, a roztrząsania teoretyczne z zakresu czystej archiwistyki są stosunkowo nieliczne.

Ogólnym organem archiwalnym czeskosłowackim jest *Časopis Archivní Školy* pod redakcją prof. Gustawa Friedricha i dyr. Jana Bedřich'a Nowak'a. Pismo zaczęło wychodzić w r. 1923, ostatni tom (VII) wyszedł w r. 1930⁴⁾.

²⁾ W. Łopaciński, *Wrażenia z archiwów zagranicznych* (Praga itd.) Archeion t. X. (1932), str. 127 — 36. Autor szczegółowo informuje o organizacji, celach i zadaniach Tow. Tow. przygotowuje almanach archiwalny, obejmujący podstawowe informacje o archiwach. Pozatem z ramienia Tow. p. Moravek przygotowuje bibliografię literatury archiwalnej czechosłowackiej. Tow. wystąpiło z inicjatywą zabezpieczenia ksiąg ziemskich znajdujących się w sądach, oraz metryk kościelnych.

³⁾ B. Mendl, *Zakonita uprawa ochrany písemných památek*, odbitka z Vestniku Min. Škol. a Narod. Osvěty, roč. III, č. 17 — 18, 1921 r. str. 14 (toż. po niemiecku). Inspektorem na Czechy jest dyr. Vaclaw Vojtišek, na Słowacyznę — prof. Vaclaw Chaloupecky, na Morawy i Śląsk — dyr. Fr. Hruby.

⁴⁾ Ročník I (1923), str. VI + 208; II (1924), IV + 227; III (1926), VI + 206; IV (1926 — 1927), VI + 176; V (1927), VI + 212; VI (1928), VI + 223; VII (1930), IV + 146.

Stało się ono nie tylko organem szkoły⁵⁾, ale publikacją fachową archiwistów czeskosłowackich. Pismo składa się z trzech części: w pierwszej mieszczą się artykuły z zakresu historii ustroju, dyplomatyki, historii urzędów względnie archiwistyki, druga — obejmuje recenzje książek podobnej treści, w trzeciej są pomieszczane sprawozdania z działalności archiwów oraz informacje o archiwach lub ruchu archiwalnym zarówno w Czechosłowacji jak i poza jej granicami. Ta część najbardziej interesuje czytelnika archiwistę. Pismo to wyprzedził w r. 1921 spenjalny dodatek do *Českeho Časopisu Historického* p. t. *Archivnictví*. Poszczególne archiwa mają własne publikacje — *Český Zemský Archiv* kontynuuje pod redakcją dyr. J. Nowak'a rozpoczęte w r. 1904 sprawozdania **Zpravy Českého Zemského Archivu**⁶⁾. Do r. 1918 wyszło ich pięć tomów. Bogatą część ściśle sprawozdawczą każdego tomu poprzedzają artykuły archiwalne związane przeważnie ze zbiorami archiwum.

Archiwum Min. Spraw Wewnętrznych (dawniejsze Archiwum Namiestnictwa wydaje pod redakcją dyr. Ludwika Klicman'a **Sborník Archiva Ministerstva Vnitřní Republiky Československé**;⁷⁾ dotychczas wyszło 5 tomów w 4 vol. W wydawnictwie tem odczuwa się brak sprawozdań z działalności samego archiwum. Co się tyczy treści drukowanych prac, to przeważają wśród nich prace z zakresu historii urzędów, których akta przechowuje archiwum, następnie idą prace z historii registratur, a ostatnio nawet praca historyczno-konstrukcyjna⁸⁾.

Archiwum Min. Spraw Zagranicznych wydaje dwie serie publikacyj: jedna zawiera opracowania o charakterze polityczno-

⁵⁾ vide W. Łopaciński, l. c.

⁶⁾ Svazek VI (1924), 351; sv. VII (1932), 305.

⁷⁾ SV. I (1926) 277 + 5 nlb.; II (1929), 5 nlb. + 272; III (1930) 399; IV — V (1931), 666.

⁸⁾ Fr. Roubík, *Dějiny Chodu u Domažlic*, sv. IV — V, str. 666. Jest to historia pogranicznego starostwa chodowskiego, położonego na pograniczu Górnego Palatynatu i Bawarii. Ludność tego starostwa słowiańska broni się w ciągu stuleci przed naporem germańskim. Autor wyczerpująco przedstawia historję tych zmagañ.

dypłomatycznym, druga wydawnictwa dokumentów dypłomatycznych⁹⁾).

Archiwum i muzeum wojskowe (Vojenský archiv a vojenské museum RČS) wydało jeden tom sprawozdań w r. 1926¹⁰⁾.

Państwowe Archiwum Rolnictwa (Čsl. Státní Archiv Zemědělský) wydało dotychczas dwa tomy publikacyj nakładem Czeskosłowackiej Akademji Rolnictwa¹¹⁾.

Niemiecka sekcja archiwalna Tow. badania historii Niemców w Czechach wydaje własny dodatek do Mitteilungen des Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen.

Wymienione publikacje wyczerpują kategorię wydawnictw z dziedziny archiwistyki, publikacyj źródeł lub dokumentów w swoim sprawozdaniu nie uwzględniam zupełnie. Przegląd literatury archiwalnej daję w następującym porządku: 1) prace ogólne, 2) artykuły z dziedziny organizacji archiwów oraz dotyczące zagadnienia estradycji akt, 3) z zakresu archiwistyki lub dypłomatyki, 4) z historii urzędów, 5) informacje o archiwach krajowych, 6) informacje o archiwach zagranicznych, 7) recenzje prac archiwalnych, 8) biografje i nekrologi.

Z prac o charakterze **ogólnym** na plan pierwszy wysuwa się skromna co do objętości, a bogata treścią książka dyr. archiwum m. Pragi Václava Vojtiš(e)k'a. *O archivech městských a obecích a jejich správě*¹²⁾. Książka powstała jako rezultat wykładów prowadzonych przez autora na kursach dla archiwistów komunalnych, bibliotekarzy i t. zw. „kronikarzy”. Na skutek tego styl książki jest żywy i jasny. Autor po wstępnych uwagach zawierających między innymi definicję archiwum¹³⁾, wyjaśnia zasadnicze terminy nowoczesnej dypłomatyki. Specjalny rozdział poświęca historii opieki nad archiwami a raczej stosunku państwa do archiwów samorządowych (miejskich i gminnych) od połowy XVIII w. Autor

⁹⁾ Niestety nie udało mi się zdobyć tych publikacyj.

¹⁰⁾ O wydawnictwie tem wiem tylko pośrednio.

¹¹⁾ I tom w opracowaniu dyr. Adolfa Krejčika, Příspěvky k soupisi archivu velikých statku, Praha, 1929, omówił wyczerpująco p. Jan Warężak, Archeion, VI — VII, 109 — 114. W ČAS tom VII, 99 — 102 ukazała się recenzja B. Mendla.

¹²⁾ Praha, 1924, 70 + 6 nłb. Rec. B. Mendl, ČAS II, 135—9.

¹³⁾ Autor nieco modyfikuje klasyczną [holenderską] definicję.

mówiąc o znaczeniu i potrzebach archiwów, nie pomija ich praktycznego znaczenia, poza to podkreśla wartość archiwów wiejskich, posiadających niejednokrotnie bardzo cenne dokumenty. W książce mamy zasadnicze wskazówki co do urządzenia technicznego archiwów, ich porządkowania, w tym o sporządzaniu katalogu, regestów itp. W końcu autor podał wzory: regulaminu archiwalnego, typowego inwentarza miejskiego, z uwzględnieniem deponowanych archiwów cechowych. Zestawienie najważniejszej literatury kończy tę pożyteczną książkę.

Odmienny nieco charakter posiada podręcznik prof. Václav'a Hrub(ý)'ego, *Uvod do archivni teorie i prakse*¹⁴). Książka ta powstała w związku z wykładami autora z dziedziny nauk pomocniczych dla słuchaczy uniwersytetu. Przeważają zatem w niej zagadnienia z zakresu dyplomatyki i chronologii nad zagadnieniami archiwalnymi. Autor podaje zasadnicze informacje również z dziedziny sfragistyki i heraldyki. Dołączone in extenso wzory różnej kategorii dokumentów, lub aktów z regestami (szczegółowy, katalogowy, na wypadek publikowania danego aktu, oraz inwentarzowy) ułatwią bardzo archiwście pracę inwentaryzacyjną, a nawet wydawniczą.

Moment odrodzenia państwa Czeskosłowackiego wywołuje szereg artykułów z zakresu organizacji archiwalnej z nich na plan pierwszy wysuwa się artykuł Józefa Borovičk(a)'i, *Archivy v českém státě*¹⁵). Autor proponuje przeprowadzenie centralizacji archiwalnej przede wszystkim w odniesieniu do samych archiwaljów, natomiast nie precyzuje wniosków co do organizacji samego zarządu archiwalnego. Zdaniem autora powinno powstać w Pradze jedno narodowe archiwum czeskosłowackie, na które złożyłyby się zasoby archiwalne dotychczasowych archiwów: krajowego i dawnego namiestnictwa, zasoby rewindykowane z Wiednia, oraz archiwalja rozproszone po różnych zbiorach np. Muzeum Narodowego. Państwowe archiwum w Brnie przejęłoby archiwalja władz prowincjonalnych (krajowych) na Morawach, tak państwowych

¹⁴) Praha, 1930, 323 + 14 tablic.

¹⁵) Český Časopis Historický, XXIV (1919), 244—54.

jak i autonomicznych. Dla Śląska powstałoby archiwum w Opawie. W stolicy Słowaczyny powstałe w przyszłości archiwum przejęłoby archiwalia urzędów państwowych z dawnych komitatów oraz rewindykowane materiały z Budapesztu. Autor jest przeciwny tworzeniu odrębnych archiwów ministerjalnych. Co się tyczy niższych archiwów to ich organizacja faktyczna zbytnio nie odbiega od zamierzeń i życzeń autora. W projekcie swoim autor przewidział również radę archiwalną przy Ministerstwie Oświaty. Łacznikiem między Ministerstwem a radą byłby specjalny urzędnik z kwalifikacjami archiwisty.

Stan faktyczny organizacji archiwalnej w Czechosłowacji z uwzględnieniem jej warunków i krótką historią przedstawił Bedřich Jenšowský w artykule *Archivy a edice* (Poznámky k organisaci české práce historické)¹⁶⁾. Autor jak widać już z tytułu ujął zagadnienie pod kątem wyzyskania archiwów do pracy historycznej, jednak sprawy organizacji archiwalnej dominują w artykule z wyczerpującem wyzyskaniem literatury zarówno krajowej jak i zagranicznej.

Ubogą literaturę archiwalną dotyczącą aktualnego po W. Wojnie **zagadnienia ekstradycji akt** w związku ze zmianami terytorjalnymi¹⁷⁾ wzbogaca wyczerpujące studjum Jana Opočensk(ý)ego, *Archivní úmluva Republiky Československé s Republikou Rakouskou*¹⁸⁾. We wstępie autor informuje o ważniejszych traktatach międzynarodowych z XIX w., uwzględniających sprawę ekstradycji akt, następnie przechodzi do traktatów i układów w związku z Wielką Wojną. Odnosne artykuły autor przytacza in extenso, a niemiecko-duński układ nawet w całości. Autor pominął jednak Traktat Ryski, a właściwie jego artykuły dotyczące spraw archiwalnych, mające dużo analogji z układem czechosłowacko-austriackim. W dalszych rozdziałach artykułu znajdujemy wyczerpujące informacje

¹⁶⁾ W wydawnictwie p. t. *Archivnictví a organisace práce historické* pod red. Vladimíra Klecand(a)ý, Praha, 1921, str. 3—38.

¹⁷⁾ Jacob Louis, *La clause de livraison des archives publiques dans les traités d'annexion*, s 118 + 2 nlb., Paris, 1915.
J. Paczkowski, *La remise des actes* (La Pologne au V-e Congrès Inter. des sciences historiques), Varsovie, 1929, 199—211. L. Bittner vide ods. 75).

¹⁸⁾ ČAS I, 51—141.

zarówno co do przebiegu samych rokowań jak i zasad¹⁹⁾ oraz wykonania umowy. Autor dał zestawienie i historję rewindykowanych zasobów archiwalnych. Cennem uzupełnieniem artykułu są przytoczone in extenso: zasadnicza umowa z załącznikami oraz dodatkowy układ w sprawie wydania akt dotyczących ustąpionych Czechosłowacji gmin dolno-austriackich.

Uzupełnieniem rozprawy J. Opočenského, a głównie jej części omawiającej rewindykowane archiwalia jest studjum Rudolfa Koss'a, *Provenience českých archiválií ve Statním Archivu Viděnském*²⁰⁾. Autor dał w niem wyczerpującą historję pochodzenia archiwaliów czeskich w Państwowem Archiwum Wiedeńskim, omawiając przedewszystkiem rolę i działalność Teodora Rosenthala, który z ramienia Marji Teresy przeprowadzał energiczną akcję „scentralizowania“ w Wiedniu czeskich archiwaliów państwowych i stanowych. W rozprawie swej autor uwzględnił również i dokumenty dotyczące stosunków czesko-polskich, a pochodzące z czeskiej kancelarji nadwornej.

Zagadnienie organizacji historycznej pracy czechosłowackiej w archiwach wiedeńskich porusza Karol Kazbunda, *Možnosti československé historické práce ve viděnských archívech*²¹⁾. Autor w swych rozważaniach wyszedł z postanowień układu archiwalnego czechosłowacko-austriackiego zapewniających organom urzędowym Republiki Czechosłowackiej uprzywilejowane korzystanie z materiałów archiwalnych, nie podlegających wydaniu²²⁾. Uprawnienia te w traktatach z innymi państwami Austria stopniowo ogranicza^{22*)}, w stosunku do Czechosłowacji pozostają one nadal w mocy. Dzięki nim historycy czechosłowaccy winni rozwinąć studia nad materia-

¹⁹⁾ Co do interpretacji art. 93, traktatu w St. - Germain, to autor nie zgadza się z interpretacją austriacką, jakoby miał on ustalać zasadę provenjencji, byłoby wtedy użyte słowo „provenant“ zamiast „concernant“ i „appartenant“.

²⁰⁾ Z Z A VI, 173 — 254.

²¹⁾ Čes. Čas. Hist., XXXVII (1931) 237—51, XXXVIII, 473—88.

²²⁾ Punkt B części I układu, głównie ustęp:... der uneingeschränkt freie Zutritt zu allen Aufbewahrungsräumen der Archive, Registraturen u. Bibliotheken zu jeder Zeit. Vide ods. 18, str. 108.

^{22*)} Porównaj: art. V Układu archiwalnego między Rzplitą Polską a Rep. Austr. z dn. 31. I. 1031 (Dz. U. Rz. P., Nr. 34, poz. 291) oraz artykuł J. Stojanowskiego w niniejszym tomie.

łami, dotyczącymi swego państwa, a nie wydanymi ze względów formalnych (t. zw. provenjencyjnych). Autor zestawia bilans tych zasobów archiwalnych, które po uwzględnieniu ekstradycji i pożaru Justizpałacu w r. 1927 pozostały w archiwach wiedeńskich i zawierają materiały do historii Czechosłowacji.

Z dziedziny **archiwistyki** — Vladimír Groh w artykule *Archivy u Reku a Rimanu*²³⁾ informuje na podstawie źródeł klasycznych o archiwach greckich i rzymskich z uwzględnieniem także egipskich. Autor dowodzi, że nazwa „archeion“ w znaczeniu dzisiejszem występuje bardzo późno, bo w pierwszych wiekach naszej ery. Wcześniej używano w Grecji dla oznaczenia archiwum nazw: „grammatofylax“, „chartofylax“, „chartofylakion“, w Egipcie archiwum nazywano „bibliothekē“ w Rzymie tabularium. Z artykułu dowiadujemy się o miejscach przechowywania akt o znaczeniu publiczno-prawnym, o urzędnikach, którzy mieli w swej pieczy archiwa, oraz o korzystaniu z materiałów archiwalnych w pracach dziejopisarskich. W końcu autor podał przekład rozkazu prefekta Egiptu M. Rufusa (89 r.) w sprawie zaprowadzenia porządku w archiwach.

W związku z wydawnictwem *Regesta Bohemiae* dyr. Jan Nowák w artykule *O regestech*²⁴⁾ dał wyczerpującą analizę filologiczną i faktyczną tej formy publikacji źródeł. Poza danymi zawartymi w klasycznym podręczniku holenderskim autor w swoich rozważaniach uwzględnił zachodnio europejskie wydawnictwa regestów oraz wyjaśnienia wydawców.

Ze względu na popularność podręcznika archiwalnego Mullera, Feith'a i Fruin'a B. Mendl w artykule *Mulleruv doslov k systému holandských archivů*²⁵⁾ przytacza krytyczne uwagi Mullera z r. 1911, będące rezultatem obserwacji kilkoletniego stosowania zasad ustalonych w podręczniku. Uwagi te mimo wszystko mają zastosowanie raczej lokalne, holenderskie niż ogólne.

Aktualne zagadnienie zabezpieczenia archiwów majątków wziętych na reformę rolną porusza Antonín Markus, *Archivy a registratury na zabranem velkém majetku pozemkovem*²⁶⁾.

²³⁾ ČAS II, 10 — 27.

²⁴⁾ ib. VII, 77 — 93.

²⁵⁾ ib. IV, 1 — 10.

²⁶⁾ ib. III, 1 — 12.

Autora nie zadawalniają odnośne sformułowania w ustawie co do przejmowania archiwów i registratur stanowiących przynależność prawną majątku. Uważa on, że sformułowanie z pominięciem zasady provenjencji oraz znaczenia naukowego archiwów majątkowych może narazić na szwank interesy ogólne lub wywołać niepotrzebne konflikty. Proponuje więc autor zmianę odnośnych ustępów, dając własną skorygowaną redakcję ²⁷⁾.

W dziedzinę **dyplomatyki** wprowadza czytelnika obszernie studjum Zd. Kristen'a, *Listy poselci a jejich registra v kral. kancelari české až de Bílé Hory* ²⁸⁾. Rozpoczyna autor swe studjum od czasów Przemysława Ottokara I, dając szczegółową analizę szeregu dyplomów, oraz form kancelaryjnych występujących w różnych okresach (ad mandatum, ad relationem etc). Autor nie ograniczył się do strony czysto formalnej, lecz tłumaczy także genezę listu, proces jego powstawania, rolę panującego itp.

Przechowywany w Świdnicy formularz Jana ze Středy, kanclerza Karola IV, analizuje Emil Schieche, *Svídnický formulář Jana ze Středy* ²⁹⁾.

Ustaleniem osoby protonotarjusza kancelarii czeskiej około r. 1280 zajął się Vaclav Hruby, *Jindřich Vlach z Isernie a počátky městských knih pražských i desk zemských* ³⁰⁾. Autor dowodzi, że wbrew dotychczasowym sądom, mamy do czynienia z dwoma osobami o podobnym imieniu. Jeden mistrz Henryk jest protonotarjuszem Królestwa Czeskiego w latach 1274—1279, a drugi Henryk z Iserni — notarjuszem Przemysła II i pisarzem m. Pragi. Ów Henryk był autorem

²⁷⁾ Sprawa tych archiwów była omawiana na specjalnej konferencji w Min. Oświaty, w r. 1922. W konferencji wzięli udział wybitni historycy i archiwiści. Konferencja wypowiedziała się za utrzymaniem tych archiwów, które dają należyłą rękojmnię opieki. Pozatem uznała że należy przy przejmowaniu majątku dążyć do zawarcia dobrowolnej umowy co do archiwów, a uniknąć wyłączenia. Jan Moravec, ČAŠ I, 184—6.

²⁸⁾ ib. V, 109.   ²⁹⁾ ib. V, 110 — 59.   ³⁰⁾ ib. I, 142 — 166.

²⁹⁾ ib. III, 13 — 35.

³⁰⁾ ib. VII, 30 — 56.

formularzy i wzorów stylu kancelaryjnego, a pozatem twórcą formy „desek” ziemskich, opartej na wzorach włoskiej im. brewjatury.

Genezę i autorstwo pasjonálu przechowywanego w bibliotece uniwersyteckiej w Pradze ustala Blažena Rynešova, *Beneš kanovník Svatojřský, a Passional abatyše Kunhuty*²⁸⁾.

B. Mendl w artykule *Výmarský zlomek register Karlovych*³⁰⁾, informuje o odnalezionym w Wejmarze fragmencie ksiąg czeskiej kancelarii królewskiej z r. 1358/9.

Artykuł Václav'a Pešák'a, *Protokoly české dvorské kanceláře od polovice XVI stol. do Bílé Hory*³¹⁾ zawiera charakterystykę oraz zestawienie przechowywanych w archiwum Min. Spraw Wewn. t. zw. ksiąg komory (komorní knihy). Są to dzienniki (protokoły) wysyłanych przez kancelarię aktów, oraz otrzymanych suplik.

Analizą protokołów t. zw. listów otwartych zajął się V. Letošník, *Registra otevřených listů české kanceláře*³²⁾. Autor nie ograniczył się do strony formalnej ksiąg, ale zajął się także treścią samych listów wpisanych do registrów.

W *Studie k dilu „Archivum coronae regni Bohemiae Vaclav Hruby*³³⁾ zajął się: 1° osobą i rolą Mikuláš'a Sortes'a, sekretarza króla Karola IV, 2° aktem przymierza Karola IV z królem angielskim Edwardem III z dn. 24/VI. 1348 r. Autor podaje dane biograficzne, dotyczące osoby sekretarza królewskiego, oraz zajmuje się jego rolą urzędową. Co się tyczy aktu przymierza, to autor ustala stosunek dwóch kopii tego aktu.

Analizą dwóch rękopisów formularzy króla Wacława IV zajął się V. Hadač, *Summa cancellariae regis Bohemiae*³⁴⁾.

Studja z zakresu **historji urzędów i registratur** czeskich lub austriackich, ale dotyczących Czechosłowacji, zajmują poważne miejsce w literaturze archiwalnej. Vaclav Pešák w rozprawie *Dějiny kralovské české komory* od roku 1527,

³¹⁾ SAMV II, 91 — 113.

³²⁾ ČAS III, 36 — 63, IV, 49 — 102.

³³⁾ ib. II, 132 — 27.

³⁴⁾ ib. IV, 11 — 48.

část I³⁵⁾ szczegółowo przedstawia organizację skarbową czeską w okresie 1527—1548 za Ferdynanda I.

Václav Černý w studjum *Kolovratské a berkovské listiny ve Státním Archivu Zemědělskem*³⁶⁾ rekonstruuje rozbitą najstarszą część (dyplomową) archiwum należącego do dwóch rodów czeskich Kolovratów i Berków z okresu XIV—XVII w.

O losach Archiwum Walensteinja informuje artykuł Fr. Roubika, *Osudy registratury Albrechta z Valdštejna a jeho Jičinske komory*³⁷⁾. Zachowana registratura pochodzi z lat 1625—1630 i liczy z górą 20 tys. pozycji, w tem część rewindykowana z Wiednia. Tenże autor podaje historję archiwum Piccolominiego w artykule: *Príspevek k dějinám Nachodského archivu Octavia Piccolominiho*³⁸⁾. Znaczna część archiwum dostała się do Wiednia do archiwum wojennego a rewindykować jej nie udało się.

Rozprawa Fr. Roubik'a *Počátky policejního ředitelství v Praze*³⁹⁾ zawiera historję organizacji policji w Pradze w okresie 1785—1794, poprzedzoną informacjami co do okresu wcześniejszego. Autor nie ograniczył się wyłącznie do samej Pragi, podał także dane o organizacji policyjnej w czeskich miejscowościach kąpielowych, oraz o zmianach po r. 1794.

O komisji śledczej z ramienia ks. Windischgrätza, w związku z zaburzeniami w Pradze w r. 1848, i jej archiwum informuje rozprawa Otakar'a Odložilík'a, *Vyšetřovací komise z r. 1848 a jejich registratura*⁴⁰⁾. Z rozprawą tą wiąże się artykuł Fr. Roubik'a *Registratura Národního Výboru z r. 1848*⁴¹⁾. Opis samej registratury poprzedza historja komitetu, będącego wyrazem dążeń wolnościowych narodu czeskiego.

Rozprawa Fr. Roubik'a, *Národní gardy v Čechách v letech 1848—1851 a jejich registratury*⁴²⁾ zapoznaje z organizacją

³⁵⁾ SAMV III, 1 — 399.

³⁶⁾ Odbitka z książki pamiątkowej ku czci prof. G. Friedricha, Praha, 1931, str. 50 + 1 nłb.

³⁷⁾ SAMV II, 115 — 50.

³⁸⁾ ib. 151 — 9.

³⁹⁾ ib. I, 277 + 4 nłb.

⁴⁰⁾ ib. II, 1 — 90.

⁴¹⁾ ČAS VI, 126 — 53.

⁴²⁾ SAMV II, 161 — 254.

wojska narodowego w podanym okresie, oraz ilustruje formy tego krótkotrwałego unarodowienia, jak pieśni wojskowe czeskie, komenda w języku ojczystym itp.

Studjum Bedřich'a Jenšovský'ego, *Patrimoniální Archiv Nejvyššího Purkrabství Pražského*⁴³⁾ informuje o złożonym w Archiwum Krajowym zasobie archiwalnym burgrabiego praskiego. Zasób ten ma charakter głównie gospodarczy, ale i sprawy zakresu sądownictwa patrymonjalnego zajmują w niem poważne miejsce. Akta i dokumenty pochodzą z początku XVII w. do połowy XIX. Autor rozklasyfikował cały materiał aktowy i dał rozumowany jego katalog.

Znaczenie archiwów patrymonjalnych pod kątem historyczno-prawnym omówił Emanuel Janoušek, *Několik úvah o patrimonialních archivech*⁴⁴⁾.

Rozprawa Karel'a Kazbund(a)'y, *Organisace a archiv nejvyššího policejního úřadu a ministerstva policie (1852—1867)*⁴⁵⁾, oparta na niedostępnych przed upadkiem monarchji materiałach, wyczerpująco informuje o organizacji naczelných władz policyjnych w Austrii, oraz o ich zasobach archiwalnych, obecnie w znacznej części nieistniejących (część złożona w t. zw. pałacu sprawiedliwości). Autor podał w aneksach: 1-o podział czynności, 2-o plan registratury urzędu.

Václav Černý w studjum *První Ministerstvo zemědělství v Rakousku (1848—1853)*⁴⁶⁾ stanowiącem drugi tom publikacyj Archiwum Rolnictwa w Pradze, informuje wyczerpująco zarówno o samej organizacji zarządu rolnictwa w Austrii, jak i o działalności ministerstwa. Autor wyczerpał wiedeńskie materiały archiwalne, oraz odnośną literaturę. W załącznikach podał on plan registratury oraz regulaminy ministerstwa.

Z historją organów ustawodawczych w Austrii, będących początkiem parlamentu konstytucyjnego zapoznaje nas rozprawa K. Kazbund(a)'y, *Archiv rakouského ustavodárného říšského sněmu (1848—1849), rakouské říšské rady (1851—1861) a roz-*

⁴³⁾ ZZA VII, 111 — 78.

⁴⁴⁾ Odbitka ze Sborníku prací žaku prof. G. Friedricha, Praha, 1931, str. 15.

⁴⁵⁾ ČAS 1, 13 — 50.

⁴⁶⁾ Praha, 1929, 191 + 3nlb. Nakladem Čsl. Akad. Zemědělské.

*množené říšské rady (1860—1861)*⁴⁷⁾. Autor temat traktuje pod kątem ustrojowo-archiwalnym. W aneksach podał: plan registratury sejmu, instrukcję kancelaryjną rady państwa, wzory głównych ksiąg kancelaryjnych omawianych władz.

Z prac dotyczących **historji archiwów czechosłowackich** charakter ogólny ma artykuł Josefa Borovička(a)'i, *Palacký a naše archivy*⁴⁸⁾. Autor omówił zasługi Palackiego na polu archiwalnem. Działalność nestora historjografji czeskiej nie ograniczała się do poznania archiwów krajowych i zagranicznych, zawierających źródła do historji Czech, ale zaznaczyła się także w dziedzinie organizacji archiwów. Już w r. 1826 Palacký opracowuje projekt uporządkowania archiwum rodu Lobkowiców w Rudnicach. W projekcie tym wypowiada opinię, że każde archiwum musi być porządkowane indywidualnie. Palacký daje inicjatywę oraz służy radą przy tworzeniu oddziału archiwalnego w Muzeum Narodowem w Pradze, a następnie Archiwum Krajowego.

Sprawę opieki państwa nad archiwami miejskimi omówił Fr. Roubík, *K počátkum statní péče o městské archivy v Čechách*⁴⁹⁾. Autor oparł się na materiałach archiwum MSW w Pradze. Ślady roztoczenia opieki nad archiwami ze strony państwa występują już w r. 1753. Jednak nie daje to trwałego rezultatu. Dopiero w XIX w. w związku z romantyzmem budzi się zainteresowanie przede wszystkim pergaminowymi świadectwami przeszłości. W r. 1805 wychodzi rozporządzenie o zinventoryzowaniu dokumentów do r. 1700.

Informacje lub **sprawozdania z działalności archiwów** poza Archiwum Krajowem naogół są skąpe i niesystematyczne. Sprawozdania z działalności Archiwum Krajowego (ZZA) obejmują okresy 1918—1922⁵⁰⁾ i 1923—1928⁵¹⁾. Układ sprawozdań jest następujący: 1. nabytki, 2. porządkowanie archiwaliów, 3. działalność wydawnicza, 4. badanie archiwów

⁴⁷⁾ ČAŠ II, 44 — 111.

⁴⁸⁾ ib. 1 — 9.

⁴⁹⁾ ib. 28 — 43.

⁵⁰⁾ tom VI, 299 — 352.

⁵¹⁾ tom VII, 239 — 305. Również i w ČAŠ: III, 169 — 173, V, 201 — 206, VI, 195 — 197.

zagranicznych, 5. udział archiwum w naukowej pracy organizacyjnej w kraju i zagranicą, 6. praca w zakresie ochrony archiwaliów (samorządowych), 7. praca urzędowa, 8. biblioteka (jej nabytki), 9. pracownia konserwatorska, 10. personel. Rolę Archiwum Krajowego w pracy archiwalno-badawczej na terenie Włoch wogóle, a w szczególności w archiwum watykańskim omówił Bedřich Jenšovský, *Český Zemský Archiv a výzkum archivu italských i vatikanských v prvním desetiletí*⁵²⁾. O innych archiwach czeskosłowackich mamy wzmianki sprawozdawcze w ČAŠ; o Archiwum Rolnictwa⁵³⁾, Archiwum Zamku Praskiego⁵⁴⁾, Archiwum Morawskiem Krajowem⁵⁵⁾, Archiwum kolejowem⁵⁶⁾. Historję zabezpieczenia zbiorów archiwalnych związanych z walkami czeskiemi o niepodległość w latach 1914—1918 kreśli Jaroslav Werstadt, *Předchudci „Památníku osvobození“ (kus organizační historie našich středisk pro památky a dokumenty let 1914—1918)*⁵⁷⁾. Ze zbiorów tych złożonych początkowo w Archiwum Krajowem powstało archiwum wyzwolenia narodowego, a właściwie walki o niepodległość (*Archiv národního osvobození*), które stało się częścią większej instytucji przechowującej także zbiory muzealne zwanej Památník'em Osvobození.

O archiwach kościelnych: kapitulnem i arcypiskupiem w Pradze informuje Ant. Podlacha⁵⁸⁾, wyczerpujące informacje o organizacji, zbiorach i działalności archiwum arcybiskupstwa ołomunieckiego podaje Ant. Breitenbacher⁵⁹⁾.

Co się tyczy archiwów miast sudecko-niemieckich, to wyczerpujący artykuł w *Archivalische Zeitschrift* podał Kurt Oberdorffer, *Das Archivwesen der sudetendeutschen Städte*⁶⁰⁾. W ČAŠ sprawozdania o działalności archiwów w paru miastach niemieckich pomieścili: wymieniony autor o archiwum

⁵²⁾ ZZA VII, 179 — 200.

⁵³⁾ III, 173; V, 209; VI, 197—8.

⁵⁴⁾ J. Moravek, V, 206—9; VII, 131.

⁵⁵⁾ Fr. Hrubý, I, 183—4.

⁵⁶⁾ Vladimír Klecanda, *Čsl. železniční archiv*, ČAŠ I, 181 — 3.

⁵⁷⁾ ZZA VII, 201 — 37.

⁵⁸⁾ ČAŠ IV, 143—4 i 144—5.

⁵⁹⁾ ib. IV, 145 — 163, VI, 198 — 202, VII, 133 — 38.

⁶⁰⁾ B. 37 (1928) 225 — 40.

w Moście (Brüx)⁶¹), F. Umlauf — Usti (Aussig)⁶²), R. Wernisch — Chomutowie (Komotau)⁶³).

Komunikat o registraturze samorządu żydowskiego w Czechach od połowy 17 w. do drugiej połowy 19 w. podał Bohumil Kvapil *Registratura zemskeho židovstva v archivu Narod. Musea*⁶⁴).

W **informacjach o archiwach zagranicznych** na plan pierwszy występują artykuły poświęcone przede wszystkim zbiorom wiedeńskim⁶⁵). O wiedeńskim archiwum spraw wewnętrznych i sprawiedliwości w związku z pożarem w r. 1926 i wynikłych z tego powodu stratach dla historjografji czesko-słowackiej informuje B. Matouš, *Rakouský státní archiv vnitra a spravedlnosti ve Vidni a jeho zkaza*⁶⁶). O organizacji archiwalnej w Holandji i szkole archiwalnej w Hadze informuje Vladimír Klecanda, *Holandski archivny a archivní skola v Hagu*⁶⁷). Organizację zbiorów archiwalnych dotyczących Wielkiej Wojny oraz studjów nad nią zagranicą (Francja, Belgja, Włochy, Hiszpanja, Portugalia, Anglja, St. Z. Ameryki Pół., Niemcy, Austria, Węgry, Szwajcarja, Rosja, Polska i Jugosławja) przedstawił J. Werstadt, *Střediska dokumentu a studii z dějin valky světové v cizině*⁶⁸). O archiwach sowieckich poza artykułem Václav'a Letošník'a, *Archivní reforma v Rusku*⁶⁹), omawiającym reorganizację archiwalną sowiecką w początkowym jej stadjum (do r. 1920), ukazał się artykuł Aleksandra Iziumov'a, *Deset let archivní reformy v sovětskem Rusku*⁷⁰). O rumuńskich archiwach informuje Jozef Macurek, *Z rumunských archivů*⁷¹). O materiałach

⁶¹) ČAŠ IV, 165—7.

⁶²) ib. 163—5.

⁶³) ib. 167—70.

⁶⁴) ČAŠ VI, 203—5.

⁶⁵) Wyżej je omówiłem.

⁶⁶) ČAŠ V, 160—75.

⁶⁷) Archivnictvi, I. č. 34—41.

⁶⁸) ZZA VI, 255—98.

⁶⁹) ČAŠ I. Wyczerpująco omówił I tom *Archivního Dela* Em. Janoušek, ČAŠ II, 139—46.

⁷⁰) ib. VI, 154—70. Omówiłem go w Archeionie t. X, 151.

⁷¹) ČAŠ VI, 208—12.

archiwalnych dotyczących Śląska czeskiego, a przechowywanych głównie we Wrocławiu, i częściowo w archiwach saskich informuje na podstawie podróży archiwalnej B. Mendl, *Z archiwních cest* ^{71*)}).

W dziale **recenzyj** polska literatura archiwalna zajmuje poważne miejsce dzięki żywemu interesowaniu się nią p. Em. Janouš(e)k'a, który mówił zarówno Archeion, jak i szereg prac z zakresu archiwistyki lub dotyczących archiwów. ⁷²⁾

Z obcych prac archiwalnych omówił B. Jenšovský artykuły poświęcone układowi archiwalnemu austriacko-włoskiemu ogłoszone w *Gli Archivi Italiani* (tom VIII, 89 i nast.) ⁷³⁾. Prace L. Bittnera: 1° *Die Lehre von den völkerlichen Vertragsurkunden*, Berlin, 1924, omówił J. B. Novak ⁷⁴⁾, 2° *Die zwischenstaatlichen Verhandlungen über das Schicksal der österreichischen Archive nach dem Zusammenbruch Österreich-Ungarns*, Berlin, 1925 — V. Klecanda ⁷⁵⁾. Wydawnictwo Archiwum Watykańskiego *Sussidi per la consultazione dell'Archivio Vaticano*, vol. I, Roma, 1926, omawia B. Jenšovský ⁷⁶⁾. Pozostałe recenzje dotyczą głównie prac z zakresu dyplomatyki, (R. Heubergger, *Allgemeine Urkundenlehre für Deutschland u. Italien*, Leipzig, 1921) ⁷⁷⁾, paleografii (*Miscellanea Francesco Ehrle*. Scritti di storia e paleografia, vol. IV, Roma 1924) ⁷⁸⁾, heraldyki (August Sedláček, *Českomoravská heraldika*, II. Praha, 1925) ⁷⁹⁾ oraz wydawnictw dokumentów.

^{71*)} ia. IV, 103—24.

⁷²⁾ *Archív o Polsku*, ČAS II, 214—15. Omówione tam zostały artykuły: J. Paczkowskiego (kw. h. t. XXXVI), W. Semkowicza i K. Sochaniewicza poświęcone sprawom rewindzacji od Rosji mienia kulturalnego, oraz J. Serugi (Drogi Polski 1922). St. Ptaszyckiego, Encyklopedja Nauk pomocniczych, ČAS III, 150—54. Archeion t. I, ČAS IV, 125—311, t. II, ib. VI, 177—81; tt. sII — VII, ib. VII, 102—13.

⁷³⁾ ČAS I, 189—92.

⁷⁴⁾ ib. II, 147—58.

⁷⁵⁾ ib. III, 154—8.

⁷⁶⁾ ib. VI, 186—9.

⁷⁷⁾ V. Hruby, ib. II, 180—7.

⁷⁸⁾ V. Hruby, ib. II, 167—180.

⁷⁹⁾ V. Klecanda, ib. V, 176—180.

Dane **biograficzne** o archiwistach czeskosłowackich podają wzmianki o ich jubileuszach: Fr. Mareša kustosa archiwum Schwarzenbergów w Treboni ⁸⁰⁾, biskupa Ant. Podlahy ⁸¹⁾ L. Klicmana, dyrektora Archiwum M. S. W. ⁸²⁾.

Nekrolog o zmarłym kusztoszu Archiwum Krajowego w Pradze, Rudolfie Koss'ie podał Otakar Bauer ⁸³⁾. Zmarły pozostawił po sobie szereg studjów z dziedziny historii prawa, jako archiwista brał udział w pracach rewindykacyjnych w Wiedniu ⁸⁴⁾, pozatem w Wydawnictwie Archiv'u Koruny česke.

Aleksy Bachulski

⁸⁰⁾ J. Moravek, ib. III, 164—5.

⁸¹⁾ B. Jenšovský, ib. III, 165—7.

⁸²⁾ V. Novotný, ib. V, 186—9.

⁸³⁾ ZZA. VII, 5—13.

⁸⁴⁾ vide oda. 20.

Sprawozdanie Wydziału Archiwów Państwowych z lat 1931 i 1932.

W r. 1931 nastąpiła zmiana na stanowisku Naczelnego Dyrektora Archiwów Państwowych. Dotychczasowy Naczelny Dyrektor prof. Stanisław Ptaszycki na własną prośbę przeszedł z dn. 30 czerwca 1931 r. w stan spoczynku po 50-letniej przeszłości pracy naukowej, narodowej i społecznej. Uroczyste pożegnanie ustępującego Naczelnego Dyrektora odbyło się w lokalu Wydziału Archiwów Państwowych dn. 25 czerwca. W zebraniu wzięli udział: Pan Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego ś. p. Sławomir Czerwiński, pp. dyr. Suchodolski, ks. bp. prof. Godlewski, dyr. Potocki, nacz. Demby, dyr. Pawłowski, prof. M. Handelsman, dyr. E. Kuntze, dyr. Rygiel, dyr. Kolankowski, dyrektorzy i urzędnicy archiwów państwowych warszawskich oraz urzędnicy Wydziału Archiwów Państwowych.

Stanowisko Naczelnego Dyrektora objął z dn. 29. 8. 1931 r. p. Witold Suchodolski, dotychczasowy dyrektor Departamentu Nauki i Szkół Wyższych w Ministerstwie W. R. i O. P.

Działalność Wydziału Archiwów Państwowych w latach sprawozdawczych odbywała się w ramach, zakreślonych przez Dekret z dn. 7. II. 1919 r., nie odbiegając zasadniczo od linii, jakie ustaliły się w chwili powstania Wydziału. Nie ulega jednak żadnej wątpliwości, iż tempo, zakres i natężenie prac uległy wyraźnemu zahamowaniu i ograniczeniu i słowo „kryzys” (nie „oszczędność”) zjawia się po raz pierwszy w sprawozdaniu Wydziału Archiwów Państwowych — w całej swej wyrazistości.

Ogólna dyrektywa Rządu dostosowania budżetu do zmniejszonych dochodów Państwa nakazywała i archiwom redukowanie budżetów do rozmiarów budżetów „wegetacyj-

nych". Budżet taki w archiwum starem, nie oczekującym większych przybytków, dobrze już zorganizowanem, rozporządzającym odpowiednim gmachem lub lokalem, potrzebną ilością półek, szaf i t. p. przedmiotów, nie pozwala wprowadzić na ulepszenia, na podjęcie wydawnictw naukowych, ale nie hamuje prac porządkowych i inwentaryzacyjnych. Inaczej, niestety, znacznie gorzej ma się sprawa w archiwum niezupełnie jeszcze zorganizowanem, zawierającym akta nie rozłożone na półkach, nie posiadającym dostatecznej ilości półek, natomiast oczekującym znacznego i stałego dopływu akt. W takim archiwum bez nakładu znaczniejszego na półki — prace porządkowe i inwentaryzacyjne są wogóle nie do pomyslenia. W takim archiwum nie może być mowy o normalnym postępie prac, gdyż z konieczności trzeba w niem podejmować często pracę nie najpilniejszą, lecz taką, którą można wykonać. Rzecz prosta, iż najgorzej i nawet groźnie sytuacja przedstawia się tam, gdzie archiwum rozporządza niedostatecznym lokalem, albo gdzie gmach archiwalny przychodzi stopniowo do ruiny, jak to jest w Wilnie, o czem niżej. Niezależnie od ograniczenia pracy w archiwach, co odbiło się również na pracach Wydziału Archiwów Państwowych, Wydział doznał ograniczenia w zakresie prac załatwianych przezeń bezpośrednio, a więc z konieczności ograniczono do minimum wizytacje i inspekcje archiwów prowincjonalnych, wyłącznie ze względów oszczędnościowych nie zwołano ani jednej sesji Rady Archiwalnej. Restrykcje budżetowe odbiły się również bardzo dotkliwie na wydawnictwach.

Wizytacje. Jak już wspomniano wyżej wizytacje archiwów prowincjonalnych Wydział Archiwów Państwowych ograniczył do najniezbędniejszych rozmiarów. Naczelnny Dyrektor wizytował archiwa w Grodnie, Krakowie, dwa we Lwowie, archiwum w Wilnie. Wizytacje archiwów w Krakowie i Wilnie związane były ze sprawami tamtejszych gmachów i lokali archiwalnych (o czem niżej).

Radca Rybarski wizytował archiwa w Kielcach i Płocku (dwukrotnie). Wizytacje archiwum płockiego łączyły się z przejęciem tam urzędowania przez nowego kierownika oraz z przygotowaniem do stopniowej likwidacji tegoż archiwum.

P. Słowik, kierownik Oddziału Finansowego, dokonał kontroli rachunkowości Komisji Odbiorczo-Zdawczej polsko-niemieckiej w Poznaniu.

Porządkowanie i inwentaryzacja akt. Bliższe dane do tego zakresu prac archiwalnych oraz zestawienie ich rezultatów znajduje się w sprawozdaniach archiwów. Do Wydziału Archiwów Państwowych należy ogólny nadzór nad temi pracami i kontrola, prowadzona na podstawie archiwalnych sprawozdań kwartalnych. Ogólne uwagi o tempie i rozwoju prac inwentaryzacyjno-porządkowych wypowiedziano już wyżej. Ze spraw szczegółowych w tym dziale należy wymienić postęp prac nad inwentarzem Archiwum Koronnego, przygotowywanym przez Archiwum Główne, oraz rozpoczęcie prac w Archiwum Głównym i Archiwum Akt Dawnych nad inwentarzem-przewodnikiem archiwalnym, przeznaczonym na Międzynarodowy Zjazd Historyków w Warszawie w 1933 r.

Sieć archiwalna. Nie doznała zmian, ponieważ nie uległy zmianom warunki, od których najściślej zależne jest ostateczne wykończenie sieci archiwalnej polskiej (zob. Archeion zesz. IX, Dział urzędowy, str. 3).

Na jesieni r. 1932 Wydział Archiwów Państwowych przystąpił do prac przygotowawczych, zmierzających do likwidacji Archiwum Państwowego w Płocku. Powody są takie same, jak przy likwidacji innych archiwów prowincjonalnych, które znajdowały się w siedzibach władz I instancji. Terminu faktycznej likwidacji tego archiwum ustalić naprzód nie można, gdyż jest on związany ze sprawą umieszczenia zasobów płockich w Warszawie, co chwilowo nastrocza bardzo znaczne trudności.

Scalanie archiwaljów. Zagadnienie to dzieli się na dwa zadania: 1) scalanie archiwaljów międzyarchiwalne — „wewnętrzne” i 2) scalanie archiwaljów „zewnętrzne”, przeprowadzane między archiwami oraz innymi instytucjami państwowymi i niepaństwowymi. Narazie przygotowywane jest scalanie zewnętrzne tylko z instytucjami państwowymi, mianowicie z bibliotekami (zob. Archeion zesz. VIII, Dział urzędowy, str. 33). Prace przygotowawcze do wykonania tych

zadań postępują naprzód. Archiwa gromadzą materiały do wykazów, obejmujących zespoły rozbite między archiwa, biblioteki państwowe i zbiory prywatne. Praktycznych jednak rezultatów tej akcji narazie jeszcze nie ma, ponieważ: 1) scalanie wewnętrzne zależne jest od definitywnego układu sieci archiwalnej oraz od fizycznej możliwości odpowiedniego rozmieszczenia zespołów scalonych — przesunięcia ilościowe zasobów między archiwami w tym zakresie będą nieraz b. znaczne — i 2) przygotowanie scalania zewnętrznego musi być dwustronne, to zn. iż biblioteki i archiwa muszą uzgodnić między sobą wykazy obiektów przekazywanych i przejmowanych, co dotychczas jeszcze nie nastąpiło.

Brakowanie akt. Brak przepisów, wskazujących w ogólnych zarysach, jak należy postępować z aktami po zakończeniu spraw, dla których były założone, dawał się we znaki urzędowi polskiemu już po 10 latach bytu samodzielnego. To też Wydział Archiwów Państwowych już w 1928 r. wystąpił z inicjatywą w tej sprawie i na V-ej sesji Rady Archiwalnej dn. 26. III. 1928 r. zgłosił wniosek „o ujednostajnienie prowadzenia registratur we wszystkich urzędach państwowych” (zob. Archeion zesz. IV str. 176 i 194). Rada wniosek uchwaliła i powołała specjalną Komisję do opracowania projektu odpowiednich przepisów.

Zasady, wypracowane przez Komisję Rady Archiwalnej i przez tęż Radę zatwierdzone, przekazane „Komisji dla usprawnienia administracji publicznej”, a uznane i przyjęte za podstawę odpowiedniego projektu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, weszły w całości, aczkolwiek w zmienionej postaci, do Uchwały Rady Ministrów z dnia 21. XII. 1931 r. „o przechowywaniu akt w urzędach administracji publicznej” (Mon. Pol. Nr. 2 z 4. I. 1932 r.).

W ten sposób znalazł swoje rozwiązanie art. 6 Dekretu o organizacji archiwów państwowych.

Gmachy i lokale archiwalne. Sytuacja służby archiwalnej w tym dziale była już zobrazowana na łamach Archeionu w r. 1929 (zesz. V. str. 89 — 112). Stan rzeczy od czasu tego nie uległ zasadniczej zmianie. Zmniejszone z przyczyn ogólnie znanych do minimum kredyty

inwestycyjne w budżecie państwowym nie pozwalają chwilowo na realizację choćby stopniową programu racjonalnego rozmieszczenia archiwów bądź w gmachach nowych specjalnie na ten cel zbudowanych, bądź w lokalach dotychczasowych ale z powiększeniem niezbędnej na przybytki rezerwy w magazynach.

W tych warunkach rozmieszczenie zasobów napływających z Rosji lub Prus (w wykonaniu odpowiednich układów międzynarodowych o podziale archiwów) albo też przejmowanie z urzędów państwowych akt zakończonych a przeznaczonych do dalszego przechowywania w archiwach napotyka na duże trudności.

Rolę rezerwy magazynowej dla archiwów warszawskich spełnia z konieczności fort Sokolnickiego na Żoliborzu stopniowo przystosowywany do tego celu. Wymaga to jednak nakładów, które bardzo powoli mogą być realizowane.

Wstrzymane wykończenie nowego gmachu dla Archiwum Państwowego w Wilnie, jest specjalnie dotkliwe z uwagi na wysoce nieodpowiednie warunki, w jakich się odbywa praca tego archiwum w pofranciszkańskim kościele, zamienionym przez Rosjan na magazyn archiwalny.

Ponadto zasługuje na podkreślenie trudna sytuacja Archiwum Ziemskiego w Krakowie, mieszczącego się w gmachu Sądu Apelacyjnego, które nie tylko że nie ma tam żadnych widoków na rozszerzenie swych magazynów na przejmowane od władz II instancji akta z terenu Województwa Krakowskiego, ale i nawzajem jest przeszkodą w normalnem rozszerzeniu się biur sądowych i hipotecznych. Wniosek Wydziału Archiwów Państwowych, aby na potrzeby archiwum przydzielono piętro gmachu poszpitalnego na Wawelu, w którym archiwum krakowskie zajmuje już jedną salę, nie został przyjęty, mimo że w ten sposób byłyby uwzględnione interesy i Sądu Apelacyjnego przez odstąpienie mu obecnego lokalu archiwum.

Rada Archiwalna — w okresie sprawozdawczym nie była zwołana ani razu wyłącznie z powodów budżetowych. Kredyty, przewidziane na zwołanie Rady, Wydział Archiwów Państwowych wykreślił przy kompresji budżetu, uznając, że zachowanie w ten sposób odpowiedniej sumy w wydatkach rzeczowych jest dla służby archiwalnej ważniejsze.

Godło państwowe i herby województw. W lutym 1931 r. Wydział Archiwów Państwowych wyraził opinię dla Prezydium Rady Ministrów, iż sprawa definitywnego ustalenia herbów wojewódzkich powinna być odłożona do chwili ustalenia ostatecznego podziału administracyjnego państwa. Praca nad ustaleniem herbów, przed ustaleniem definitywnem terytorjów, dla których herby te będą przeznaczone, nie jest celowa i pociągnie za sobą jedynie zbyteczne koszty opracowania i wykonania herbów.

Wydawnictwa. a) Archeion. W latach 1931 i 1932 wydano zeszyty IX-y i X-y czasopisma Archeion. Tytułem wymiany Wydział Archiwów Państwowych wysłał rzeczzone zeszyty do 119 instytucji naukowych 29 państw Europy i Ameryki, a mianowicie do: Anglii 3, Austrii 4, Belgji 2, Białorusi (B. S. S. R.) 2, Bułgarji 2, Czechosłowacji 10, Danji 3, Estonji 3, Finlandji 2, Francji 9, Grecji 1, Hiszpanji 3, Holandji 4, Irlandji 1, Jugosławji 3, Łotwy 3, Norwegji 2, Niemiec 16, Portugalji 2, Rosji (SSSR) 9, Rumunji 3, Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej 4, Szwajcarii 4, Szwecji 4, Turcji 2, Ukrainy (U. S. S. R.) 5, Węgier 3, Włoch 8 i do Gdańska 2.

Do polskich instytucji i towarzystw naukowych, urzędów państwowych i osób prywatnych wysłano 136 egzemplarzy.

b) Wydawnictwa Archiwów Państwowych. W roku 1931 wyszedł z druku XIII tom Wydawnictw Archiwów Państwowych p. t. „Archiwum Państwowe w Lublinie. Inwentarz ksiąg dawnych”. Praca ta obejmująca 132 stronicę druku, była rozesłana do tych wszystkich instytucji i towarzystw naukowych polskich i zagranicznych, które otrzymują czasopismo Archeion.

XIV tom Wydawnictw Archiwów Państwowych drukowany jako dodatek do IV zeszytu Archeion'u zawiera rozprawę Dr. T. Manteuffla p. t. „Archives de l'Etat en Pologne”.

c) Przygotowany do druku Inwentarz Akt Sekretarjatu Stanu z lat 1845-1855, opracowany przez Archiwum Akt Dawnych w Warszawie nie mógł być ogłoszony w okresie sprawozdawczym z braku funduszy przeznaczonych na druk wydawnictw.

Biblioteka. Tytułem wymiany na Archeion redakcja otrzymała w okresie sprawozdawczym 132 tomy różnych wydawnictw zagranicznych i 45 tomów wydawnictw krajowych.

Z Archiwów Państwowych, zgodnie z przepisami archiwalnymi o korzystaniu z archiwów państwowych, Wydział Archiwów Państwowych otrzymał 22 zeszyty różnych wydawnictw. W porównaniu z poprzednim okresem sprawozdawczym wpływ zbiorów bibliotecznych z archiwów państwowych zmniejszył się znacznie. Da się to wytłumaczyć zmianą przepisów o korzystaniu z archiwów państwowych, przeprowadzoną na skutek uchwały Rady Archiwalnej z dnia 28. III. 1930 r. w tym kierunku, iż przy wykonywaniu § 12 rzeczonych przepisów, Dyrektorzy archiwów państwowych powinni wymagać złożenia egzemplarzy bezpłatnych tylko w tych wypadkach, gdy praca będzie oparta w części przeważnej lub wyłącznie na materiałach danego archiwum. Uchwałę powyższą zatwierdził Pan Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dnia 5 kwietnia 1930 r. na mocy art. 43 Dekretu o organizacji archiwów państwowych i opiece nad archiwaljami.

Razem więc w okresie sprawozdawczym (od 1. I. 1930 do końca 1932 r.) przybyło 199 voluminów różnych wydawnictw, które zapisano w inwentarzu Biblioteki pod Nrami 1068 do 1136.

Ze zbiorów Biblioteki korzystali urzędnicy Wydziału Archiwów Państwowych i archiwów państwowych.

Pracownia naukowa — czynna przy Wydziale Archiwów Państwowych w godzinach 17—20, a przeznaczona dla osób niemogących korzystać z pracowni archiwalnych w godzinach biurowych, dnia 7 stycznia 1931 została przeniesiona do Archiwum Akt Dawnych i oddana pod jego zarząd. Zarządzenie to, wywołane względami praktycznymi dało dobre rezultaty: 1) uprościło sprawę wypożyczania akt do pracowni, zmniejszając liczbę akt wypożyczanych na zewnątrz z archiwów o wszystkie akta, wypożyczane z Archiwum Akt Dawnych, które stanowiły w tym względzie znaczny odsetek, 2) uprościło kontrolę akt wypożyczanych i 3) pozwoliło Wydziałowi Archiwów Państwowych na przeprowadzenie zmian koniecznych w rozkładzie i przeznaczeniu lokalu w gmachu przy ulicy Długiej 13.

Sprawozdanie z działalności tej pracowni obecnie mieścić się będzie w sprawozdaniu Archiwum Akt Dawnych w punkcie C — Korzystanie z archiwum.

Opieka nad archiwaljami niepaństwowymi. Wydział Archiwów Państwowych czuwał stale, aby archiwalja nie wcielone do archiwów miały odpowiednią opiekę. W wypadkach gdy zachodziła potrzeba ratowania archiwaljów przed zniszczeniem interwenjował przez swych delegatów bądź za pośrednictwem Konserwatorów. W szczególnym wypadku stwierdzenia wywiezienia zagranicę rękopisu, dotyczącego Konfederacji Barskiej, współpracował nad uratowaniem rękopisu w porozumieniu z Wydziałem Sztuki. Sprawa zwrotu tego rękopisu jest w toku.

Wydział Archiwów Państwowych współdziałał z Wydziałem Sztuki w opracowaniu noweli do Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6. III. 1928 r. w sprawie opieki nad zabytkami. Do projektu opracowanego przez Wydział Sztuki zgłosił szereg uzupełnień i dezyderatów, które zostały uwzględnione w Ustawie z dnia 25 stycznia 1933 r. o zmianie Rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6. III. 1928 r. o opiece nad zabytkami (Dz. U. R. P. Nr. 10 z r. 1933 poz. 62).

Do Projektu statutów i szczegółowych podziałów czynności Urzędów Wojewódzkich zgłosił Wydział Archiwów Państwowych szereg poprawek oraz uzupełnień.

W szczególności zgłosił Wydział do rozdziału III projektu traktującego o sprawach samorządowych — jako pkt. 7 postanowienie następujące: „Opieka i nadzór nad archiwami miejskimi z zachowaniem postanowień Dekretu Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 o organizacji Archiwów Państwowych i opiece nad archiwaljami (Dz. P. P. P. Nr. 14 z 1919 r. poz. 182).

Wydział Archiwów Państwowych współdziałał w okresie sprawozdawczym z władzami miejskimi w sprawach, dotyczących opieki technicznej i naukowej nad archiwami miejskimi.

Współpraca w tym zakresie najlepiej postawiona jest w Łodzi, gdzie opiekę swą Wydział Archiwów Państwowych sprawuje za pośrednictwem swego delegata do Komisji archiwalnej Magistratu m. Łodzi. Delegatem tym jest dr. Wincenty Łopaciński, Dyrektor Archiwum Oświecenia Publicznego w Warszawie. Do Komisji tej jako fachowcy zaproszeni są przez Magistrat m. Łodzi pp. dr. Kazimierz Kaczmarczyk, Dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu i dr. Kazimierz Konarski, Dyrektor Archiwum Akt Dawnych w Warszawie.

25 października 1932 r. w Łodzi w lokalu Archiwum odbyła się konferencja Komisji. W konferencji wzięli udział pp.: Dyrektor Archiwum Miejskiego Raciborski, Konarski, Łopaciński, dr. Albin Grabowski, naczelnik Wydziału Kontroli Magistratu m. Łodzi oraz ks. prof. A. Szymanowski, Dyrektor Archiwum Djecezjalnego Łódzkiego.

P. Raciborski złożył sprawozdanie z działalności Archiwum w ciągu ostatnich lat 5. Omawiano sprawy archiwów zakładów przemysłowych (z nich niektóre istnieją już ponad 100 lat), kwestję Statutu organizacyjnego Archiwum, dalej kwestję brakowania akt oraz utworzenia składnicy akt Magistratu itp. Ponadto dokonano lustracji Archiwum.

W sprawie reorganizacji Archiwum m. st. Warszawy Wydział Archiwów Państwowych nie otrzymał żadnych wiadomości (Por. Archeion zesz. IX Dział urzędowy str. 9 pkt. 11).

Kursy archiwalne. W okresie sprawozdawczym odbyły się trzykrotnie: VI-ty trwał od 26. I. do 18. III. 1931 r., VII od 3. II. do 9. III. 1932 r. i VIII od 26. X. do 14. XII. 1932 r. Wszystkie pod kierownictwem Dyrektora Archiwum Akt Dawnych Dra Konarskiego.

Kurs VI — przeznaczony był dla słuchaczy szkół wyższych i miał na celu zapoznanie ich z całokształtem zagadnień archiwalnych pod kątem widzenia potrzeb nowożytnego studjum historycznego. Na kurs zapisało się 30 osób, a mianowicie 23 słuchaczy Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 6 urzędników Wojskowego Biura Historycznego oraz 1 urzędnik Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Z pośród osób

zapisanych nie zgłosiła się jedna. Dwie ustąpiły w czasie trwania kursu. W całości wysłuchało go 27 osób.

Kurs VII — przeznaczony był dla urzędników i miał na celu zaznajomienie słuchaczy z całokształtem prac archiwalnych, ze specjalnem uwzględnieniem registratury współczesnej. Kurs objął 33 godziny wykładów, 12 godzin zwiedzania archiwów i registratur oraz 4 godziny konwersatorjum. Razem 49 godzin. W kursie uczestniczyły 44 osoby — urzędnicy Ministerstw: Robót Publicznych, Rolnictwa, Reform Rolnych, Skarbu, Spraw Wewnętrznych, Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i ponadto Wojskowego Biura Historycznego, Banku Polskiego, Pocztowej Kasy Oszczędności, Dyrekcji Państwowego Monopolu Spirytusowego, Komisarjatu Rządu m. st. Warszawy (11 osób).

Kurs VIII — wobec alternatywnego charakteru kursów, urządzanych raz dla słuchaczy szkół wyższych, drugi raz dla urzędników, był przeznaczony dla słuchaczy szkół wyższych. Program, dostosowany do ich potrzeb, nie odbiegał od programu kursu VI. Na kurs VIII zapisało się 19 osób, w tem 16 słuchaczy Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Warszawskiego, 2 urzędników Wojskowego Biura Historycznego i 1 słuchacz Wolnej Wszechnicy Polskiej. W czasie trwania kursu jeden słuchacz ustąpił. Kurs ukończyło 18 osób. Po zakończeniu kursu do kolokwiiw przystąpiło 17 osób, zdało je 15 osób.

Zamiarem Kierownictwa Kursów archiwalnych jest rozdzielenie w przyszłości kursu na dwa odgałęzienia ze specjalizacją w kierunku średniowiecza lub — czasów nowych i najnowszych, przy zachowaniu wspólnej podstawy metodycznej w tych dziedzinach, w których oba kierunki zlewają się ze sobą.

Rokowania archiwalne z państwami sąsiednimi
i w. m. Gdańskiem.

Rosja. Odbiór akt w wykonaniu Traktatu Ryskiego w okresie sprawozdawczym postępował naprzód. Stwierdzić nawet można, iż tempo pracy w r. 1932 nieco się zwiększyło. Prace odbiorcze odbywały się zasadniczo w Leningradzie. W Moskwie odebrano i przesłano do kraju tylko akta b. Kan-

celarji Mierniczej, dotyczące Ziem Wschodnich. Niestety, akta zachowały się na miejscu w stanie zdewastowanym. W Leningradzie kontynuowano odbiór akt b. urzędów centralnych. Akta odbierane definitywnie przesłane były do kraju i przekazywane Wydziałowi Archiwów Państwowych dla dalszego ich podziału między archiwa i urzędy zainteresowane. (Zob. Wykaz — zał. Nr. 1).

Personel polskiej ekspertyzy i w tym okresie sprawozdawczym składał się każdorazowo z jednego eksperta, który jednocześnie pełnił funkcje pełnomocnika archiwalnego, wykonywane po stronie sowieckiej przez osobnego przedstawiciela Delegacji Sowieckiej. Do pomocy w archiwum ekspertowi polskiemu przydzielany był w miarę możliwości urzędnik kancelaryjny Delegacji Polskiej — Niestety tylko w pierwszej połowie 1931 r. Później z powodu wzrostu prac bibliotecznych ekspert archiwalny z pomocy tej nie mógł korzystać. Ekspertami archiwalnymi w okresie sprawozdawczym byli:

1. I. — 1. IV. 1931 dr. Aleksy Bachulski,
12. IV. — 21. IX. 1931 dr. Wincenty Łopaciński,
1. XI. 1931 r. — 29. V. 1932 dr. Antoni Rybarski,
2. XII. 1932 r. — 31. XII. 1932 dr. Wincenty Łopaciński.

Niemcy. Do wykonania Układu polsko-niemieckiego z dnia 22 grudnia 1926 r. o wydaniu akt powołana była w marcu 1928 r. przez P. Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w porozumieniu z P. Ministrem Spraw Zagranicznych Komisja Odbiorczo-Zdawcza w następującym składzie: Dr. Bronisław Dembiński, prof. Uniwersytetu Poznańskiego, jako przewodniczący, oraz Dr. Kazimierz Kaczmarczyk, dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu i Dr. Józef Stojanowski, radca ministerjalny Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, jako członkowie.

W okresie sprawozdawczym Komisja odbyła szereg konferencyj z przedstawicielami Niemieckiego Komisarza Zdawczego, a jedną wspólną z Komisarzem Zdawczym w Poznaniu w dniu 8 lipca 1932 r. w sprawie ustalenia kolejności prac zdawczo-odbiorczych, oraz terminów wydawania akt różnych niemieckich władz i urzędów prowincjonalnych.

W wydawaniu akt obie strony uwzględniały — jak w latach poprzednich — przede wszystkim wnioski dotyczące wymiany akt inwalidzkich, szpitalnych, rentowych i t. p., potrzebnych do ustalenia rent inwalidzkich, zaopatrzenia wdów i sierot, oraz do obliczenia wysługi lat w służbie państwowej i emerytur. W tych tylko sprawach Komisja Odbiorczo-Zdawcza przesała do Niemieckiego Komisarza Zdawczego w okresie sprawozdawczym przeszło 15.000 wniosków. (Zob. Wykaz—zał. Nr. 2.)

Wobec tego, że prace Komisji nie zostały zakończone w terminie przez układ przewidzianym, na wniosek Rządu Niemieckiego przedłużył P. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego dnia 20. X. 1932 mandat Komisji Odbiorczo-Zdawczej w jej dotychczasowym składzie na dalsze 5 lat.

Austria. W składzie Delegacji Polskiej do rokowań archiwalnych z Austrią, powołanej Dekretem P. Prezydenta Rzplitej z dnia 12 marca 1930 r., zaszły zmiany, wskutek ustąpienia obu pełnomocników do rokowań. P. Dr. Karol Bader, Poseł Nadzwyczajny i Minister Pełnomocny, ustąpił ze stanowiska Posła Rzplitej w Wiedniu, zaś p. Dr. Józef Paczkowski, emerytowany Naczelny Dyrektor Archiwów Państwowych, ustąpił w czerwcu 1931 roku ze stanowiska pełnomocnika do rokowań z powodu złego stanu zdrowia.

P. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przyjął rezygnację p. Paczkowskiego do wiadomości i wyraził Mu podziękowanie za prace dokonane na tem trudnem i odpowiedzialnem stanowisku.

Pan Prezydent Rzplitej dekretem z dnia 18 listopada 1931 r., zamianował nową Delegację do rokowań archiwalnych z Austrią w składzie następującym:

- 1) P. Juliusz Łukasiewicz, Poseł Nadzwyczajny i Minister Pełnomocny Rzplitej w Wiedniu i
- 2) Dr. Bronisław Dembiński, Profesor Uniwersytetu w Poznaniu — jako pełnomocnicy, oraz
- 3) Dr. Józef Stojanowski, radca ministerjalny Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego,
- 4) Dr. Kazimierz Kaczmarczyk, dyrektor Archiwum Państwowego w Poznaniu — jako członkowie i zastępcy Prof. Dra Dembińskiego.

Delegacja Polska przeprowadziła kilka narad fachowych w Wydziale Archiwów Państwowych, opracowała projekt układu, odbyła szereg konferencji w Wiedniu z pełnomocnikiem i delegatami austriackimi w lutym 1932 r. i w październiku tegoż roku. Pełnomocnikiem Rządu Austriackiego był prof. dr. Ludwik Bittner, dyrektor Haus-Hof-u. Staatsarchiv. W konferencjach odbytych w Wiedniu w październiku 1932 r. brał udział ze strony polskiej obok członków Delegacji Polskiej, jako rzeczoznawca ppłk. dr. Bronisław Pawłowski, dyrektor Archiwum Wojskowego.

W Delegacji austriackiej obok pełnomocnika prof. Bittnera zasiadali i brali udział w konferencjach wspólnych, prof. dr. Gross i docent dr. Meier, obaj z Haus-Hof- und Statsarchiv, płk. Glais-Horstenau, dyrektor Kriegsarchiv i płk. Viktor Meduna archiwista generalny tegoż archiwum. W szeregu konferencji wspólnych uzgodniono tekst układu i w dniu 26 października 1932 r. podpisany został w Wiedniu w gabinecie Kanclerza Austriackiego przez pełnomocników obu stron polsko-austriacki układ archiwalny.

Ze strony polskiej podpisali rzeczony układ wymienieni pełnomocnicy t. j. p. minister Łukasiewicz i p. prof. Dembiński, ze strony zaś austriackiej Kanclerz Związkowy dr. Dollfuss i prof. dr. Bittner.

Niezależnie od rokowań archiwalnych i ich przebiegu prowadzone były w ciągu tego okresu sprawozdawczego w dalszym ciągu prace w archiwach wiedeńskich nad ustalaniem akt należących się Polsce. W pracach tych brali udział członkowie Delegacji pp. Kaczmarczyk i Stojanowski oraz p. Adam Kaletka, kustosz Archiwum Państwowego w Poznaniu. Badania prowadzono w dalszym ciągu w Archiwum II Spraw Wewnętrznych i Sprawiedliwości (Staatsarchiv II des Innern u. der Justitz).

Czechosłowacja. Polski Komisarz Generalny, powołany do wykonania części IV Umowy polsko-czechosłowackiej z dnia 23 kwietnia 1925 r. oraz układów dodatkowych z dnia 8 lutego 1927 r. w sprawie wymiany akt kolejowych, wojskowych i akt przechowywanych dotąd przez urzędy austria-

skie w Wiedniu, p. dr. Eugenjusz Barwiński, dyrektor Archiwum Państwowego we Lwowie, przeprowadził szereg narad w urzędach polskich na Śląsku i konferencyj z Czeskim Komisarzem Generalnym w sprawie przygotowania akt do wzajemnego ich wydania i przejęcia.

Wykaz akt przejętych od Czechosłowacji zob. zał. 3.

Gdańsk. Sprawa podziału archiwaljów w Archiwum Państwowym (Staatsarchiv) w Gdańsku nie jest dotychczas załatwiona. Prace przygotowawcze do podziału zostały Polskiemu Komisarzowi Podziałowemu przez zarząd Archiwum uniemożliwione wskutek noty protestacyjnej Rządu niemieckiego.

Sprawa podziału wspomnianych archiwaljów znajduje się obecnie na forum międzynarodowym.

Rumuńja. Rząd rumuński zwrócił się do Rządu polskiego w nocy z dnia 13 listopada 1931 r. o wydanie mu z Archiwum Państwowego we Lwowie pewnych akt, dotyczących Bukowiny, w szczególności:

- a) organizacji administracji w okresie 1775—1786,
- b) spraw kościelnych, biskupstw, seminarjów i t. d. z lat 1783—1859,
- c) klasztorów i uposażenia kościołów z lat 1789—1835,
- d) opisu historycznego majątków kościelnych 1790—1800,
- e) spraw skarbowych.

W Archiwum Państwowym we Lwowie znajduje się pewna ilość akt b. władz austriackich dotyczących spraw kościelnych na Bukowinie i tamtejszych dóbr państwowych. Są to pozostałości po dawniejszej generalnej ekstradycji akt, która nastąpiła po oddzieleniu Bukowiny od Galicji i po utworzeniu na Bukowinie odrębnego Rządu Krajowego.

Jest to materiał fragmentaryczny, wiążący się z aktami wydanymi Bukowinie, nie dotyczący terytorjum polskiego.

Rząd polski, kierując się słuszną zasadą przynależności akt do terytorjum, zgodził się zasadniczo na wydanie rzeczonych akt Rządowi rumuńskiemu z zastrzeżeniem wzajemności ze strony Rządu rumuńskiego. Ministerstwo Spraw Zagra-

nicznych w nocy swej z dnia 20 września 1932 r. zakomunikowało powyższe Poselstwu rumuńskiemu dodając zastrzeżenie, iż gdyby w przyszłości okazało się, że zachodzi analogiczny wypadek posiadania przez państwowe archiwa rumuńskie akt, dotyczących terytorjum b. Galicji, a pochodzących czy to z okresu przed podziałem administracyjnym obu prowincyj, czy też z okresu późniejszej wspólnej ich przynależności do b. Monarchji Austro-Węgierskiej, akta takie będą zwrócone Polsce.

P. Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego decyzją z dnia 23 sierpnia 1932 r. wyraził zgodę na wydanie wspomnianych akt z Archiwum Państwowego we Lwowie.

Załączniki do Sprawozdania Wydziału Archiwów Państwowych.

Zał. Nr. 1.

Wykaz materiałów archiwalnych, otrzymanych przez Wydział Archiwów Państwowych z Z. S. R. R. od 1. I. 1931 r. do 31. XII. 1932 r.¹⁾.

138. Akta Senatu Rządzącego — XXIX — AS—1931—18 skrzyń.
139. Akta Ministerstwa Dworu, dotyczące zarządu Księstwa Łowickiego — XXIX. AS—1931—13,5 skrzyń.
140. Akta Wydziału do spraw finansowych Królestwa Polskiego — XXIX. AS—1931—2,5 skrzynie.
141. Akta Kancelarii Mierniczej (Mieżewaja Kancelarja)—XXX. AS—1932—3 skrzynie.
142. Akta Departamentu Dóbr Państwowych — XXXI. AS—1932—9 bel w rogożach.
143. Akta Zarządu Wyznań Obcych w Królestwie Polskiem — XXXI. AD. — 1932—54,5 bele w rogożach.
144. Akta Departamentu I Kollegjum Rz.-Katol. w Petersburgu — XXXI. AD—1932—4,5 bele w rogożach.
145. Akta Wydziału Meljoracyj Rolnych — XXXII. AS. — 1932—4 wiązki.
146. Akta Departamentu Leśnego — XXXII — AS. — 1932—108 wiązek.

¹⁾ Objasnienia skrótów zob. Archeion zesz. IX. Dział urzędowy str. 16 i 17.

Numeracja niniejszego wykazu jest dalszym ciągiem numeracji wykazu poprzedniego.

147. Akta I Wydziału Departamentu Wyznań Obcych—XXXII. AD — 1932 — 7 wiązek.
148. Akta Zarządu Głównego do spraw gospodarki miejscowej Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (Wydziały: Drogowy, Gospodarki Miejskiej, Zdrowia i Opieki Społecznej, Ubezpieczeń i Urzędzeń przeciwogniowych oraz Komitet Urządzający do spraw Ubezpieczeń Wzajemnych w Królestwie Polskiem) — XXXII. AD—1932 — 86 wiązek.
149. Akta Komitetu techniczno-budowlanego M-stwa Spraw Wewn. — XXXII. AD — 1932 — 10 wiązek.
150. Akta Ministerstwa Dworu, dotyczące Zarządu Ks. Łowickiego — XXXII. AS — 1932 — 1 wiązka.
151. Plany z archiwum planów Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwowych — XXXII. AS — 1932 — 16 pudeł.
152. Akta rosyjskiego Ministerstwa Komunikacji — XXXII. AS. (w następstwie przekazane Dyrekcji Polskich Kolei Państwowych w Warszawie, po porozumieniu się z Ministerstwem Komunikacji) 1932 — 551 wiązek.
153. Akta Oddziału Ziemskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (w tem reszta akt wymienionych w spisie poprzednim pod poz. 101)—XXXII. AS—1932—85 wiązek.
154. Plany granic b. Królestwa Polskiego z Prusami—XXXII. AD — 1932 — 5 rulonów.

Załącznik Nr. 2.

Wykaz akt przejętych od Niemieckiego Komisarza Zdawczego przez Komisję Odbiorczo-Zdawczą.

1.	Akta inwalidzkie, szpitalne, rentowe i t. p. . fasc.	13958
2.	Akta, mapy i rysunki katastralne z Gdańska, dotyczące powiatów pomorskich sztuk około	25000
3.	Akta Zakładów Krajowych — budowlane, drogowe i t. p. . . . . map i fasc.	584
4.	Akta katastralne, dotyczące rent rolnych w Wielkopolsce i na Pomorzu . . . . . fasc.	83
5.	Akta i mapy katastralne, dotyczące miejscowości powiatów: międzychodzkiego, wejherowskiego, toruńskiego, człuchowskiego, złotowskiego, wieleńskiego i międzyrzeckiego map i fasc.	135
6.	Akta i mapy dotyczące nadleśnictw: Chociński Młyn, Zelgniewo, Żmijowiec . . . . . map i fasc.	246
7.	Akta szkół powszechnych, seminarjów i gimnazjów w Międzychodzie, Rogoźnie, Nowem Mieście, Brodnicy i Lubawie . . . . . fasc.	377
8.	Księgi kasowe b. Komisji kolonizacyjnej dla powiatów pomorskich oraz katastry rent rolnych powiatów: międzyrzeckiego, babimojskiego i skwierzyńskiego . . . . . fasc.	83
9.	Akta Dyrekcji Kolei Żelaznej w Frankfurcie n/O. dotyczące Pomorza . . . . . map i fasc.	1277
10.	Księgi wodne dotyczące Wisły, oraz	
11.	Akta dotyczące różnych funduszków szkolnych razem . . . . . fasc.	20.

Wszystkie powyższe akta — z wyjątkiem wymienionych w poz. 6 — przekazane zostały właściwym urzędom i instytucjom do użytku służbowego. Akta wymienione w poz. 6 przekazano Archiwum Państwowemu w Poznaniu.

Załącznik Nr. 3.

Wykaz akt przejętych od Czechosłowacji.

1. Akta b. Rządu Krajowego w Opawie (19613 akt) obejmujących łącznie 77 wielkich fascykułów.
2. Akta Prezydium b. Rządu Krajowego w Opawie.
3. Akta b. Śląskiego Wydziału Krajowego (około 15000 akt) łącznie 47 wielkich fascykułów.
4. Akta b. Śląskiej Rady Szkolnej Krajowej.
5. Akta b. Śląskiej Krajowej Komisji Indemnizacyjnej, regulacji i wykupna ciężarów gruntowych, wraz z priorami, opisami razem 72 wielkie fascykuły.
6. Akta Śląskiej Komisji operacji agrarnych wraz z operatami i planami.
7. Akta Komisji zabudowania potoków górskich na terenie Śląska — operaty i plany.
8. Akta, operaty, plany i mapy katastru gruntowego gmin znajdujących się na naszym terytorjum Śląska Cieszyńskiego:
  - a) oryginalne mapy gruntowe — 818 sztuk,
  - b) szkice indykacyjne — 2455 sztuk,
  - c) mapy katastralne stabilne — 719 sztuk,
  - d) odbitki litograficzne map katastralnych — około 5000 sztuk,
  - e) operaty pomiarów detalicznych — 112 plików,
  - f) operaty szacunkowe — 112 plików,
  - g) operaty reambulacyjne — 112 plików,
  - i) wykazy gruntów wzorowych,
  - k) mapy przeglądowe graniczne,
  - l) kataster Józefiński — 34 wielkie fascykuły,
  - m) kataster stabilny z 1836 r. — 43 wielkie fascykuły; wszystko razem liczy 50861 sztuk i 77 wielkich fascykułów.

Akta wymienione pod 1—8 zostały przekazane Śląskiemu Urzędowi Wojewódzkiemu i tam na miejscu osobiście przez Komisarza Generalnego uporządkowane i ułożone; sporządzone

przez czeskie Urzędy wyczerpujące spisy zdawcze stanowią do nich doskonałe repertorja.

Cały ten zespół objętości bardzo znacznej, bo zajmujący jedną obszerną salę wcielony będzie do Archiwum Państwowego Śląskiego.

9. Akta, operaty i mapy katastralne 13 gmin spiskich (wydobyte z Bratislawy, Koszyc i Kezmarku),
10. Akta, operaty i mapy katastralne 12 gmin orawskich (wydobyte z Bratislawy i Dolnego Bubina) 28 map, 301 szkiców i 582 akty. Akta ad 9-10 zostały przekazane Urzędowi katastralnemu w Krakowie.
11. Akta Dyrekcji Kolei Państwowych w Ołomuńcu i otrzymane przez nią akta Ministerstwa Kolei w Wiedniu. Przekazano je Dyrekcji Kolei Państwowych w Krakowie.
12. Akta Dyrekcji Poczty i Telegrafów w Opawie. Przekazano je Dyrekcji Poczty w Katowicach.
13. Akta starostwa we Frysztacie, odnoszące się do gmin znajdujących się na naszym terytorjum w starostwie cieszyńskim.

Przekazano je Starostwu w Cieszynie.

Akcja wydzielenia u nas akt przypadających Czechosłowacji prowadzona była pod nadzorem Komisarza bez przerwy; duże trudności spowodowały reorganizacja i zniesienie niektórych urzędów.

Dotąd zostały przekazane Czechosłowacji akta odnoszące się do jej terytorjum ze Starostwa, Urzędu katastralnego, b. Urzędu podatkowego, b. Inspektoratu lasów, b. Rady szkolnej powiatowej i magistratu w Cieszynie; b. Kamery Cieszyńskiej; z Śląskiego Urzędu Wojewódzkiego; akta Wydziału szkolnego, zdrowia publicznego, robót publicznych; akta Kas brackich.

Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych.

Rok 1932.

Na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe

opracował

WINCENTY ŁOPACIŃSKI.

A. Porządkowanie i inwentaryzacja zawartości poszczególnych Archiwów	str. 98
B. Zmiany w zawartości Archiwów	str. 117
C. Korzystanie z Archiwów	str. 126

A.

Porządkowanie i inwentaryzacja zawartości poszczególnych Archiwów.

I. ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH w WARSZAWIE.

1. Opracowanie archiwalne Archiwum Koronnego. Pracował nad niem w dalszym ciągu dyr. Siemieński. Wykończył rozdziały wstępne i dział o Kromerze i o Rewizji 1569 r. (razem około 15 arkuszy druku). Zestawił szczegółowo wyniki rewizji 1569 r. z inwentarzem Zamoyskiego. Ustalił stosunkową wartość źródłową poszczególnych tekstów wszystkich działów. Zrekonstruował zaginiony inwentarz wielkiego działu „Prussiae” i opracował dział województw i ziem pruskich. Badał sprawę dokumentów skasowanych przez sejmy egzekucyjne.

2. Inwentarz Generalny. Dyr. Siemieński opracował 1) systematyczną tablicę władz i 2) systematyczną tablicę archiwów dawnej Rzeczypospolitej (w związku z „Przewodnikiem po archiwach polskich”).

3. Archiwum Koronne. Przeprowadzono kontrolę kartek do działu „Silesiae” przez wszystkie inwentarze i uzupełniono zbiór kartkami na dokumenty wykazane w inwentarzu Zamoyskiego i w różnych egzemplarzach inw. 1682 r. (p. Karwasieńska). Opracowano tablice działu „Silesiae”, zawierające 108 pozycji z 86-ciu rzeczywistymi dokumentami. Dokumenty te zostały wyjęte z pudeł numeracji ogólnej i ułożone w koperty, opatrzone datą, sygnaturą dawną i nową i umieszczone osobno w szafie wraz z innemi już opracowanemi w ten sposób działami Archiwum Koronnego. Przy sposobności były robione

odsyłacze do pokrewnego a wykończonego już w roku zeszłym działu Oświęcimsko-Zatorskiego (pp. Karwasińska i Wolff). Zinwentaryzowano 66 dokumentów z działu „Turcicae” i 57 dokumentów tatarskich, przyczem tych ostatnich odpisano 49 w celu przetłumaczenia i zrobienia regestów (p. Szachno). Badano przypuszczalny dział „Dobrzyński udzielny” (p. Wolff).

4. Metryka Koronna. Sporządzono z 26 ksiąg „Libri Legationum” wykaz dokumentów dotyczących się stosunków polsko-tureckich w XVI w. (p. Szachno). Przepisano dalszych 102 stron skorowidza do ksiąg kanclerskich (p. Pisarski).

5. Dział Skarbowy. Oddział I: Rachunki Królewskie. Praca nad katalogiem Rachunków Królewskich XIV i XV w. musiała być poprzedzona studjami nad ustaleniem seryj ksiąg, częściowo odmiennych od seryj rachunków XVI w. a nie prowadzonych z dość ściśłem i konsekwentnem rozróżnieniem jednej serji od drugiej. Opracowano następujące serje:

1. Regestra bonorum magnae procurationis (1388—1603),
2. „ stationum (1403—1412),
3. „ vicethesaurariorum curiae (1393—1506),
4. „ conscriptionis militum et curiensium (1471 aż po koniec XVI w.),
5. Regestra expeditionis curiensium et stipendiariorum (1470 aż po koniec XVI w.),
6. Regestra damnorum (1474 aż po koniec XVI wieku),
7. „ quitanciarum regalium (1484—1515),
8. „ thesaurarii Regni Poloniae (1507 aż do końca XVI w.),
9. Regestra perceptorum et distributorum de proventibus propriis S. M. R. (1512 aż do końca XVI w.),
10. Regestra magnae procurationis arcis cracoviensis (1526—1603),
11. Summarii magnae procurationis (1523—1541),
12. Regestra aedificiorum arcis cracoviensis (1524—1603),
13. „ rationis generalis Ioannis et Severini Boner, zupparii, burgrabii et magni procuratoris castri cracoviensis (1521—1562),

14. Regestra thesaurarii curiae Sig. Augusti Ioannis Lutomirski (1543—1557),
15. Regestra thesauri privati Sig. Augusti regis (1544—1572),
16. Regestra officinae monetariae Vilnensis (1545—1555),
17. „   expeditionis servilium Russiae et Podoliae (od r. 1506),
18. Susceptiones rationum (1531—1572).

Do serji podstawowej Regestra perc. et distr. de proven-tibus propriis S. M. R. wykaz summaryczny jest już oddany do użytku w pracowni.

Katalogi tych seryj objęły wszystkie księgi i fragmenty skarbowe średniowieczne, tak znajdujące się w Archiwum Głównem, jak gdzieindziej. Nadto rozpoczęto segregację fragmentów rachunków wojskowych i doprowadzono ją do roku 1525 (p. Karwasińska).

Wynotowano z 25 ksiąg dane dotyczące poselstw tureckich i tatarskich do Polski i polskich do Turcji za Zygmunta Augusta (p. Szachno).

6. Dział dokumentów papierowych. Zinwentary-zowano 27 dokumentów, przeważnie listów prywatnych z XVIII i początku XIX w. (p. Wdowiszewski).

7. Księgi grodzkie i ziemskie. Sporządzono tablice składu i dat roczków dla ksiąg średniowiecznych z lat 1449—1527: zambrowskich (NN 5—8 i 37-a), kolneńskich (NN 1—5), ostrołęckich (N 1 i częściowo N 3) (p. Wolff).

8. Akta popruskie. Zinwentaryzowano dalszych 418 voluminów akt z działu Süd-Preussen oraz 139 druków pruskich (rozporządzenia władz centralnych i lokalnych), włączonych do akt. Zbadano dalszych 5 voluminów akt do sprawy organizacji administracji ziem polskich w latach 1793—1806 (p. Stebelski).

9. Akta poaustriackie. W dalszym ciągu zinwenta-ryzowano z grupy A akt austriackich 73 pliki (NN 1358—1429 i 1370). Do historii ustroju Galicji Zachodniej zrobiono wyciągi z szeregu patentów i rozporządzeń austriackich (NN 45/1797;

39/1798; 1, 2, 3 i 21/1799; 23/1803; 19/1805; 6, 12, i 27/1806; 10 i 28/1808; 14/1809 zbioru patentów i rozporządzeń, znajdującego się pośród akt „Hofkammerarchiv”. Sporządzono wykaz władz centralnych, prowincjonalnych i obwodowych dla Galicji Zachodniej ze wskazaniem w miarę możliwości archiwów, w których obecnie znajdują się akta po nich pozostałe oraz zbadano i opisano manipulację kancelaryjną w urzędach prowincjonalnych i centralnych (p. Krausówna).

10. Akta Komisji Rządowej Sprawiedliwości. Zinventaryzowano 35 voluminów akt Kom. Rz. Spraw. Sporządzono skorowidz alfabetyczny kartkowy (około 800 sztuk) do działu „akt numerowanych” kolejno, liczącego przeszło 600 pozycji w blisko 1300 voluminach. Opracowano na nowo i uzupełniono rzecz „O Dyrekcji Sprawiedliwości i jej Archiwum 1807 r.” oraz kontynuowano opracowanie p. t. „Archiwum Komisji Rządowej Sprawiedliwości Królestwa Polskiego”, mianowicie rozdział II p. t. „Archiwum Ministerjum Sprawiedliwości Księstwa Warszawskiego” (p. Groniowski).

11. Akta własne Archiwum Głównego. Sporządzono skorowidz kartkowy do tych akt z lat 1929, 1930 i 1931. Uporządkowano według treści okólniki za lata 1918 — 1932. Przepisano częściowo księgę inwentarza ruchomego Archiwum Głównego (p. Mickiewiczowa).

12. Pieczęcie. Powiększono katalog kartkowy pieczęci miast o sztuk 40, z akt Komisji Rządowej Sprawiedliwości (p. Wdowiszewski).

13. Prace szczególne:

a) W związku z propozycją Dyrekcji Biblioteki Czartoryskich dokonania wymiany niektórych rękopisów, rewindykowanych przez Państwo z Rosji, na archiwalja posiadane przez Bibliotekę wspomnianą, sporządzono systematyczny wykaz archiwaljów, pochodzących ze zbiorów dawnej Rzeczypospolitej, któreby powinny przejść od Czartoryskich do Archiwum Głównego i Skarbowego (p. Karwasińska).

b) Badano szyfry dokumentów z XVI i XVII w. (p. Szachno).

c) Zreferowano Wydziałowi Archiwów Państwowych sprawę akt rezydentów wiedeńskich i akt władz centralnych austriackich (p. Krausówna).

d) Sporządzono spis inwentarzy akt znajdujących się w Archiwum Głównem w ilości 237 tomów (p. Mickiewiczowa).

e) Skolacjonowano akta procesu polsko-krzyżackiego z r. 1415 (kart 179) (pp. Karwasińska i Wolff).

f) Przeprowadzono we wrześniu skontrum następujących działów akt: 1—26, 28—29, 31—34, 36—45, 47, 52 i 53, pomieszczonych w salach I—X, XII—XIX (w pracy tej brało udział 8 urzędników). Zestawienia rezultatów skontrum dokonał archiwista A. Stebelski.

Referaty sprawozdawcze.

W kwietniu, maju i czerwcu w poniedziałki kierownicy działów kolejno składali ustnie wobec dyrektora Archiwum i wszystkich kolegów referaty sprawozdawcze z dokonanej pracy w powierzonym sobie dziale.

1. Archiwista S. Groniowski złożył sprawozdanie o pracach inwentaryzacyjnych nad aktami sądów polskich XIX w. (lata 1807—1876).

2. Urz. prow. A. Wolff przedstawił sprawę rekonstrukcji średniowiecznych ksiąg sądowych.

3. Urz. kontr. S. Szachno mówił o dokumentach wscho-dnich, przechowywanych w Archiwum Głównem, i o sposobie ich katalogowania.

4. Archiwistka dr. J. Karwasińska przedstawiła stan pracy nad Archiwum Podskarbińskim Krakowskiem, mówiła o układzie i o poszczególnych pozycjach inwentarza Rachunków Królewskich.

5. Archiwista A. Stebelski zobrazował szczegółowo dotychczasowy stan pracy nad aktami pruskimi.

6. Urz. prow. Z. Wdowiszewski zdawał sprawę z inwentaryzacji pieczęci w Archiwum Głównem.

7. Prow. asystent Z. Krausówna dała dokładne sprawozdanie o dziale akt austriackich: omówiła stan pracy inwen-

taryzacyjnej, stan pracy nad historją ekstradycji archiwalnej między Księstwem Warszawskiem względnie Królestwem Polskiem a Austriją oraz literaturę dotyczącą ustroju Galicji Zachodniej i Austrii na przełomie XVIII i XIX w.

Po referatach odbywały się dyskusje.

II. ARCHIWUM SKARBOWE w WARSZAWIE.

Uporządkowano całkowicie otrzymane w roku sprawozdawczym ze Z. S. R. R. 1) akta b. Departamentu Dóbr Państwowych w Petersburgu w ilości 1225 pozycyj sięgających roku 1838. (Kustosz Dr. Bachulski i urz. Savary), oraz 2) akta b. Oddziału Finansowego do spraw Królestwa Polskiego w ilości 500 pozycyj. (adj. Prawdzik).

Dołączono do właściwych voluminów posiadanych już przez Archiwum akt b. Banku Włościańskiego 700 dokumentów dodatkowo nadesłanych przez Państwowy Bank Rolny. (Urz. Ignatowiczówna. Por. spr. za rok 1931, punkt 4).

Dołączono do akt b. Prokuratorji Królestwa Polskiego około 1000 voluminów nowo odszukanych. (Kustosz Dr. Bachulski. Por. Spr. za rok 1931, punkt 1). Rozpoczęto badanie i porządkowanie akt różnych władz skarbowo-gospodarczych po pruskich z lat 1796—1807. Spişano około 400 pozycyj. (Arch. Dr. Markiewicz).

Sporządzano nadal katalog kartkowy do tabel likwidacyjnych i nadawczych oraz planów osad włościańskich b. gubernji piotrkowskiej. Sporządzono 2200 kartek.

Przejrzano zbiór b. ros. wydawnictw urzędowych b. Izby Skarbowej i b. Izby Kontroli w Warszawie, wyłączając większą ilość makulatury.

III. ARCHIWUM AKT DAWNYCH w WARSZAWIE.

1. Wykończono inwentaryzację zbioru kartograficznego. Zbiór ten w końcu roku sprawozdawczego liczył map i planów 1272 poz. w tem 366 map i planów wszytych w akta (pp. Konarski, Przelaskowski).

2. Zakończono inwentaryzację akt Zarządu b. Warszawskiego Okręgu Żandarmerji z lat 1832 — 1876, opracowano odpowiedni referat historyczno - ustrojowy (vide Archeion, X, 12—58) (Dr. Próchnik przy pomocy p. Dąbrowskiej).

3. Uporządkowano i zinwentaryzowano w sposób sumaryczny zbiór wycinków referatu prasowego Kancelarji Dyplomatycznej Namiestnika i Kancelarji Gen. Gubernatora Warszawskiego (p. Skowrońska).

4. Sporządzono definitywny inwentarz akt kancelarji Generał-Policmajstra. Przerobiono woluminy od 1 do 2006 (pp. Powierza i Żyłkówna).

5. Porządkowano księgi protokołów i dział ogólny akt b. Warsz. Komitetu Cenzury z lat 1843—1912 (p. Skowrońska).

6. Dokończono sumaryczne scontrum akt Kancelarji Gen. Gubernatora Warszawskiego w liczbie około 130.000 woluminów (p. Konarski).

7. Przeprowadzono szczegółowe scontrum akt Kancelarji Wojskowego Gen. Gubernatora Warszawskiego z lat 1831—1862 w liczbie około 3000 woluminów (p. Konarski).

8. Przeprowadzono szczegółowe scontrum dalszej partji akt b. Rady Administracyjnej w liczbie około 15000 woluminów (p. Przelaskowski).

9. Przeprowadzono sumaryczne scontrum akt b. Heroldji Królestwa Polskiego w liczbie około 12.000 woluminów (pp. Powierza i Żyłkówna).

W Oddziale Archiwum na Forcie Sokołnickiego:

10. Skomasowano w dwu salach akta dawnego Banku Polskiego (p. Milewski).

11. Uporządkowano akta Depozytowe tegoż Banku (pp. Próchnik, Stebelski, Markiewicz).

12. Ułożono na półkach przejęte z Zamku Królewskiego akta b. Zarządu Pałaców Cesarskich w Warszawie (p. Milewski).

13. Wyjęto ze skrzyń i ułożono na półkach w/g numeracji bieżącej otrzymane ze Z. S. R. R. akta b. ros. sądów powiatowych z terytorjum polskiego Wołynia (p. Milewski).

W związku z zamierzonym przez Archiwum wydawnictwem „Vade Mecum Archiwalne”:

14. gromadzono materiały do schematu urzędów, prowadzono kartotekę zespołów, reorganizowano inwentarz generalny oraz topograficzny zespołów znajdujących się w Archiwum Akt Dawnych (pp. Konarski, Powierza, Przelaskowski, Milewski, Żyłkówna).

W związku z porządkowaniem i inwentaryzowaniem poszczególnych zespołów, oraz badaniem poszczególnych woluminów:

15. rejestrowano: mapy, druki, autografy, dane ustrojowe, dane archiwalne o poszczególnych zespołach, fotografie, nazwiska szpiegów i prowokatorów.

IV. ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO w WARSZAWIE.

Ukończono nowy inwentarz (Nr. 3b) akt szkolnych poaustriackich 1779—1810: K. K. Galizische Landesgubernium in Lemberg. K. K. Vereinigte Domainen und Salinen Administration in Lemberg. (Archiwista Dr. Manteuffel).

Prowadzono nadal rewizję dotychczasowego i sporządzanie nowego inwentarza wielkiego zespołu akt b. Okręgu Naukowego Warszawskiego, włączając weń akta Izby i Dyrekcji Edukacyjnej, oraz akta Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Pracę doprowadzono do Nr. 1704. W związku z tem posegregowano w/g szkół luźnie dotąd przechowywane protokoły posiedzeń Rad Pedagogicznych. W tym celu spruto 82 wol., akta przesegregowano, dołączono nowo odnalezione w dissolutach i zeszyto napowrót (Archiwista Dr. Manteuffel).

Porządkowano w dalszym ciągu dissoluta Okręgu Naukowego Warszawskiego z różnych lat, układając je w porządku chronologicznym i przyłączając do właściwych woluminów. (Kustosz prof. Jakubowski).

Na podstawie odpowiednich akt b. ces. Uniwersytetu Warszawskiego sporządzano nadal nowy kartkowy wykaz

dyplomów lekarzy. Przerobiono woluminy od 46 do 71. (Dyrektor Dr. Łopaciński).

Porządkowano nadal akta luźne b. Dyrekcji Naukowej Warszawskiej z lat 1905—1906, wśród których znaleziono dość obfity materiał tyczący się strajku szkolnego. (Kustosz prof. Jakubowski).

Porządkowano akta luźne tejże Dyrekcji z innych lat, oraz wyłączano także akta luźne z dissolutów Okręgu Naukowego Warszawskiego celem zgrupowania razem wszystkich dissolutów tej Dyrekcji i przydzielenia ich do właściwych woluminów lub wiązek. (Adjunkt Mgr. Moraczewski).

Sporządzono prowizoryczny inwentarz ksiąg Warszawskiej Szkoły Realnej. (Adjunkt Mgr. Moraczewski).

Sporządzono nowy Inwentarz Generalny czyli wykaz wszystkich zespołów aktowych przechowywanych w Archiwum Oświecenia Publicznego. (Archiwista Dr. Manteuffel).

Porządkowano w dalszym ciągu akta registratury Archiwum: ukończono kartkowy skorowidz alfabetyczny nazwisk do działu A. O. P. I za rok 1931 (Urz. Preissowa), zeszyto woluminy działu A. O. P. IV za lata 1929—1932, działu A. O. P. V za lata 1929—1930, działu A. O. P. VIII za lata 1928—1930, zaopatrując je w rotulusy. (Adj. Moraczewski i urz. Muszaliówna).

Do wszystkich jedenastu działów registratury sporządzono płóciennie-kartonowe teki dla przechowywania w nich akt danego bieżącego roku (Adj. Moraczewski).

Zreparowano i zeszyto 1024 woluminy akt Okręgu Naukowego Warszawskiego, Dyrekcji Naukowej Warszawskiej, gimnazjum żeńskiego w Łodzi i innych zespołów. (Woźni: Wierzbicki i Broniek pod nadzorem Adjunkta Mgra Moraczewskiego).

Uporządkowano, zrestaurowano i zeszyto papiery pozostałe po generale Krukowieckim, przekazane w tym celu czasowo do Archiwum Oświecenia Publicznego przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie. (Adjunkt Mgr. Moraczewski).

V. ARCHIWUM AKT NOWYCH w WARSZAWIE.

A. Akta okupacyjne austriackie. Uporządkowano Rozkazy Wojskowego Gen. Gubernatorstwa w Lublinie z lat 1915—1917. Posegregowano według lat i wydziałów akta zarządów powiatowych: miechowskiego i pińczowskiego z lat 1915—1918, dąbrowskiego z lat 1916—1918. Sporządzono wykaz dzienników i indeksów do nich b. władz i urzędów okup. austriackiej (p. Tworkowska).

B. Akta okupacyjne niemieckie. Uporządkowano i zinventoryzowano: a) akta b. Szefa Administracji przy Gen. Gub. Warszawskiem: Wydział V (akta dotyczące budownictwa wodnego), Wydział VI (leśny); b) akta powiatowe: powiatowych urzędów budowlanych, zarządu cyw. pow. będzińskiego. Posegregowano czasopisma i wydawnictwa niemieckie z okresu wojny (p. Ostrowska).

C. Akta władz i urzędów polskich. Ułożono: akta Komisarjatu Rządu m. st. Warszawy (Wydział Bezpieczeństwa Publicznego z lat 1919—1922, Wydział Prasowy z lat 1920—1922, Wydział Wojskowy z r. 1925); akta personalne b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich z lat 1919—1920; akta b. Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych z r. 1920 (dep. prezydjalny, administracyjny, wydz. gospodarczy, likwidacyjny, kancelarja ogólna); akta Generalnego Komisarjatu Wyborczego z lat 1918—1920; akta Komisarjatu Cywilnego przy Gubernatorze Wojskowym na m. st. Warszawę i powiaty przyległe z r. 1920; dalszą partję akt b. M-wa dla Galicji w Wiedniu; akta b. Urzędu Zdobyczy Wojennej przy Przedstawicielu Komisarza Generalnego Ziem Wschodnich w W-wie z lat 1919—1920 (personalne, inspektoratów: brzeskiego, wileńskiego, mińskiego, wołyńskiego, wołkowyskiego, białostockiego); akta Wydziału Skarbowego Ekspozytury b. Zarządu Cywilnego Ziem Wschodnich w W-wie z lat 1919—1920; akta Polskiej Organizacji Pomocy Ofiarom Wojny w Rosji z lat 1915—1918. Posegregowano: akta Polskiej Spółki Akcyjnej Dostaw i Odbudowy z lat 1919—1920; akta b. Biura

Ewidencyjnego osób skazanych w latach 1914—1921 (Wydz. Statyst.) M-wa Sprawiedliwości (Dr. Warężak przy pomocy woźnego Stefaniaka).

VI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w GRODNIE.

Uporządkowano drobne zespoły aktowe różnych b. urzędów pow. wołkowyskiego (p. Petersonówna).

Zinwentaryzowano: akta Grodzieńskiego Rządu Gubernialnego z lat 1815, 1842—1848, 1872, 1876—1880 (pp. Studnicka, Petersonówna, Olszewski); akta Kancelarii Gubernatora Grodzieńskiego z lat 1833 i 1835 (pp. Szymianisowa i Petersonówna); akta I Komisji Śledczej z lat 1833—1834 (pp. Szymianisowa, Petersonówna); akta Grodzieńskiego Urzędu Gubern. do spraw włościańskich z lat 1892—1895 (pp. Szymianisowa, Petersonówna); akta Grodzieńskiego Urzędu do Świadczeń Ziemskich z lat 1830—1872 (pp. Studnicka, Szymianisowa, Olszewski). Ogółem zinwentaryzowano 7005 woluminów.

Przeprowadzono rewizję akt b. Rządu Gubernialnego Grodzieńskiego z lat 1815—1909 w ogólnej ilości 17883 wol. (p. Studnicka).

VII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w KIELCACH.

Zinwentaryzowano na kartkach część (ponad 1000 wol.) akt b. Dyrekcji Naukowej Kieleckiej (p. Bazylewski).

VIII. ARCHIWUM ZIEMSKIE w KRAKOWIE.

1. Zindeksowano Księgę Terr. Crac. 3 B (1403—1405), licząca 696 str. (p. Kamiński). 2. Zinwentaryzowano przejęte w 1925 r. wraz z registraturą Sądu Szlacheckiego w Tarnowie plany posiadłości w ilości 50 poz., ponadto sporządzono do nich skorowidze (p. Kamiński). 3. Zinwentaryzowano niektóre depozytowe archiwalia miast, wsi i cechów z lat 1528—1904, mianowicie 12 rękopisów, trzy dokumenty, pięć druków, jeden tłok pieczętny (Dr. Budka). 4. Zinwentaryzo-

wano 126 ksiąg przeważnie hipotecznych z lat 1626—1902, nadesłanych przez Sądy w Andrychowie, Ciężkowicach, Muszynie, Przeworsku, Nowym Sączu i Tarnowie (Dr. Budka). 5. Uporządkowano fascykuly akt grodzkich oświęcimskich tt. 190 i 236 celem dania ich do oprawy. Z tomu 236 wyłączono rejestry, ustalono do jakich ksiąg oświęcimskich się odnoszą i wcielono je po oprawie do grupy indeksów (Dr. Budka). 6. Uporządkowano akta Sądu Karnego w Wiśniczu z 1-ej poł. XIX w. (Dr. Budka). 7. Tymczasowo uporządkowano i narazie ujęto w 25 fasc. akta z lat 1856—1921, przejęte w marcu 1932 r. z Oddziału Prokuratorji Generalnej w Krakowie (Dr. Budka).

Poddano zabiegom konserwacyjnym księgi ziemskie i grodzkie biekie w liczbie 519 tomów.

IX. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w LUBLINIE.

1. Zbadano księgi wójtowskie m. Lublina Nr. 2 i 3 z lat 1516—1547 oraz księgi radzieckie m. Lublina: Nr. 105 z lat 1535—1537, Nr. 166, 167 i 168 z lat 1786—1796 (pp. Dyr. Dr. Białkowski i Riabinin). 2. Skopjowano do druku lubelską księgę podkomorską z lat 1443—1496 (jedyne i najstarsze tego rodzaju zabytki w Archiwum P. Lubelskiem) (Dyr. Białkowski). 3. Układano nadal katalog kartkowy imienny i rzeczowy do ksiąg radzieckich lubelskich XVIII w. (p. Riabinin). 4. Skatalogowano akta Chełmskiego Zarządu Duchownego (Chołmskoje Duchownoje Prawlenje) z lat 1725—1897, Nr. 1—2000 (p. Piersicki pod kierunkiem Kustosza Riabinina). 5. Katalogowano nadal akta Konsystorza Prawosławnego Chełmsko-Warszawskiego. Spisano N-ry 4401—5555 z lat 1905—1914 (p. Piersicki pod kier. Kust. Riabinina). 6. Skatalogowano akta Dyrekcyj Szkolnych Chełmskiej i Siedleckiej (dodatkowo otrzymane ze Z. S. R. R.) N-ry 1—2913 (p. Kossowski). 7. Sporządzono wykazy akt: Chełmskiej Izby Skarbowej z lat 1915—1918 (312 poz.), Inspektoratów podatkowych pow. biłgorajskiego, hrubieszowskiego i chełmskiego z lat 1894, 1897, 1903, 1910—15 (44 poz.) (p. Kossowski). 8. Uporządkowano „rewizskije

skazki" pow. Ostrońskiego z lat 1817—1854 (p. Piersicki pod kier. Kust. Riabinina). 9. Sprawdzono wykazy akt Kancelarii Gubernatora Lubelskiego z lat 1866—1896, stwierdzając, że z liczby 11814 wol. z tego okresu brak 1082, ujawniono przytem w zespole tym szereg akt związanych z Powstaniem Styczniowem (p. Kossowski).

X. ARCHIWUM PAŃSTWOWE we LWOWIE.

A. Uporządkowano i zinwentaryzowano na nowo ostatnie dwa działy akt gubernialnych: Militaria i Commercialia 1773—1850, przyczem wyeliminowano akta bezwartościowe. Przy porządkowaniu przywrócono wszędzie pierwotny układ. (Dyrektor, kustosz Zajązkowski).

Przeprowadzono porządkowanie i inwentaryzację drugiej części akt Zarządu Dóbr Państwowych (od końca XVIII w. do 1918 r.). W swoim czasie (latach 1921—1922) uporządkowano i zreperoryzowano z tych akt działy odnoszące się do zajęcia dóbr królewskich, sprzedaży, zamiany, praw własności. Pozostały nieuporządkowane działy dotyczące się gospodarki w tych dobrach, z których bardzo duża część przedstawiała materiał zupełnie bezwartościowy, pewna jednak ma wielkie znaczenie dla historii gospodarki. Obecnie przejrzano wszystkie te działy, wyeliminowano materiał bezwartościowy, a pozostały dokładnie opisano w repertoryjach i generalnym katalogu kartkowym. Odnoszą się one do spraw: systemu gospodarki, stosunku do poddanych, podatków, uzdrowisk rządowych, probostw na terytorjum dóbr państwowych, danin, powinności i uprawnień, młynów, lasów, rybołówstwa, hut żelaznych i szklanych. (Dyrektor oraz dr. Zajązkowski).

Ukończono ustatecznie porządkowanie akt Tabuli Galicyjskiej i Miasta Lwowa, które w ostatniej swej partji z lat 1850—1890 były mocno zdeorganizowane; wszystkie fascykuły po uporządkowaniu opatrzone kolejnymi liczbami. Na zakończenie cały zespół Tabuli, liczący 4090 tomów aktowych, 893 fascykuły akt (około 90.000 plików) i 416 ksiąg pomocniczych spisano w osobnym inwentarzu.

Uporządkowano i połączono w jeden zespół rozbite dotąd na liczne serie wszystkie rektyfikaty indemnizacyjne w ogólnej liczbie 3552, zafascykułowano je w 217 fascykułów i ustawiono w Arsenale. Wskutek tego dawne rejestry, dotąd z powodu rozbicia materiału nieużyteczne, odzyskały w pełni swoje znaczenie.

Przystąpiono do porządkowania i inwentaryzacji ostatniej serii fasyj urbarjalnych, sporządzonych wskutek patentu z 25 września 1850 r., zespołu bardzo wielkich rozmiarów, obejmującego ponad 3000 bardzo obszernych operatów, zawierających pierwszorzędnej wagi materiał ekonomiczny. Zespół ten zachował się w komplecie niemal bez żadnych ubytków, a nadto znalazło się wewnątrz sporo fasyj z lat dawniejszych (1772, 1773, 1789, 1819) już dawniej uporządkowanych, które tu były dołączone jako alegaty; po wydzieleniu wciela się je do odnośnych seryj. Prace porządkowe i inwentaryzacyjne prowadzi dr. Wąsacz, który zdołał dotąd uporządkować cyркуły: bocheński (280 sztuk), brzeżański (68 szt.), czortkowski (40 szt.), jasielski (245 szt.), kołomyjski (47 szt.), krakowski (160 szt.).

Archiwum posiada znaczną ilość starych map gruntowych z XVIII w. a nawet z XVII w. odebranych z różnych urzędów. Spoczywały one dotąd w gmachu Wojewódzkim, a trudność ich uporządkowania i inwentaryzacji polegała w tem, że brakło odpowiedniego sprzętu, w którymby można było ułożyć te liczne zwoje, długości od 50 cm. do 2 mtr., a używane zwykle do tego celu komody są bardzo kosztowne, a więc sporządzenie ich było niemożliwe.

Obecnie skonstruowano minimalnym kosztem stelaż, w którym wszystkie mapy ułożono, tak, że niebawem będzie można przystąpić do inwentaryzacji tego działu. Przy tej sposobności urządzono całą odrębną salę, ustawiając tam wszystkie mapy, plany, operaty budowlane, kolejowe, regulacji rzek.

B. W dalszym ciągu prowadzono akcję brakowania akt; prowadzili ją stale w miarę wolnego czasu od innych zajęć archiwalnych: Dyrektor, dr. Zajączkowski, p. Kmicikiewicz, dr. Lewicki i dr. Wąsacz.

Przebrakowano z akt b. Namiestnictwa: departamenty: II. policyjny, III. lasowy, VII. żydowski, VII. poddańczy, VII. szkolny (razem 538 faszcykułów). Działy te zawierały ogromną ilość spraw drobniejszych, niemających żadnego znaczenia, ani urzędowego, ani naukowego, a które to sprawy miały być już przed laty wyeliminowane przez sam urząd.

Nieco inaczej przedstawiała się sprawa akt departamentu VI. kościelnego, gdzie prócz wielkiej ilości spraw drobnych znajduje się także znaczna ilość akt ważnych, bądź dla urzędowych celów, bądź dla nauki historycznej. Z tego powodu brakowanie musiało się odbywać szczególnie uważnie i ostrożnie, a więc znacznie wolniej. W tym dziale przebrakowano: akta Dep. VI. b. (kościół gr. kat.) z lat 1870—1910 w liczbie 170 faszcykułów.

Prócz tego przebrakowano 30 faszcykułów akt b. Komisji Gub. krakowskiej z lat 1866—1867.

Pozostały materiał zafaszcykułowano na nowo, posygnowano i ustawiono w Arsenale w odpowiednich miejscach.

XI. ARCHIWUM ZIEMSKIE we LWOWIE.

Uporządkowano faszcykuły relacyj grodzkich przemyskich N-ry 81—113 z lat 1718—1741, rozwiązując daty zapisów sądowych i układając je na kartkach w porządku chronologicznym. Uzupełniano w dalszym ciągu indeks kartkowy, mający służyć do sporządzenia katalogu aktów Archiwum, oraz indeks kartkowy urzędników ziemi przemyskiej. Zrejestrowano na kartkach zawarte w faszcykułach oblaty aktów królewskich i ważniejszych prywatnych; w tym celu przerebiono 33 faszcykuły (N-ry 81—113) z lat 1718—1741, otrzymując 604 regesty nieznanych aktów przeważnie królewskich. Regesty te stanowią materiał do repertorium oblat aktów grodu przemyskiego. Zauważyć należy, że analogiczna praca w roku 1931 dała 4092 regesty. Tak znaczny spadek liczby aktów o ogólniejszem znaczeniu pozostaje w związku z postępującem wyjąłowieniem życia publicznego w Polsce pierwszej połowy XVIII w. 19 faszcykułów przerebiła Dr. Polackówna, 7 — Dr. Maleczyński, 6 — Dr. Hejnosz.

XII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PIOTRKOWIE.

Uporządkowano dział akt starszych Magistratu m. Piotrkowa z lat 1808—1873. Ułożono na nowosporzadzonych półkach akta b. Gub. Komisji do Spraw Włościańskich Piotrkowsko-Kaliskiej, przejęte od okręgowego Urzędu Ziemskiego w Piotrkowie.

Zinwentaryzowano akta ref. III Wydziału Wojskopolicyjnego b. Rządu Gubernialnego Piotrkowskiego z lat 1874—1914 oraz sporządzono do tychże akt indeks kartkowy osób, miejscowości i rzeczowy (p. Świątkowski).

XIII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PŁOCKU.

Porządkowano plany posiadłości ziemskich i posesyj miejskich. Uporządkowano: resztę akt b. Rządu Gubern. Płockiego i akta Urzędów włościańskich wraz z kopjami tabel likwidacyjnych. Porządkowano nadal akta b. Płockiej Izby Skarbowej. Wydzielano makulaturę (pp. Zgliczyński, Prawdzik).

XIV. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w POZNANIU.

Sporządzono spis i rejestry pięciu dyplomów pergaminowych Bractwa Strzeleckiego w Poznaniu z XVI—XVIII w. (Dr. Pohorecki). Posygnowano i uporządkowano na miejscu w Archiwum zrepertoryzowane już poprzednio w Muzeum Wielkopolskiem materiały archiwalne przechowywane dotychczas w temże Muzeum, a obecnie przekazane do zbiorów Archiwum (Dr. Pohorecki). Uporządkowano, zrepertoryzowano i zindeksowano (wykaz nazwisk) akta hipoteczne m. Poznania z lat 1796—1870 odnoszące się do nieruchomości przy ulicach: Żydowskiej, Wrocławskiej, św. Marcina, Ostrówek, św. Rocha, Śródka, Chwaliszewo. 279 fasc. (Dr. Pohorecki). Ukończono rekonstrukcję najstarszych ksiąg ziemskich kościańskich do r. 1429 (p. Kaletka). Spisano prowizorycznie na kartkach akta registratury Archiwum z okresu zarządu pruskiego. 331 fasc. (p. Kaletka). Repertoryzowano akta b. pruskiego Prezydium Policji, przyczem do ważniejszych fascykułów sporządzono

szczegółowe indeksy. 315 fasc. (Dr. Kniat). W dziale akt rosyjskich władzy administracyjnych (sygnatura: Kalisz III) zreperatoryzowano akta Kancelarii Gubernatora Kaliskiego. 458 fasc. (Mgr. Staszewski). Do starych repertoriów wpisano nadesłane przez Archiwum Akt Dawnych w W-wie akta personalne (urzędników administracyjnych i lekarzy) b. Rządu Gubernialnego Kaliskiego. 265 fasc. (Mgr Staszewski). Przeprowadzono scontrum akt b. Straży Ludowej i Obywatelskiej (Mgr Staszewski i woźny Perz). Spisano resztę t. j. około 25 tys. fasc. akt przejętych w r. 1931 z Urzędu Wojewódzkiego (najrozmaitsze registratury b. władz pruskich). Cały komplet kartek uporządkowano ogólnie według urzędów, szczegółowo zaś kartki dot. akt Regencji Bydgoskiej (djetariuszki: Daabówna i Przybylska i woźny Perz). Spisano 1700 fasc. z akt b. Prowincjonalnego Kollegjum Szkolnego (pp. Daabówna i Przybylska).

XV. ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO POZNAŃSKIEGO w BYDGOSZCZY.

Spisano 4302 fasc. akt b. Regencji Bydgoskiej mianowicie: 2239 fasc. akt Wydziału Domen i Podatków Bezpośrednich, 1546 fasc. akt Wydziału Szkolnego oraz 517 fasc. akt innych wydziałów. W dziale akt b. Komisji Generalnej zrekonstruowano i uzupełniono skorowidze (indeksy miejscowości) dla 18 powiatów Wojew. Pomorskiego (p. Esman).

XVI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w RADOMIU.

Zinwentaryzowano: 736 wol. akt b. Zarządu Dóbr Państwowych, 1764 wol. akt b. Komisyj Wojewódzkich, 24 wol. akt b. Dyrekcji Naukowej Radomskiej, 4 wol. akt b. Izby Skarbowej Radomskiej, 76 wol. akt b. Rządu Gubern. Radomskiego, 72 wol. akt Kancelarii b. Gubernatora Radomskiego. Razem 2676 wol. (pp. Krone i Zieliński).

XVII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w WILNIE.

W dziale akt dawnych przejrano t. zw. sprawy inkwizycyjne z końca XVIII w. od N-ru 17076 do N-ru 17579, przyczem zinwentaryzowano sprawy inkwizycyjne połockie od N-ru 1 do 44. Skontrolowano stary pochodzący z końca XVIII lub pocz. XIX w. skorowidz do ksiąg wojskowych: Departamentu i Komisji Wojskowej. Przejrano i zinwentaryzowano 180 wol. akt Departamentu Ekonomicznego w Najwyższym Rządzie Litewskim z lat 1795—1796, oraz 239 wol. akt Litewskiej (od 1802 r. wileńskiej) Izby Skarbowej z lat 1795—1814. Przepisany na maszynie (230 str.) alfabetyczny wykaz geograficzny skontrolowano z rękopiśmiennymi kartkami oryginału Sprogisa (Dr. Mienicki przy pomocy pp. Kowalewskiej i Szarkówny).

W dziale akt politycznych (b. Archiwum Murawjewa) przejrano, ustalono daty, opatrzone paginacją i numeracją woluminy oraz kartki inwentarzowe akt różnych władz i urzędów gubernialnych i powiatowych: słonimskich, sokólskich, wołkowyskich, kowieńskich, nowoaleksandrowskich, poniewieskich, rosieńskich, szawelskich, telszewskich, wiłkomierskich i mohylowskich (Dr. Mienicki). Część kartek inwentarzowych (akta gubernatora grodzieńskiego, akta władz pow. mińskich, białostockich, szawelskich) przepisano na arkuszach celem ułożenia z nich księgi inwentarzowej akt b. Archiwum Murawjewa (pp. Łysakowska, Perlejewski). Indeks alfabetyczny osób i miejscowości do akt mohylowskich opatrzone nową numeracją inwentarzową (p. Perlejewski). Takież indeksy alfabetyczne do akt gubernatora i zarządu gubernialnego mohylowskiego przepisano na arkusze (p. Kowalewska). Woluminy b. Archiwum Murawjewa, zawierające akta gub. grodzieńskie (poza kancelarią gub. grodzieńskiego) i kowieńskie, powiązano w wiązki, zaopatrzone sygnaturami kartkowymi z oznaczeniem urzędu i numerów (pp. Mokrzecki i Perlejewski).

W dziale akt Konsystorskich zinwentaryzowano dalszych 2126 wol. akt Konsystorza Prawosławnego Litewskiego z lat 1848—1887 (pp. Mokrzecki, Perlejewski).

W dziale akt szlacheckich układano w ściśle alfabetycznym porządku dissoluta z w. XIX, zawierające rodowody, zaświadczenia, metryki (p. Romanowski).

W dziale akt sądowych: Skontrolowano na podstawie inwentarza i ułożono w nowe wiązki, zaopatrzone polskimi sygnaturami, akta Wileńskiej Izby Zjednoczonej oraz Sądu Okręgowego z lat 1801—1913 od N ru 10097 do 32835 (p. Rosiak). Ułożono w porządku chronologicznym akta (skargi apelacyjne) Mińskiego Urzędu do spraw włościańskich z lat 1901—1915 (p. Rosiak). Przepisano wykaz akt hipotecznych, przekazanych przez Sąd Okręgowy Wileński (p. Łysakowska).

W dziale akt Gen. Gubernatorów wileńskich akta z lat 1875—1913 ułożono w nowych wiązках (665), opatrzonych polskimi sygnaturami.

B.

Zmiany w zawartości archiwów.

I. ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH w WARSZAWIE.

Nabytki: a) przekazane przez władze państwowe.

1. Przekazano 211 dyplomów pergaminowych, rewindykowanych z Rosyjskiej Biblioteki Publicznej, mianowicie:

Collectio autographorum Nr. 203. Bulle i dokumenty papieskie z lat 1213—1653, sztuk 69;

Collectio autographorum Nr. 204. Lithuanica z lat 1385—1432, sztuk 23;

Collectio autographorum Nr. 205. Regia z lat 1501—1669, sztuk 30;

Collectio autographorum Nr. 206. Acta iuridica z lat 1422, 1511 i 1519, sztuk 3;

Collectio autographorum Nr. 207. Acta Livonica z lat 1195-1585, sztuk 80;

Collectio autographorum Nr. 208. Acta diversa z lat 1552-1649, sztuk 6.

2. Wydział Archiwów Państwowych — a) rękopis p. t. „Commissia w żuppach wielickich i bocheńskich... dnia 23 miesiąca lutego zaczęta... a dnia jedenastego miesiąca sierpnia w roku pańskim 1703 skończona”, b) 76 zeszytów akt opiek sądu gminnego w Kozieglowach z lat 1857—1876, nadesłanych przez Sąd Okręgowy w Sosnowcu.

3. Archiwum Wojskowe w Warszawie -- metrykę urodzenia Franciszka Cebulskiego z r. 1772, wydaną przez parafię Brochów w r. 1804.

b) dary osób i instytucyj prywatnych.

1. List ks. Michała Oboleńskiego, dyrektora archiwum ministerstwa spraw zagranicznych w Moskwie, do Józefa Kowalewskiego, profesora uniwersytetu kazańskiego z dnia 23 grudnia 1844 r. w sprawie Metryki Litewskiej — ofiarował ks. Bronisław Hieronim Ussas.

2. Fragmenty archiwaljów grodzkich ciechanowskich z r. 1766 (kart 23) — ofiarowało Towarzystwo Naukowe w Toruniu.

c) kupno.

1. Zbiór Popielów, nabyty w r. 1930 powiększył się o jedną teczkę korespondencji króla Stanisława Augusta z Tyzenhauzem podskarbis nadwornym litewskim. Listy te w ilości 167 sztuk były w swoim czasie wypożyczone i w katalogu sprzedażnym nie figurowały. Obecnie p. Wacław Popiel dołączył je do całości zbioru.

2. Rękopis p. t. Protokół rezolucyow na sessjach konfraterni chirurgorum zapadłych pod prezestwem szlachetnego Augustyna Minasowicza gminnego m. Warszawy... zaczęty 17 ianuarii roku 1796."

3. Dwa dokumenty pergaminowe: a) ks. Jana Jerzego elektora saskiego na dobra allodjalne dla pułk. Walentego v. Winter, z r. 1652; b) króla Jana Kazimierza nadającego w r. 1659 indygenat z herbem Walentemu Winterowi, gubernatorowi milicji gdańskiej:

4. Przywilej pergaminowy Henninga arcybiskupa ryskiego z r. 1432 dla Ottona Laudon na 4 grunta roli w pow. laudońskim.

II. ARCHIWUM SKARBOWE w WARSZAWIE.

Otrzymano: 1) Z Ekspozytury Delegacji Polskiej w Mie-szanej Polsko-Sowieckiej Komisji Specjalnej: a) 108 wiązek akt b. Departamentu Lasów w Petersburgu; b) 7 wiązek akt b. Zarządu Księstwa Łowickiego; c) 31 wiązek akt b. Wydziału Ziemskiego w Petersburgu oraz 54 wiązki akt zawierających dowody pomiarowe do planów tegoż Wydziału; d) 551 wiązek akt b. Zarządu Dróg Żelaznych; e) 1124 sztuki planów i map b. M-wa Rolnictwa w Petersburgu, dotyczących

Królestwa Polskiego i Kresów. 2) Z Łowicza 57 wol. akt z XIX w., dotyczących różnych spraw gospodarczych prze-ważnie miast i kościołów pow. łowickiego.

Przekazano: 1) Warszawskiej Dyrekcji Kolei Państwo-wych do czasowego użytku wyżej wymienione akta b. Zarządu Dróg Żelaznych. 2) Archiwum Akt Dawnych w Warszawie dzienniki i inwentarze akt b. Warszawskiego Rządu Guber-nialnego, odnalezione przy wydzielaniu makulatury z zespołu akt b. Izby Skarbowej.

Nabyto od prywatnego zbieracza 38 dokumentów z XVI—XVIII w. celem uzupełnienia „działu Staropolskiego“.

Ponadto por. w niniejszej grupie pozycję: Archiwum Akt Dawnych.

III. ARCHIWUM AKT DAWNYCH.

Otrzymano: 1) Z Dyrekcji Dróg Wodnych w War-szawie około 1200 wol. akt b. Warszawskiego okręgu Komu-nikacji. 2) Z Ekspozytury Delegacji Polskiej w Mieszanej Polsko-Sowieckiej Komisji Specjalnej: a) 488 wiązek akt b. Zarządu Wyznań Obcych; b) 62 wiązki akt b. Rz. Kat. Kollegjum Duchownego w Petersburgu; c) 9 bel akt b. Depar-tamentu Dóbr Państwowych w Petersburgu. 3) Z Archiwum Skarbowego w Warszawie: a) 7 wiązek akt b. Departamentu Wyznań Obcych w Petersburgu; b) 63 wiązki akt b. Zarządu Głównego do spraw gospodarstwa miejscowego w Petersburgu (Wydziały: Drogowy, Gospodarstwa miejskiego, Ubezpieczeń i Urzędzeń Przeciwpozarowych, Zdrowia i Opieki Społecznej); c) 23 wiązki akt b. Komitetu Urządzającego do spraw ubez-pieczeń wzajemnych w Królestwie Polskiem; d) 10 wiązek akt b. Komitetu Techniczno-Budowlanego; e) 151 arkuszy planów granicy b. Królestwa Polskiego z Prusami. 4) Teczkę z odpi-sami aktów, dotyczących rodziny Poniatowskich, ofiarowaną przez panią Marję Bein.

Przekazano: 1) Archiwum Państwowemu w Lublinie: a) 3 skrzynie i 15 worków akt b. Chełmskiej Dyrekcji Szkol nej; b) 107 planów gruntowych dotyczących obszaru b. Gub-Chelmskiej. 2) Archiwum Państwowemu w Poznaniu około

300 wol. akt personalnych b. Kaliskiego Rządu Gubernialnego. 3) Archiwum Skarbowemu w Warszawie 9 bel (1225 wol.) akt b. Departamentu Dóbr Państwowych w Petersburgu.

Ponadto por. w niniejszej grupie pozycję: Archiwum Skarbowe.

IV. ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO w WARSZAWIE.

Polskiej Wytwórni Papierów Wartościowych przekazano 1385 kg. makulatury (podarte książki, także oprawy od książek i t. p.) wzamian za co otrzymano 819 arkuszy papieru obwolutowego.

Z Miejskiej Szkoły Sztuk Zdobniczych i Malarstwa (Warszawa, ul. Myśliwiecka 8) otrzymano akta, księgi i książki b. Szkoły Sztuk Pięknych 1844—1866 i b. Klasy Rysunkowej w Warszawie 1865—1915 w ilości: 331 wol. akt i książek kancelaryjnych, 3,5 mtr. bież. dissolutów, 72 dzieła w 111 tomach, 24 czasopisma w 73 tomach. (Adjunkt Mgr. Moraczewski).

V. ARCHIWUM AKT NOWYCH w WARSZAWIE.

Otrzymano: 1) z M-wa Spraw Wewnętrznych akta różnych Wydziałów z lat 1918—1925. 2) z M-wa Reform Rolnych akta i plany b. władz okupacyjnych niemieckich z lat 1915—1917. 3) z M-wa Rolnictwa i Reform Rolnych akta b. władz okupacyjnych niemieckich z lat 1915—1918. 4) z M-wa Robót Publicznych za pośrednictwem Wydziału Archiwów Państwowych luźne akta b. władz okupacyjnych niemieckich. 5) z Komisarjatu Rządu St. m. Warszawy akta różnych Wydziałów tegoż Komisarjatu z lat 1919—1925. 6) z Dyrekcji Dróg Wodnych w Warszawie akta b. władz okupacyjnych niemieckich dotyczące budownictwa wodnego z lat 1915—1918. 7) od Polskiej Akcyjnej Spółki Telefonicznej akta, dzienniki rozporządzeń i czasopisma z okresu okup. niemieckiej z lat 1915—1918. 8) z Archiwum Akt Dawnych 1 teczkę akt personalnych b. Urzędu walki z lichwą. 9) od Izby Skarbowej w Łucku różne akta dotyczące skarbo-

wości b. Zarządu Terenów Przyfrontowych i Etapowych oraz b. Zarządu Ziem Wołynia i Frontu Podolskiego z lat 1919-1920.

Przekazano: 1) Wileńskiemu Urzędowi Wojewódzkiemu 1 wol. z akt personalnych b. Zarządu Cyw. Ziem Wschodnich. 2) Archiwum Skarbowemu w W-wie 6 teczek zawierających tabele likwidacyjne z 1864 r. 3) Archiwum Wojskowemu (Fort Legionów) 23 fasc. zawierające dokumenty personalne różnych osób wojskowych.

VI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w GRODNIE.

Otrzymano: od M-wa Rolnictwa 276 wol. akt b. Suwalsko-Łomżyńskiego Zarządu Dóbr Państwowych.

Wypożyczono: 1) Poleskiemu Okręgowemu Urzędowi Ziemskiemu w Brześciu nad Bugiem na przeciąg lat trzech 2132 plany. 2) Dyrekcji Lasów Państwowych w Siedlcach na przeciąg lat dwu 511 wol. akt dziewięciu b. leśnictw rosyjskich.

VII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w KIELCACH.

Zmian nie było.

VIII. ARCHIWUM ZIEMSKIE w KRAKOWIE.

W roku sprawozdawczym liczba archiwaljów znacznie wzrosła. Na mocy porozumienia zawartego latem 1932 między M-wem Sprawiedliwości, a M-wem WR. i OP. dawne akta i księgi sądowe z sądów podległych Sądowi Apelacyjnemu krakowskiemu przechodzą do Archiwum Ziemskiego w Krakowie. Narazie przejęto archiwalja z Sądów Okręgowych w Nowym Sączu i Tarnowie i Sądów Grodzkich w Andrychowie, Ciężkowicach, Muszynie i Przeworsku. Poza jedną księgą sądową m. Bobowej z lat 1626—1664 reszta to przeważnie różnego rodzaju księgi hipoteczne w liczbie 125 różnych gmin miejskich, wiejskich (wzgl. dominjów) z lat 1759—1902. Przejmowanie wyżej wspomnianych akt nie jest jeszcze zakończone, główną przeszkodą hamującą tę akcję jest brak miejsca w pomieszczeniach Archiwum.

Przy badaniu fasc. Castr. Osviec. t. 236 wyłączono wol. o 616 str., zawierający rejestry do 30 ksiąg. W ten sposób dział indeksów do ksiąg oświecimskich wzrósł o 1 jednostkę (indeks N. 149).

Prowadzono nadal akcję (vide Spr. A. Z. w Kr. za rok 1931. Archeion X Dz. Urzęd. str. 25) przejmowania w depozyt archiwaljów gminnych. Dzięki poparciu Wojewódzkiego Oddziału Szuki i pp. Starostów uzyskano archiwalja z miejscowości: Kołaczyce, Łącko, Mielec, Przecław, Skawina, Uście Solne, Wieliczka, Zakliczyn n. Dunajcem, Żmigród. Są to dokumenty, księgi i tłoki pieczętne z lat 1528—1928. Część tych rzeczy już zinwentaryzowano.

IX. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w LUBLINIE.

Otrzymano: 1) z Archiwum Akt Dawnych w W-wie akta b. Dyrekcyj Naukowych Chełmskiej i Siedleckiej oraz 107 poz. planów gruntowych. (odebrane w 1929 r. w Kijowie i Żytomierzu). 2) z Archiwum Oświecenia Publ. w W-wie 2 fasc. akt b. ros. gimn. męsk. w Równem. 3) z Lubelskiego Urzędu Wojewódzkiego 13 planów gruntowych.

Nabyto fragmenty księgi wójtowsko-ławniczej m. Bełżyc z lat 1578—1592.

X. ARCHIWUM PAŃSTWOWE we LWOWIE.

Do Archiwum przejęto akta b. Prezydjum Wydziału Krajowego 1867-1916 odnoszące się do spraw organizacyjnych Sejmu i Wydziału: liczą około 50 fascykułów.

W dziale ksiąg starych Tabuli prowincjonalnych, których koncentrację przeprowadzono w roku 1930, uzyskując zespół liczący 1000 tomów, odnalazło się obecnie w Sądach grodzkich w Bełzie, Busku, Glinianach, Komarnie, Kutach i Pruchniku dalszych 40 tomów, które uzupełniły ten dział Archiwum.

XI. ARCHIWUM ZIEMSKIE we LWOWIE.

Zasoby archiwalne wzrosły o dwa dokumenty pergaminowe, jedną księgę archiwalną i jeden fascykuł aktów, a mianowicie: b. Minister Rzptej Dr. Juliusz Twardowski z Wiednia przekazał tuł. Archiwum za pośrednictwem Poselstwa Rzptej w Wiedniu jeden fascykuł aktów, odnoszących się do sukcesji wsi Perkowicze (niegdyś Piórkowice) w powiecie kowelskim. z lat 1688—1773, zapisany pod nrem inwentarza C 52 (uporz. Dr. Polackówna).

Gmina miasta Radomyśla nad Sanem złożyła w depozyt Archiwum dwa przywileje pergaminowe, odnoszące się do lokacji tego miasta: 1. Augusta III z 1 sierpnia 1760 r. i 2. Stanisław Augusta z 14 sierpnia 1780 r., zapisane pod nr. inwentarza A. 194 i A 195, oraz Księgę zapisów urzędu ławniczego miasteczka Radomyśla od 26 czerwca 1732 do 28 stycznia 1778, zapisaną pod nr. inwentarza B 506 (uporz. Dr. Polackówna).

XII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PIOTRKOWIE.

Otrzymano: 1) Z Okręgowego Urzędu Ziemskiego w Piotrkowie akta i księgi b. Gub. Urzędów do spraw włóściańskich w Piotrkowie i Kaliszu. 2) Z Kuratorjum Okręgu Szkolnego Łódzkiego paczkę akt zlikwidowanej Szkoły Tkackiej Pol. Mac. Szk. w Bełchatowie. 3) Z Archiwum Akt Dawnych w W-wie 247 wol. akt więzienia w Łodzi.

XIII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PŁOCKU.

Zmian nie było.

XIV. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w POZNANIU.

Otrzymano, jako przekazane przez władze państwowe i samorządowe: 1) Z Państwowego Banku Rolnego w Poznaniu archiwum b. Zarządu Dóbr Krotoszyńskich Ks. Thurn-Taxis, liczące 8500 ksiąg, fasc., map i planów, oraz 700 druków. 2) Z Kuratorjum Okręgu Szkolnego Poznańskiego różne akta

dotyczące szkolnictwa z lat 1817—1928, liczące około 2500 fasc. 3) z Dyrekcji Robót Publicznych w Poznaniu około 2000 fasc. akt dotyczących budynków państwowych, dróg itp. 4) z Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu akta i plany różnych Inspekcji Budowlanych z lat 1836—1925 razem około 4000 fasc. 5) z Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu około 15000 fasc. akt kasowych i rachunkowych b. Rejencji Poznańskiej z lat 1900—1918. 6) z Archiwum Akt Dawnych w W-wie 265 fasc. akt b. Rządu Gubern. Kaliskiego, dotyczących urzędników i lekarzy z lat 1879—1918.

Otrzymano tytułem daru lub depozytu: 1) pięć przywilejów pergaminowych Bractwa Strzeleckiego w Poznaniu z XVI—XVIII w. 2) rękopis dziejów m. Koźmina opracowanych przez b. burmistrza Jahnkego, oraz kilka różnych drobnych zespołów, bądź pojedynczych aktów.

Przekazano Komisji Odbiorczo-Zdawczej dla wymiany akt z Niemcami 245 fasc.

XV. ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTW. POZNAŃSKIEGO w BYDGOSZCZY.

Zmian nie było.

XVI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w RADOMIU.

Otrzymano: 1) 3 wol. akt b. Komitetu Obywat. na powiat Sandomierski z lat 1915—1916 (dar X. Bpa P. Kubickiego). 2) z Magistratu m. Radomia około 5000 wol. akt b. Rządu Gubern. Radomskiego.

XVII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w WILNIE.

Otrzymano: 1) z Uniwersyteckiej Bibl. Publiczne w Wilnie 5 wol. różnych akt (wil. oberforsztmajstra z r. 1813, grodzieńskiej i białostockiej Izby Skarbowej z lat 1800—1843, opieki szlacheckiej w Siebieżu z lat 1805—1869). 2) z Urzędu powiat. Wileńsko-Trockiego 6 ksiąg rejestrów paszportowych z lat 1892—1903. 3) z Wydziału Archiwów Państw. akta

sądów pokoju pow. pińskiego i łuninieckiego z lat 1919—1920. 4) z M-wa Rolnictwa i Reform Rolnych 87 map obszarów leśnych b. gub. Suwalskiej.

C.

Korzystanie z Archiwów.**I. ARCHIWUM GŁÓWNE AKT DAWNYCH w WARSZAWIE.**

a) Kwerendy: Załatwiono 150 kwerend i zapytań:
 dla władz i urzędów państwowych kwerend 25 i informacji 7
 „ „ „ „ samorządowych „ 12 „ „ 1
 „ instytucyj, zrzeszeń i. t. p. „ 4 „ „ —
 „ osób prywatnych „ 61 „ „ 40
 w tem pozytywnie — 97, negatywnie 53.

Większe kwerendy względnie ważniejsze były:

1. dla Dyrekcji Lasów Państwowych: a) w Siedlcach — kwerenda w sprawie dóbr pojezuickich, b) w Warszawie — poszukiwania planów i dokumentów dotyczących dzierżaw wieczystych osad młynarskich i karczmarskich.

2. dla Senatu W. M. Hamburga za pośrednictwem Konsulatu Rzeczypospolitej Polskiej w Hamburgu — informacja w sprawie rezydentów polskich w Hamburgu.

3. dla Komisji Normalizacji druków i wydawnictw Prezydjum Rady Ministrów — informacja o czasopiśmie „Monitor” w XVIII i XIX w.

4. dla starostwa powiatu lipieńskiego — w sprawie nazwy wsi Kochoń.

5. dla proboszcza parafji tykocińskiej — w sprawie zapisów na rzecz służby kościelnej w Tykocinie.

6. dla magistratów miast: Kępna, Ostroga nad Horyniem, Wyszogrodu i osady Grocholice w sprawie przywilejów miejskich oraz dla Wydziału pow. Lubawskiego — o herb ziemi lubawskiej wzgl. starostwa bratjańskiego.

7. Kwerendy genealogiczne: a) dla Tomasza Trevor Corry z Belfastu — informacja o konsulu angielskim w Gdańsku Trevor Corry, b) na prośbę Biblioteki Polskiej w Paryżu — o gen. Filipie de Langalerie, c) dla prof. Edwarda Taylora z Poznania — o Robercie i Karolu Taylorach, d) dla Wiesława Tuchołki z Pomorza — o jego rodzie, e) dla Możarowskiej ze Lwowa — o rodzinie Malczewskich h. Tarnawa, f) dla Piotra v. Gebhardt z Berlina — o małżonkach Fryderyku Goldbeck i Annie Krystynie Arndt, g) dla dr. Adama Lewaka — o przodkach Fryderyka Wilhelma Dekerta, h) dla J. von Steina — o jego rodzinie, i) dla Wydziału Archiwów Państwowych — o rodzie Coselschi (Kozielski, Kosielski).

b) Informacje naukowe. Udzielono następującym osobom: 1) ks. J. Kleijntjensowi z Hagi — o dokumentach dotyczących stosunków polsko-holenderskich w XVII w., 2) F. Pułaskiemu — o źródłach do rozejmu sztumdorfskiego, 3) prof. Askenazemu — w sprawie emigracji z Polski do Ameryki w latach 1609 — 1611, 4) prof. Skórewiczowi — o źródłach do budowy zamku i mostu warszawskiego, 5) p. Holbanowi z Rumunji — o rachunkach z podejmowania poselstw wołoskich i mołdawskich w XVI w., 6) prof. Kutrzebie — o obecnych sygnaturach aktów unji polsko-litewskiej, 7) prot. A. Jakubskiemu z Poznania — o dokumentach dotyczących czerwca (barwnika), 8) p. Marget I. Fead z Michiganu — o planach m. Warszawy, 9) dr. Stefanowi Komornickiemu, kustoszowi Muzeum Czartoryskich w Krakowie — o odnalezieniu rachunku tyżącego się odnowienia kaplicy Zygmuntońskiej, 10) radcy M-wa W. R. i O. P. Patkowskiemu — o księgach m. Sandomierza, znajdujących się w Archiwum Głównem oraz o dokumencie dotyczącym Mikołaja Gomółki, 11) ks. Stanisławowi Bednarskiemu z Krakowa — o dokumentach darowizny Jezuitom pałacu Radziwiłłów w Warszawie w XVIII w., 12) pułk. Jaworskiemu — o bractwie strzeleckiem w dawnej Warszawie, 13) Kazimierzowi Hartlebowi — w sprawie dóbr skonfiskowanych przez rząd rosyjski, 14) p. I. Bartfeldowi, rabinowi z Pragi Czeskiej — o materiałach dotyczących Żydów w Polsce podczas Sejmu Wielkiego (1788-92), 15) Emanuelowi Ringelblumowi — w sprawie dokumentów ilu-

minowanych hebrajskich do pracy p. t. „Żydzi w Warszawie”, 16) gen. Marjanowi Kukielowi, dyrektorowi Muzeum Czartoryskich w Krakowie — w sprawie laudum sejmiku generalnego mazowieckiego z r. 1733, 17) Edmundowi Korsakowi z Krakowa — o pieczęci klasztoru Benedyktynów płockich i pułtuskich, 18) doc. Uniwersytetu Karolowego w Pradze dr. Józefowi Macurkowi — o dokumentach dotyczących stosunków polsko-habsburskich i polsko-węgierskich w połowie XVII w., 19) Ukraińskiemu Muzeum Narodowemu we Lwowie — w sprawie druków na wystawę Mazepińską, 20) p. Henrykowi Kanferowi ze Lwowa — w sprawie dokumentów dotyczących Mikołaja Rosenberga Rozembarskiego, dyplomaty polskiego XV—XVI w., 21) dr. Hercie v. Ramm-Helmsing z Łotwy — o materiałach do pracy do kwestji inflanckiej w XVI i XVII w., 22) dr. Janowi Stanisławowi Czaplińskiemu z Krakowa — w sprawie świadków na dokumentach wydanych podczas sejmu 1556/7, 23) ks. Władysławowi Gwoździckiemu — streszczenie dokumentu dotyczącego m. Czudca, 24) dr. Bodniakowi z Kórnika — o uzasadnieniu nobilitacyj Kaspra Rudingera i innych za Zygmunta Augusta, 25) p. Mac Swiney de Masahanaglass z Dublina — w sprawie regimentu irlandzkiego w wojsku polskim, 26) dyr. F. Papéemu — notatki z rachunków królewskich do jego pracy o Janie Olbrachcie, 27) p. L. Bernackiemu, dyrektorowi Zakładu Narodowego im. Ossolińskich — sprawie materiałów dotyczących Ignacego Krasickiego, 28) dr. Włodzimierzowi Budce — o lustracji m. Lipna oraz w sprawie działu dóbr przez Firlejów w r. 1570, 29) p. Annie Lewickiej z Wadowic — w sprawie dokumentu lokacyjnego m. Krosna z r. 1348, 30) dr. Helmuthowi Scheelowi z Berlina — o materiałach dotyczących misji tureckiej Stadnickiego i Sierakowskiego w pierwszej połowie XVIII w., 31) dr. Czesławowi Chowańcowi, kustoszowi Biblioteki Polskiej w Paryżu — o raportach gen. Korytowskiego, komendanta forticy lwowskiej z lat 1688—1700, 32) p. Rudolfowi Hurtowi, archiwście w Brnie — o rodzinie opata welehradzkiego Jakóba Bielskiego w drugiej połowie XVI w., 33) dla Société des Amis du Prince de Ligne w Brukseli — o listach ks. Karola de Ligne i pisanych do niego, 34) ks. dr. Majkowskie-

mu — o pieczęciach i dyplomach Wacława II i III, 35) prof. Since — w sprawie budowy grobowca Batorego, 36) p. Wincentemu Ogrodzińskiemu, współpracownikowi Komisji Filol. Polskiej Akademji Umiejętności — o dokumentach dotyczących Jana Libickiego, sekretarza królewskiego z wieku XVII, 37) dr. Helenie Polaczkównie ze Lwowa — o przywileju nobilitacyjnym dla Maurycego Glayre'a, sekretarza Stanisława Augusta, 38) prof. Melchizedechowi Vartan'owi z Wiednia — o dokumentach ormiańskich, 39) dr. Mańkowskiemu ze Lwowa — o Ormianach polskich i handlu ich ze Wschodem, 40) merowi Piotrowi Champion z Paryża o odnalezieniu nowych inwentarzy umeblowania pokoiów Henryka Walezego.

c) Opinie. Złożono Wydziałowi Archiwów Państwowych opinie i wnioski: 1) w sprawie umowy z Rumunją względem ewentualnej wymiany archiwaliów; 2) w sprawie ustalenia nazwy m. Golubia i jego herbu; 3) w sprawie projektu konkursowego na pieczęć i herb m. st. Warszawy; 4) w sprawie herbu m. Lublina; 5) w sprawie podobizny pieczęci m. Zambrowa; 6) w sprawie nowelizacji ustawy o zabytkach; 7) w sprawie przywilejów dla m. Ostroga nad Horyniem; 8) w sprawie brakowania akt sądowych okręgu pińskiego; 9) w sprawie nabycia 2 rękopisów, zawierających statuty ordynacji książąt Sułkowskich.

d) Wypisy. W okresie sprawozdawczym wydano wypisów wierzytelnych stron 122 (z 28 dokumentów):

dla władz i urzędów państwowych stron 61 (z 6 dokumentów)

„ „ „ „ samorządowych	„ 7 (z 1	„
„ instytucyj i zrzeszeń	„ 13 (z 3	„
„ osób prywatnych	„ 41 (z 18	„

e) Pracownia naukowa. Z pracowni naukowej w ciągu 297 dni korzystało 174 osób (w tem 10 cudzoziemców), obecnych w pracowni 3064 razy, przeciętnie zatem zgórą 10 osób dziennie. Osobom pracującym w pracowni dostarczono z magazynu 4274 rękopisów czyli przeciętne zapotrzebowanie dzienne wynosiło 14—15 nowych rękopisów. Prócz tego w poniedziałki odbywały się w pracowni Archiwum Głównego w godzinach 12—14 ćwiczenia paleograficzne seminarjum prof. Kochanowskiego.

Do pracowni naukowej przy Archiwum Akt Dawnych wypożyczono 79 rękopis.

Do instytucyj państwowych warszawskich wypożyczono 42 rękopis.

Do instytucyj państwowych zamiejscowych wypożyczono 14 rękopis.

W pracowni naukowej Archiwum Głównego co tydzień na zmianę dyżurował jeden z 7 archiwistów i asystentów.

Archiwum Główne zwiedziła wycieczka zorganizowana przez Komisję Międzyzwiązkową Kulturalno-Artystyczną.

f) Prace naukowe drukowane.

I. Obce, całkowicie lub w części oparte na materiałach Archiwum Głównego.

A. Wydawnictwa.

Pawłowski Br. Dziennik historyczny i korespondencja polowa gen. Michała Sokolnickiego 1809 r. Kraków 1932 135 str.

Hein Max—Maschke Erich: Preussisches Urkundenbuch. Zweiter Band. I. Lieferung (1309—1324). Herausgeg. im Auftr. der Hist. Komis. für ost-und westpreuss. Landesforschung vom... Königsberg Pr. 1932, str. II i 328.

B. Opracowania.

- 1) Biliński A. Szlachta ziemi dobrzyńskiej za ostatnich Jagiellonów. Przejrzał i przygotował do druku Z. Wdowiszewski. Warszawa 1932. str. 231.
- 2) Bodniak St. Komisja morska Zygmunta Augusta. Rocznik Gdański t. IV 1930 i odb. Gdańsk 1931. str. 25.
- 3) Buczek K. Mapa województwa Krakowskiego z doby sejmu czteroletniego (1788—1792). Źródła i metoda. Pol. Ak. Um. Prace Komisji Atlasu Hist. Polski. Serja A: Mapy szczegółowe. 1) Kraków 1930 str. 140.
- 4) Dihm J. Trzeci maj. Kraków 1932. str. 56.
- 5) Górski K. Pomorze w dobie wojny trzynastoletniej. Poznań 1932. str. 308 z mapą.
- 6) Lasocki Z. Dołęga czy Do Łęga? O powstaniu nazwy rodu i herbu Dołęga i rozsiedleniu Dołęgów w okolicach Łęga oraz legenda o rycerzu Dołędze. Cieszyn 1932. str. 38.

- 7) Lasocki Z. Szkice z życia szlachty zawkrzeńskiej w XV i XVI w. „Mies. Herald”. R. X i XI. 1931 i 1932 i odb. Warszawa 1932 str. 46.
- 8) Łoza St. Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach. Warszawa 1932. str. 184.
- 9) Mansuy A. Jérôme Napoleon et la Pologne en 1812. Paris 1931. str. III, 704 z planem i rycinami.
- 10) Mańkowski T. Królewska fabryka farfururowa w Belwedrze. Miesięcznik „Sztuki piękne” Nr. 3. 1932 i odb. Kraków 1932. str. 18 z 9 ryc.
- 11) Niwiński M. Średniowieczni opaci klasztoru wąchockiego. Kraków 1931. str. 36.
- 12) Pajewski J. Węgierska polityka Polski w połowie XVI w. (1540—1571). Kraków 1932. str. 242.
- 13) Pawłowski Br. Manewry pod Gołębim w r. 1791. „Przegl. Hist. Wojsk.” t. IV. str. 16.
- 14) Pawłowski Br. Władysław Konopczyński „Kazimierz Pułaski”. Kraków 1931. (Recenzja). Tamże str. 10.
- 15) Pawłowski Br. Służba wojskowa Tadeusza Kościuszki w latach 1790—1791. Lwów 1932. str. 40.
- 16) Pawłowski Br. Zdobycie przedmościa pod Ostrówkiem 3 maja 1809 r. „Przegl. Hist. Wojsk.” R. IV. t. 5. Warszawa 1932. str. 99.
- 17) Rafacz J. Dawne polskie prawo karne. Część ogólna. Warszawa 1932. str. VII. 212.
- 18) Rafacz J. Instytucja początku w średniowiecznym prawie mazowieckim. „Themis Polska” Serja III. t. VI. i odb. Warszawa 1931. str. 42.
- 19) Rafacz J. Kara rocznicy w dawnym prawie mazowieckim. Tamże i odb. Warszawa 1931. str. 22.
- 20) Rafacz J. Zranienie w prawie mazowieckim późniejszego średniowiecza. Lwów 1931 str. 101.
- 21) Ringelblum E. Żydzi w Warszawie. I. Od czasów najdawniejszych do ostatniego wygnania r. 1527. Warszawa 1932. str. 152. VI.
- 22) Rybarski R. Wielickie żupy solne w latach 1497—1594. Warszawa 1932. str. 231.

- 23) Wilder J. A. Z dziejów Głównej Szkoły Artylerycznej w Warszawie. III Rocznik Pamiątkowy Szkoły Pochorążych Rezerwy Artylerji we Włodzimierzu. R. 1931/32. str. 7. z 3 ilustr.
- 24) Włodarski Al. Rodzina. Herbarz szlachty polskiej. Uzupełnienia i sprostowania z materiałów archiwalnych. Warszawa 1932. str. 86.
- 25) Włodarski Al. Ród Szostakowskich h. Łabędź. Monografia genealogiczna. Warszawa 1932 str. 31 i tablica.
- 26) Zand A. Łódź rolnicza 1332—1793. „Rocznik Łódzki” t. II. i odb. Łódź 1930. str. 174.

Uzupełnione z materiałów Archiwum Głównego.

Opracowania.

- 1) Hołub-Pacëwicowa Z. Osadnictwo pasterskie i wędrowki w Tatrach i na Podtatrzu. Kraków 1931, str. XX, 508 z 11 mapami i 99 rycinami.
- 2) Sliwiński A. Joachim Lelewel t. I. wyd. II. Warszawa 1931.

II. Urzędników Archiwum Głównego.

Opracowania.

- 1) Siemieński J. A Lengyel Allami Levéltárak (Altalános vázlat) (Polskie archiwa państwowe) Levéltari Közlemények 1930 zesz. 1 str. 1—29.
- 2) Siemieński J. Za wolność ludów. Tyg. „Świat”, 29 listopada 1930 r. (O liście Lafayette’a w sprawie polskiej, ofiarowanym przez dr. L. Barot-Forlière Polsce).
- 3) Wdowiszewski Z. Inscriptiones clenodiales. Zapiski liwskie z XV w. „Mies. Herald.” R. XI. Warszawa 1932 str. 5.
- 4) Wdowiszewski Z. Szlachta przyjęta do prawa miejskiego Starej Warszawy w latach 1505—1718. Tamże, str. 7. (Zob. też wyżej I. B. 1).

II. ARCHIWUM SKARBOWE w WARSZAWIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 957 w tem: dla władz i urzędów państwowych 411, dla władz samorządowych 117, dla instytucyj i zrzeszeń 12, dla osób prywatnych 417. Na skutek powyższych kwerend sporządzono i wydano 94 odpisy na 776 str. w tem: dla władz i urzędów państwowych 47 odpisów na 357 str., dla władz samorządowych 15 odp. na 156 str., dla osób prywatnych 32 odp. na 263 str. Poświadczono i wydano 288 odpisów sporządzonych przez samych interesantów na 1918 str. w tem dla władz i urzędów państwowych 24 odp. na 184 str., dla władz samorządowych 26 odp. na 304 str., dla instytucyj 13 odp. na 41 str., dla osób prywatnych 225 odp. na 1389 str. Ogółem więc wydano 382 odp. na 2694 str. Wydano informacji 120, w tem: dla władz i urzędów państwowych 1, dla instytucyj 1, dla osób prywatnych 118. Do przejrzania na miejscu wydano delegowanym urzędnikom i osobom prywatnym 235 wol. akt i 781 ark. planów. Poza Archiwum wypożyczono różnym urzędom 279 wol. akt i 148 ark. planów.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 57 osób 758 razy. Osobom tym dostarczono do przejrzania na miejscu 457 wol. akt, wypożyczono do Pracowni Naukowej przy Wydziale Archiwów Państwowych 14 wol., wypożyczono do innych Archiwów Państwowych Warszawskich 12 wol., wypożyczono do Archiwów zamiejscowych 4 woluminy.

III. ARCHIWUM AKT DAWNYCH w WARSZAWIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 1612, w tem: dla władz państwowych 98, dla władz samorządowych 20, dla instytucyj 24, dla osób prywatnych 1470. Na skutek powyższych kwerend wydano 268 odp. na 1180 str., w tem dla władz państwowych 33 odp. na 178 str., dla władz samorządowych 1 odp. na 1 str., dla instytucyj 43 odp. na 106 str., dla osób prywatnych 191 odp. na 895 str. Wydano informacji płatnych 637, wszystkie dla osób prywatnych. Pozostałe kwerendy załatwiono udzielając informacji w formie korespondencji.

2. Pracownia Naukowa (poranna i wieczorowa). Korzystało z nich 161 osób 2598 razy. Osobom tym dostarczono: 3393 wol. akt Archiwum Akt Dawnych, 93 wol. akt Archiwum Głównego Akt Dawnych, 17 wol. akt Archiwum Skarbowego, 12 wol. akt Archiwum Oświec. Publ. i 12 wol. akt Archiwum Akt Nowych. Poza Archiwum Akt Dawnych wypożyczono 165 wol. akt tegoż Archiwum.

Na podstawie akt Archiwum bądź całkowicie bądź częściowo ukazały się następujące prace:

- 1) Śliwiński Artur — Joachim Lelewel zarys biograficzny — lata 1786—1831 Warszawa 1932.
- 2) X. Ussas Bronisław — Wywiezienie Biskupa Pawła Rzewuskiego z Warszawy do Astrachania (w świetle aktów poufnych Sekretarjatu Stanu Królestwa Polskiego). Odbitka z Ateneum Kapłańskiego tom 29. Włocławek 1932
- 3) Łoza Stanisław — Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego osiadłe w Warszawie i okolicach t. I. Warszawa 1932.
- 4) Dr. Przelaskowski Ryszard — Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1800—1832. Warszawa 1932.
- 5) Ajzen Mieczysław — Polityka gospodarcza Lubeckiego (1821—1830). Warszawa 1932.
- 6) Mansuy Abel — Jérôme Napoleon et la Pologne en 1812 — Paris 1931.
- 7) Orłowski Mirosław — Żelazny Przemysł Hutniczy na ziemiach polskich do r. 1914. Warszawa 1931.
- 8) Dr. Enderówna Janina — Sprawy szkolnictwa w dobie powstania listopadowego — Muzeum rocznik XLVI zeszyt 2 1931.
- 9) Dr. Próchnik Adam — Bunt łódzki w roku 1892 studjum historyczne. Łódź 1932.

Archiwum zwiedziły 4 wycieczki: Gimnazjum męskiego w Białymstoku, Kursu Nauczycieli Historji prowadzonego przez Kuratorjum Okr. Szkol. Warszawskiego, Gimnazjum im. ks. Józefa Poniatowskiego, Koła Historyków Stud. Uniw. Warszawskiego.

IV. ARCHIWUM OŚWIECENIA PUBLICZNEGO w WARSZAWIE.

I. Kwerendy.

W roku 1932 wpłynęło do Archiwum 270 kwerend w tem: od urzędów państwowych 55, od osób prywatnych 215. Z roku 1931 pozostało do załatwienia 5 kwerend. Z tej ogólnej liczby 275 kwerend załatwiono 271, przenosząc 4 na rok 1933.

Z wyżej wymienionej liczby kwerend załatwiono:

a) dla władz i urzędów państwowych . . .	58
b) „ „ „ samorządowych . .	2
c) „ osób prywatnych	211

Razem . 271

Wydano odpisów:

a) dla władz i urzędów państw. odpisów całych 18 na 49 str.
b) dla władz i urzędów samorządowych . . . . 2 na 4 str.
c) dla osób prywatnych . . . . . 66 na 93 str.

Razem odpisów 86 na 146 str.

Wydano informacji:

a) dla władz i urzędów państwowych	10 na 14 str.
b) dla osób prywatnych	55 na 63 str.

Razem informacji 65 na 77 str.

Urz. Małachowska załatwiła 213 kwerend, archiwista Dr. Manteuffel — 35, urzędniczka Preissowa — 12, adjunkt Moraczewski — 8, kustosz prof. Jakubowski — 3.

II. Korzystanie naukowe:

Z Publicznej Pracowni Naukowej korzystało 55 osób 1170 razy. Osoby te korzystały z akt własnych Archiwum Oświecenia Publicznego (751 wol. i 253 druki) oraz z akt i rękopisów (76 wol.) sprowadzanych z Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Magistratu m. Warszawy, Archiwum Państwowego w Poznaniu, Archiwum Państwowego w Wilnie, Staatsarchiv w Gdańsku, Haus-Hof und Staatsarchiv w Wiedniu, Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, Biblioteki Rapperswilskiej w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki XX. Czartoryskich w Krakowie, Biblioteki Polskiej Akademji Umiejętności w Krakowie, Biblioteki Kórnickiej, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, Biblioteki Polskiej w Paryżu.

Archiwum Oświecenia Publicznego wypożyczało swe akta (61 wol. i 1 księga) do: Wydziału Archiwów Państwowych w Warszawie, Archiwum Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Państwowego w Wilnie, Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie, Wydziału Bibliotek Państwowych Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie, Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie, Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Lwowie, Seminarjum Państwowego im. Zamoyskich w Szczepieszynie.

W roku sprawozdawczym Archiwum otrzymało następujące publikacje, opracowane częściowo na podstawie akt w niem przechowywanych :

1) Walicki Michał. Sprawa inwentaryzacji zabytków w dobie Królestwa Polskiego (1827—1862). Biblioteka Zakładu Architektury Polskiej i Historji Sztuki Politechniki Warszawskiej. Tom III. Warszawa 1931. str. 244 + 47 ilustracji + 1 mapa.

2) Nasza walka o Szkołę Polską 1901—1917. Opracowania, wspomnienia, dokumenty zebrała Komisja Historyczna Komitetu Obchodu XXV-lecia walki o szkołę polską pod przewodnictwem prof. dra. Bogdana Nawroczyńskiego. Tom I. Warszawa 1932. str. XII + 487.

3) Konarski Kazimierz. Dzieje Warszawskiej Szkoły Realnej. Tom I-y wydawnictwa: Nasza Szkoła. Księga Pamiątkowa Warszawskiej Szkoły Realnej. Warszawa 1932. str. VIII. + 683.

V. ARCHIWUM AKT NOWYCH w WARSZAWIE.

1) W okresie sprawozdawczym wpłynęło ogółem kwerend 199 i pozostało w toku z roku 1931 kwerend 21 razem do załatwienia było 220 z których załatwiono 139 pozytywnie, 36 negatywnie, 19 kwerend przekazano według właściwości i 26 kwerend pozostało w toku.

Z powyższych kwerend załatwiono :

a) dla władz i urzędów państwowych	108
b) „ „ i „ samorządowych	8
c) „ osób prywatnych	78

2) Odpisów wydano 17 mianowicie:

- a) dla władz i urzędów państwowych . . . . 3 na 10 stron.
- b) „ osób prywatnych . . . . . 14 na 16 stron.

3) Informacyj wydano 99 mianowicie:

- a) dla władz i urzędów państwowych . . . . 47 na 60 stron.
- b) „ osób prywatnych . . . . . 52 na 67 stron.

Do pracowni naukowej Wydziału Archiwów Państwowych przesłano 7 wol. akt.

VI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w GRODNIE.

Kwerendy. Załatwiono ich 594, w tem dla władz państwowych 245, dla władz samorządowych 57, dla instytucyj 5, dla osób prywatnych 287. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 201 odpisów na 2568 str., w tem: dla władz państw. 82 odp. na 1420 str., dla władz samorządowych 3 odpisy na 62 str., dla instytucyj 3 odp. na 16 str., dla osób pryw. 113 odp. na 1070 str. 2) 73 informacje, w tem: dla władz państwowych 69, dla władz samorządowych 1, dla osób prywatnych 3.

Wydano do korzystania na miejscu 10 delegatom urzędów 143 wol.

Różnym urzędom zamiejscowym wypożyczono na terminy krótkie 1167 wol. akt i 12 planów.

VII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w KIELCACH.

Kwerendy. Wpłynęło ich 154, w tem: od władz państwowych 37, od władz samorządowych 10, od osób prywatnych 107. Załatwiono 121 kwerend (101 pozyt. 20 negat.), przekazano w/g właściwości do innych Archiwów 22, wstrzymano załatwienie z powodu nienadesłania opłat 11. Z wyżej wymienionej liczby 121 załatwionych kwerend przypada: dla władz państwowych 32, dla władz samorządowych 4, dla osób prywatnych 85. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 143 odpisy na 288 str., w tem: dla władz państwowych 55 odp. na 96 str., dla władz samorząd. 1 odp. na 4 str., dla

osób prywatnych 87 odp. na 188 str. 2) 7 informacji płatnych dla osób prywatnych.

Udostępniano na miejscu akta delegatom urzędów państwowych z Kielc i Sandomierza wielokrotnie (30 razy). Wypożyczano akta różnym urzędom na terminy krótkie wielokrotnie (32 razy). Korzystały z Archiwum w celach badawczych 3 osoby 4 razy.

VIII. ARCHIWUM ZIEMSKIE w KRAKOWIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 12 (10 z wynikiem dodatnim, 2 z ujemnym), w tem dla władz samorządowych 1, dla osób prywatnych 11. Na skutek powyższych kwerend wydano 2 odpisy (na 8 str.) 1 dla władz samorządowych, 1 dla osoby prywatnej, Ponadto osobom prywatnym udzielono 4 informacji na piśmie.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 39 osób 379 razy. Dostarczono im 1292 księgi aktowe i indeksowe. Z poza Archiwum dla osób tych sprowadzono 10 dokumentów, 5 rkpsów, 10 plików akt, 5 druków, 7 map.

Prace naukowe oparte w całości lub części na materiałach Archiwum:

1. Kamiński Adam: Zapiski heraldyczne krakowskie z XIV i XV w. (Mies. heral. 1932, nr. 12).
2. Kuraszkiewicz Władysław: Studja nad polskimi samogłoskami nosowemi. (Rozpr. P. A. U. Wydz. filolog. LXIII nr. 3).
3. Strzelecki Adam: Udział szlachty ziemi chełmskiej w rokoszu Zebrzydowskiego. (Księga pamiątkowa ku czci prof. Dra Wacława Sobieskiego, Cieszyn 1932).
4. Walawender Antoni: Kronika klęsk elementarnych w Polsce w latach 1450—1586, Lwów 1932.

IX. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w LUBLINIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 250 w tem: dla władz państwowych 48, dla władz samorządowych 25, dla instytucyj 8, dla osób prywatnych 169. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 101 odp. na 565 str., w tem: dla władz samorządowych 14 odp. całkowitych na 112 str., dla osób prywatnych 73 odp. całkowite na 433 str. i 14 odp. częściowych na 20 str. 2) 25 informacyj płatnych na 30 str. wszystkie dla osób prywatnych.

3. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 38 osób 685 razy. Dostarczono im 366 ksiąg i rękopisów.

X. ARCHIWUM PAŃSTWOWE we LWOWIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 1108, w tem: dla władz państwowych 911, dla władz samorządowych 21, dla władz duchownych 18, dla instytucyj 4, dla osób prywatnych 115, w sprawach naukowych 39. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 59 odp. na 307 str., w tem: dla władz państw. 4 odpisy na 17 str., dla władz samorządowych 2 odp. na 27 str., dla osób pryw. 53 odp. na 263 str. 2) 1 informację płatną dla osoby prywatnej. 64 osobom prywatnym udostępniono przegląd akt na miejscu. Władzom i urzędowi wypożyczono na terminy krótkie 1838 poszczególnych aktów, 3 tomy i 62 rektyfikaty.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 38 osób 767 razy. Dostarczono im 895 poz. aktowych.

Na podstawie materiałów Archiwum ogłoszono w r. 1932 następujące prace:

- 1) Bostel Ferdynand: „Medal Aleksandra Fredry” (studja lwowskie, str. 77—98. i odbitka str. 22.) Lwów 1932.
- 2) Karowce M.O. (Cz. S. W. W.): „Wetyka reforma Czyna 1882 r. Sw. Wasyłija Weł. „Nowa Zorja” rocz. 1932. Nr. 1—97.
- 3) Karpiniec Jan: „Ilość osad miejskich b. Galicji i podział ich na miasta i miasteczka”. (Badania z dziejów społecznych i gospodarczych t. II. i odbitka str. 37). Lwów 1932.

- 4) Kowalski Karol: „Stosunki rodzinne i zwyczaje spadkowe włościan w latach 1775—1870 w świetle Tabuli prowincjonalnej cyrkulów lwowskiego i samborskiego”. — Biblioteka puławska. Serja prac społeczno-gospodarczych Nr. 33. str. 113. Warszawa 1932.
- 5) Knot Antoni: „Spór o konwiktorów Akademii Terezańskiej we Lwowie w 1781 r.” (Studja lwowskie str. 221—234) Lwów 1932.
- 6) Krzemicka Zofja: „Proces polityczny w Lwowie 30 stycznia 1878 r.” (Studja lwowskie str. 235—252.) Lwów 1932.
- 7) Mańkowski Tadeusz: Lwowskie kościoły barokowe (Nakładem Tow. Naukowego) str. 152. Lwów 1932.
- 8) Opałek Mieczysław: „Zapomniane palety”. (Studja lwowskie str. 314—343.) Lwów 1932.

Prace ad 1, 2, 4, 5, 6, ogłoszono wyłącznie na podstawie materiałów Archiwum, inne zaś częściowo tylko.

XI. ARCHIWUM ZIEMSKIE we LWOWIE.

Kwerendy. Załatwie 50 kwerend i poszukiwań:

a) dla władz i urzędów państwowych . . .	35
b) dla władz samorządowych	4
c) dla zrzeszeń i instytucyj	1
d) dla osób prywatnych	10

Negatywnie 15, pozytywnie 35.

Z tego załatwili: Dr. Polaczkówna 3 kwerendy,
Dr. Hejnosz 28.

Większe, względnie ważniejsze kwerendy były następ.:

1) Województwo we Lwowie o wyszukanie i odpisanie aktu fundacyjnego Jakóba Sobieskiego dla szpitala ubogich w Złoczowie z 1630 r. (Dr. Hejnosz i Dr. Maleczyński).

2) Województwo w Tarnopolu o wykaz parcel gruntowych, stanowiących neutralny pas graniczny (Dr. Hejnosz, Dr. Maleczyński i Dr. Polaczkówna).

3) Magistrat m. Żydaczowa o odpisy 14 dokumentów pergaminowych z depozytu tego miasta (Dr. Hejnosz).

4 i 5) Zwierzchność gminna w Dunajowie i Zimnejwodzie o historję swych miejscowości (Dr. Hejnosz).

6) Urząd parafjalny rzym.-kat. w Malechowie o akt fundacyjny kościoła ormiańskiego w Zboiskach (Dr. Polaczkówna).

7 i 8) Dr. Włodzimierz Budka z Krakowa w sprawie inwentarza archiwaliów miasta Buska i znaku wodnego w księgach buskich (Dr. Hejnosz).

9) Dr. Janusz Pajewski z Warszawy o odpis dokumentu Zygmunta I. dla posła tureckiego Kierdeja z 1532 r. (Dr. Hejnosz).

10. Dyrektor Dr. Fryderyk Papée z Krakowa o informację co do zwoływania sejmików ziemskich bełskich do Lubaczowa (Dr. Polaczkówna).

11. Dr. Stanisław Ptaszycki, b. Nacz. Dyrektor Arch. Państw. z Warszawy o odpisy artykułu konfederacji warszawskiej z 1573 r. Castr. Prem. T. 80, Castr. Leop. T. 335 (Dr. Polaczkówna).

12. Generał Coselschi z Florencji o poszukiwania do rodziny Kozielskich (Dr. Hejnosz i Dr. Polaczkówna).

13. Władysław Kurdwanowski z Warszawy o poszukiwania do rodziny Kurdwanowskich (Dr. Hejnosz).

14. Roman Litwinowicz z Warszawy o poszukiwania do rodziny Litwinowiczów (Dr. Polaczkówna).

15. Zbigniew Prażmowski z Warszawy o wiadomości, dotyczące związków rodzinnych Kobylańskich, Laskowskich, Siedliskich, Soleckich, Strzeleckich (Dr. Polaczkówna).

16. C. Jelita-Wilczkowski z Le Vésinet (Francja) o poszukiwania do rodziny Wilczkowskich (Dr. Polaczkówna).

17. Prof. Henry Wilhelmus z Budapesztu o poszukiwania do rodziny Suskich (Dr. Polaczkówna).

W okresie sprawozdawczym sporządzono:

a) odpisów wierzytelnych 59 stron z 17 dokumentów;

b) odpisów częściowych 14 „ z 29 „

c) wydano informacji: dla urzędów państwowych 35

„ władz samorządowych 4

„ zrzeczeń i instytucyj 1

„ osób prywatnych 10

Z pracowni naukowej korzystały 33 osoby 313 razy, wydano im 1774 ksiąg i fascykułów i 5 dyplomów pergami-

nowych; prócz tego wypożyczono dwum instytucjom (jednej lwowskiej, drugiej zamiejscowej) 14 tomów.

12 marca zwiedziła Archiwum wycieczka, zorganizowana przez Bibliotekę słuchaczy prawa Uniwersytetu J. K. we Lwowie.

Prace naukowe drukowane, oparte częściowo lub w całości na materiałach tut. Archiwum:

1. Andrusiak M., Pawło Tetera ta lwiwska Stawropigia, odb. Lwów, str. 8;
2. Andrusiak M., Z minuloego Znesinnia, Lwów 1932, str. 34;
3. Hejnosz W., Znamienny dekret sądu referendarskiego. Przyczynek do sprawy stosunku chłopa do ziemi w dawnej Polsce. Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, r. II, Lwów 1932, s. 93—112 i odb. str. 20.
4. Styś W., Metryki gruntowe Józefińskie i Franciszkańskie jako źródło do historii gospodarczej Galicji, Roczniki j. w., str. 57—92.

XII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PIOTRKOWIE.

1. Kwerendy. Wpłynęło ich 162. Definitywnie załatwiono 135 (pozyt. 98, negat. 37), w tem: dla władz państw. 39, dla władz samorz. 9, dla instytucyj 2, dla osób prywatnych 85. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 84 odpisy na 162 str. w tem: dla władz państw. 1 odp. na 3 str., dla osób pryw. 83 odp. na 159 str. 2) 9 informacji na 9 str. wszystkie dla osób prywatnych. Wykonano 1 odrys planu. Różnym urzędom wypożyczono na terminy krótkie 13 wol. akt, 5 ksiąg, 2 tabele.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 10 osób 138 razy. Dostarczono im: 75 wol. akt, 12 tom. Wydawnictw urzędowych, kilka planów, kilka roczników czasopism. Z Archiwum Akt Dawnych w W-wie sprowadzono 1 wol. akt.

XIII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w PŁOCKU.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 20, w tem: dla władz państw. 9, dla osób pryw. 11. Sporządzono 10 odpisów na 23 str., w tem: dla władz państw. 5 odp. na 11 str., dla osób pryw. 5 odp. na 12 str. wydano 6 informacji, w tem dla władz państw. 4, dla osób pryw. 2.

2. Pracownia Naukowa. Korzystały z niej 3 osoby 14 razy. Wydano im do przejrzenia 305 wol. akt.

XIV. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w POZNANIU.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 79 (22 negatywnie, 57 pozytywnie), w tem: dla władz państw. 26, dla osób pryw. 40, w sprawach naukowych 13. Większe wzgl. ważniejsze były następujące:

1. Konserwatorowi Biblioteki Publicznej w Nancy udzielono szczegółowych wyjaśnień w sprawie drzwi gnieźnienskich.

2. W związku z ankietą Wydziału Archiwów Państwowych w sprawie artykułów do XI-go tomu „Archeionu” zwrócono szczegółowo uwagę i udzielono wskazówek w sprawie opracowania i reprodukowania nieogłoszonych dotąd trzech fotografii dyplomów karolińskich z IX-go wieku dla klasztoru w Ina-Cornelimünster (Monasterium sancti Corneli) na dzisiejszem pograniczu niemiecko-belgijskiem.

Sporządzono 44 odpisy na 62 str.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 87 osób 1548 razy. Dostarczono im 2488 dyplomów, ksiąg, planów i fascykułów. Poza archiwum wypożyczono 103 fasc.

Prace naukowe drukowane, oparte na materiałach Archiwum:

A. Wydawnictwa:

- 1) Hein Max u Maschke Erich: Preussisches Urkundenbuch. Zweiter Bd. 1. Lieferung: 1309—1324, Königsberg, 1932. 4-o, str. 328.

B. Opracowania: całkowicie lub w znacznej części oparte na materiałach Archiwum Państwowego:

- 1) Gumowski Marjan: Herby i pieczęcie miast wielkopolskich. Poznań 1932. 8-o, str. 418.

- 2) Hoffman Bogumił: Wykonanie bulli „De salute animarum” w Wielkiem Księstwie Poznańskiem. *Roczniki Historyczne*. VIII. 1932. str. 22-58; 162-196 i odb. Poznań 1932, 8-o, str. 72.
- 3) Kuraszkiewicz Władysław: Studja nad polskimi samogłoskami nosowemi. Kraków 1932. str. 143.
- 4) Nożyński Tadeusz: Żydzi poznańscy w XV-ym wieku (1379—1502). *Kronika m. Poznania* 1932, X, str. 86-99, 249-263.
- 5) Pawłowczak Józef: Zniesienie i wymarcie zakonu Reformatów na Śródce. *Kronika m. Poznania*, 1932, X, str. 41.
- 6) Pohorecki Feliks: O dawnym szpitalu i kościółku św. Krzyża w Poznaniu. *Kronika m. Poznania*, IX, str. 336-363.
- 7) Pohorecki Feliks: Opis miasta Poznania z r. 1787. „*Kronika m. Poznania*”, X, str. 42-58.
- 8) Pohorecki Feliks: Kilka przyczynków do emigracji benederskiej i wojny pruskiej z lat 1710—1711. „*Kwartalnik Historyczny*”, XLV, Tom I, str. 260-267.
- 9) Snowadzki: Das schnelle Vordringen der Dzierzon'schen Lehren in unserm Lande („*Posener Bienenwirt*”, XXV, nr. 12, str. 223-226).
- 10) Staszewski Janusz: Poznań w początkach 1813 r. „*Kronika m. Poznania*”, IX, str. 364-377.
- 11) Staszewski Janusz: Z dziejów gimnazjum poznańskiego w latach 1806—1815, tamże t. X, str. 210-224.
- 12) Staszewski Janusz: Przemarsze wojsk polskich przez Poznań w latach 1806—1815. Tamże, X., str. 59-69.
- 13) Wieliczka Zygmunt: Wielkopolska a Prusy w dobie powstania 1918/19. Poznań 1932, 8-o, str. XI, 234.
- 14) Wojtkowski Andrzej: Przyczynki do życiorysu Wojciecha Cybulskiego. „*Roczniki Historyczne*, VIII, 1932, str. 83-88
- 15) Września jej ziemia i mieszkańcy. — Cz. I. Września 1932. 8-o, str. X 94.
- 16) Zaleski Zygmunt: Cech szewski w Poznaniu. Poznań 1932, 8-o, str. 123.

XV. ODDZIAŁ ARCHIWUM PAŃSTWOWEGO POZNAŃSKIEGO w BYDGOSZCZY.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 150, w tem: dla władz państw. 76, dla władz samorządowych 9, dla instytucyj 2, dla osób prywatnych 63. Pozytywnie załatwiono 105, negatywnie 45. Na skutek powyższych kwerend wydano:

1) 3 odpisy na 5 str., w tem: dla władz państw 1 odpis na 1 str., dla osób prywatnych 2 odp. na 4 str. 2) 26 informacji, w tem: dla władz państw. 11, dla władz samorz. 3, dla osób prywatnych 12. Na podkreślenie zasługują informacje udzielone Oddziałom Państw. Banku Rolnego w Poznaniu i Grudziądzu. Wyjaśniono w nich szereg wątpliwości, wynikających z uprawnień Banku Rolnego do rent ustanowionych przez b. Komisję Generalną w Bydgoszczy. Urząd Katastralny oraz mierniczy przysięgli inż. Wedell z Bydgoszczy wykonali 12 odrysów z map przechowywanych w Archiwum, w tem: dla władz państwowych 3 odrisy, dla osób prywatnych 9. 31 osobom udostępniono akta na miejscu (311 fasc. i 58 map). 7-u różnym urzędom państwowym wypożyczono na krótkie terminy 67 fasc. akt i 8 map.

2. Pracownia Naukowa. Korzystały z niej 4 osoby 14 razy.

XVI. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w RADOMIU.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 172, w tem: dla władz państw. 103, dla władz samorząd. 23, dla władz duchownych 9, dla osób prywatnych 37. Pozytywnie załatwiono 79 kwerend, negatywnie 93. Kwerendy dotyczyły przeważnie własności nieruchomości (dzierżawy, serwituty, wywłaszczenia, plany), i spraw personalnych. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 18 odpisów na 105 str. 2) 40 informacji i wyciągów na 140 str. 3) 18 odrysów planów.

2. Z Pracowni Naukowej korzystała 1 osoba.

XVII. ARCHIWUM PAŃSTWOWE w WILNIE.

1. Kwerendy. Załatwiono ich 671, w tem: dla władz państw. 201, dla władz samorządowych 9, dla instytucyj 26, dla osób prywatnych 435. Pozytywnie załatwiono 531 kwerend, negatywnie 140. Na skutek powyższych kwerend wydano: 1) 500 odpisów na 881 str., w tem: dla władz państw. 211 odp. na 258 str., dla władz samorz. 4 odp. na 8 str., dla instytucyj 12 odp. na 55 str., dla osób prywatnych 273 odp. na 560 str. Poświadczono i wydano 115 odpisów sporządzonych przez samych interesantów na 292 str. w tem: dla władz państw. 6 odp. na 22 str., dla władz samorządowych 4 odp. na 15 str., dla instytucyj 50 odpisów na 91 str., dla osób prywatnych 55 odp. na 164 str. Ogółem więc wydano 615 odpisów na 1173 stronicach. 2) 70 informacji na 72 str., w tem: dla władz państw. 21 inf. na 23 str., dla osób pryw. 49 inf. na 49 str. Poza Archiwum w celach urzędowych wypożyczono na termin krótki 9 woluminów.

2. Pracownia Naukowa. Korzystało z niej 113 osób 2359 razy. Dostarczono im 6043 woluminy. Poza Archiwum w celach naukowych wypożyczono 70 wol. 11-u osobom i instytucjom naukowym udzielono informacji o materiałach archiwalnych do poszczególnych zagadnień naukowych. Na podstawie materiałów Archiwum ogłoszono następujące prace:

- 1) Kryczyński Leon: Tatarzy litewscy w wojsku polskiem w Powstaniu 1831 r. Wilno 1932.
- 2) X. Nowak Edmund: Kapelani wojskowi w dawnej armji polskiej. W-wa 1932.
- 3) Rabinowiczówna Sara: Wilno w Powstaniu 1830/31. Biblioteczka Wileńska. Wilno 1932.

Książki i czasopisma

nadesłane do Redakcji tytułem wymiany za Archeion.

A. Książki.

- Betriebsplan der Weissrussischen Akademie der Wissenschaften für das Jahr 1932. *Mensk*, 1932 str. 118.
- Czuma Ign.: Monografia województwa lubelskiego. cz. I. Zagadnienia podstawowe. Pod Red. Dr. Ign. Czumy. *Lublin*, 1932.
- Chlamtacz Marcei: Zagadnienie posiłkowej poręki w prawie rzymskim i w prawach nowożytnych. *Lwów*, 1932 str. 87.
- Deryng Antoni: Główne tendencje rozwojowe prawa narodów w świetle orzecznictwa stałego trybunału sprawiedliwości międzynarodowej. *Lwów*, 1932 str. 151.
- Kernażycki K. S.: Da gistorii agrarnaga ruchu na Bełarusi perad imperialistycznaj wajnoj. Wyd. Bełaruskaja Akad. Nauk. *Mensk*, 1932.
- Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok 1921/22. Za rektoratu śp. Prof. Dr. Jana Kasprowicza. *Lwów*, 1932.
- Kryczyński Leon: Tatarzy litewscy w wojsku polskim w powstaniu 1831 r. W załączeniu: O stosunku Muślinów do powstania 1863 r. *Wilno*, 1932, str. 59.
- Liedke Antoni ks.: Walka ks. Jana Opolskiego „Kropidły” z Krzyżakami w obronie majątkowych praw diecezji włocławskiej. *Toruń*, 1932 str. 138.
- Menskija akty. (XV—XVIII st.) Tom I. Wyd. Bełaruskaja Akad. Nauk. *Mensk*, 1931 str. 413.
- Nowak E. ks.: Rys dziejów duszpasterstwa wojskowego w Polsce 968—1831. *Warszawa*, 1932 str. VIII + 280.
- Piotrowski Stanisław: Uchwały podatkowe. Rabinowiczówna Sara: *Wilno* w powstaniu roku 1830/31. *Wilno*, 1932 str. 158.

- Rafacz Józef: Więzienie marszałkowskie w latach 1767—1795. Lwów, 1932 str. 78.
- Rościszewska Zofja: Lewartów (Lubartów) w latach 1543—1643. Lublin, 1932 str. 56.
- Sadowskij W.: Pracia w U. S. S. R. (Wyd. Praci Ukrainskoho Nauk. Institutu. T. VII. Warszawa, 1932.
- Śmiszko Marcjan: Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Lwów, 1932, str. 192.
- Tyszkowski Kazimierz: Wojna o Smoleńsk 1613—1615. Lwów, 1932 str. 176.
- Walawender Antoni: Kronika klęsk elementarnych w Polsce i w krajach sąsiednich w latach 1450—1586. cz. I. Zjawiska meteorologiczne i pomory. Lwów, 1932 str. VIII+112+299.
- Wieliczka Zygmunt: Wielkopolska a Prusy w dobie powstania 1918/19. Poznań, 1932.
- Września jej ziemia i mieszkańcy. Przyczynki do dziejów historyczno-kulturalnych ziemi wrzesińskiej pod. red. J. Bazewicza i innych. Września, 1932 str. 94.
- Vetulani Adam: Studja nad tekstami i znaczeniem statutu łączyckiego z r. 1180. Lwów, 1932 str. 72.
- Uniwersytet w Lipsku nadesłał 24 rozprawy dysertacyjne z zakresu historii a ponadto polskie Archiwa Państwowe nadesłały 30 odbitek z różnych czasopism naukowych*).

B. Czasopisma polskie.

- Ateneum wileńskie. Czasopismo naukowe poświęcone badaniom przeszłości ziem W. X. Litewskiego. Red. T. Modelski. Rocznik VII. Wilno.
- Fontes. Tom XXV. Toruń 1931. Wyd. T-wo Naukowe w Toruniu.
- Monumenta Hofbaueriana. Wyd. O.O. Redemptorystów. Tom VI. Toruń, 1932.
- Nauka polska, jej potrzeby, organizacja i rozwój. Rocznik XVI. Warszawa, 1932.
- Niepodległość. Czasopismo poświęcone dziejom polskich walk wyzwoleniczych w dobie popowstaniowej. Pod Red. Leona Wasilewskiego. Tom VII. Warszawa, 1932.

*) Prac tych nie wyszczególniamy ze względu na szczupłość miejsca.

Przegląd Historyczny. Serja II. Wyd. T-wa Miłośników Historji w Warszawie. Tom X. zeszyt 1.

Przegląd Historyczno-Wojskowy. Wyd. Wojskowe Biuro Historyczne. Tom V. zesz. 1—2.

Przegląd Powszechny. Miesięcznik poświęcony sprawom religijnym, kulturalnym i społecznym. Tomy od 185 do 197. Kraków, 1932/33.

Rocznik Łódzki, poświęcony historii Łodzi i okolicy. Łódź, 1931. Tom II-gi.

Rocznik Biblioteki W. S. H. w Warszawie. Rok IX. Warszawa, 1932.

Rocznik T-wa Nauk. w Toruniu. Tom 36. Toruń 1930.

Zapiski T-wa Nauk. w Toruniu. Rok 1931.

Zapysky czyna św. Wasylja Wełyskoho. Tom. IV zesz. 1—2. Żółkiew, 1932.

C. Czasopisma zagraniczne.

Archiwnoje dieło. Centralnoje archiwnoje uprawnjenje R.S.F.S.R. Tom 28—31. Moskwa, 1932.

Analecta Bolandiana. vol. 50. Bruxelles—Paris, 1932.

Bratislavské lekárske listy. Organ lekárskej fakulty bratislavskej univerzity Komenského. Tom XI. Bratislava, 1931.

Časopis národního musea. (Časopis musea království českého) Ročník CV. Praha, 1931.

Časopis archivní školy. Vyd. Gustav Friedrich. Nakł. Archivní školy. R. IX. Praha, 1931.

Česky časopis historický. Vyd. J. Pekař. R. XXXVIII. Praha 1932.

Inventaires des archives de la Belgique. Publiés par ordre du Gouvernement sous la direction de Joseph Cuvelier. Bruxelles, 1932.

Krasnyj Archiw. Istoriceskij žurnal pod redakciej W.W. Adoratskogo. Tom 50—51. Moskwa, 1932.

Leveitári Közlemények A. M. Kir. Országos Levéltár folyó'irata. Red. Dr. Pleidell Ambrus. Budapest, 1932.

Meddelanden frau Svenska Riksarkivet. Stockholm, 1931.

Mitteilungen der Zentralstelle für Deutsche Personen und Familiengeschichte. Heft 49. Leipzig, 1932.

Revue d'Histoire de la Guerre Mondiale. Vol. X. Paris, 1932.

Royal Historical Society Transactions. Vol. XV. London, 1932.

- Samosprávná knihovna hl. m. Práhy. Nakl. duchodu obce hl. m. Práhy. Tom I—IX. Praha, 1927—1931.
- Sbornik příspěvku k dejinam hl. m. Práhy. Vyd. Obec hl. m. Práhy. Praci archivu městského. Red. Dr. Vaclav Vojtišek. Tom VI. Praha, 1931.
- Ukrainskij Archiw. Wyd. Archeograficzna Komisija Wseukraińskoi Akademii Nauk. Tom IV. Kijiw.
- Zprávy památkového sboru hl. m. Práhy. Red. Karel Guth. Nakl. Památkového sboru hl. m. Prahy. Tomy I—IX. Praha, 1904—1931.
- Zprávy českého zemského archivu. Pořáda ředitel Dr. Jan Bedřich Novák. Tom VIII. Praha, 1932.

Errata.

W tomie X, w artykule W. Łopacińskiego „Akta Rz. Kat. Kollegjum Duch. w Petersburgu...” należy poprawić następujące ważniejsze omyłki drukarskie:

Str. 62 w. 3-ci od dołu: jest „Wołoszczewski” winno być:
„Wołonczewski”.

Str. 69 w. 7-y od góry: jest „Łysowicach” winno być:
„Żyrowicach”.

Str. 70 w. 6-y od dołu: jest „Siemiaszko” winno być:
„Siemaszko”.

Str. 74 w. 17-y od góry: jest „do połowy” winno być:
„od połowy”.

Str. 82 w. 8-9 od dołu: jest „Salonowie” winno być:
„Satanowie”.

Str. 83 w. 13-y od góry: jest „Malekiego” winno być:
„Maleckiego”.

Str. 87 w. 8-y od góry: jest „propowiedziej” winno być:
„propowiediej”.

Str. 89 w. 7-y od góry: jest „Oziełanach” winno być:
„Ozieranach”.

TREŚĆ XI ZESZYTU.

Stanisław PTASZYCKI: Moje wspomnienia osobiste o ś. p. prof. Oswaldzie Balzerze	str.	1
Helena POLACZKÓWNA: Oswald Marjan Balzer (1858-1933) ..	„	7
Iwan SZABATIN: Rzeczy nowe w teorii i praktyce porządkowania i inwentaryzacji materiałów archiwalnych w Z. S. R. R.	„	20
Feliks POHORECKI: Nieznany oryginał dyplomu Ottona II z 25 lipca 973 r.	„	45
Józef STOJANOWSKI: Układ archiwalny polsko-austriacki z dnia 26 października 1932 r.	„	51
Sprawozdania z literatury archiwalnej:		
Aleksy BACHULSKI: Literatura archiwalna czesko-słowacka z lat 1919—1932	„	60
DZIAŁ URZĘDOWY:		
Sprawozdanie z działalności Wydziału Archiwów Państwowych. Lata 1931—1932.	„	77
Sprawozdanie z działalności Archiwów Państwowych. Rok 1932. Na podstawie materiałów dostarczonych przez poszczególne Archiwa Państwowe opracował Wincenty ŁOPACIŃSKI	„	97
Książki i czasopisma nadesłane do Redakcji	„	147
Errata w zeszycie X.	„	151

TABLE DES MATIÈRES.

Stanisław PTASZYCKI: Mes souvenirs personnels sur feu professeur Oswald Balzer	p.	1
Helena POLACZKÓWNA: Oswald Marie Balzer (1858 — 1933)	„	7
Iwan SZABATIN: Nouveautés en théorie et en pratique dans la mise en ordre et la description des archives en U. R. S. S.	„	20
Feliks POHORECKI: Une charte inconnue d'Otton II (25. VII. 973)	„	45
Józef STOJANOWSKI: Convention polono-austrichienne du 26 octobre 1932 concernant les archives	„	51
Comptes-Rendus de publications concernant les archives:		
Aleksy BACHULSKI: Compte-Rendu des publications tché- coslovaques concernant les archives (1919 — 1932)	„	60

PARTIE OFFICIELLE:

Compte-rendu de la Section des Archives de l'Etat pour les années 1931 et 1932	„	77
Compte-rendu des Archives de l'Etat. L'année 1932. D'après les matériaux fournis par les Archives respectives élaboré par Wincenty ŁOPACIŃSKI	„	97
Livres et revues envoyés à la Rédaction	„	147
Errata au tome X.	„	151

TAFELDES MATRIKEL

KWARTALNIK HISTORYCZNY

ORGAN

POLSKIEGO TOWARZYSTWA HISTORYCZNEGO

ZAŁOŻONY PRZEZ
KSAWEREGO LISKEGO

REDAKTOR
TEOFIL EMIL MODELSKI

CZŁONKOWIE TOWARZYSTWA OTRZYMUJĄ BEZPŁATNIE.

SKŁADKA ROCZNA WYNOŚI ZŁ 20.—

ADRES LWÓW UNIWERSYTET.

PRZEGLĄD HISTORYCZNY

WYDAWANY PRZEZ

T-WO MIŁOŚNIKÓW HISTORJI W WARSZAWIE

pod redakcją

MARCELEGO HANDELSMANA i STANISŁAWA KĘTRZYŃSKIEGO

INDEKS DO PRZEGLĄDU HISTORYCZNEGO

Tomy I—XXV opracowała IRENA POSSELTÓWNA — Warszawa 1925.

CENA ZŁ. 5.

SKŁAD GŁÓWNY: TOWARZYSTWO MIŁOŚNIKÓW HISTORJI
Warszawa, Rynek Starego Miasta 31.

Roczniki Historyczne

ORGAN

TOWARZYST. MIŁOŚNIKÓW HISTORJI w POZNANIU

pod redakcją

KAZIMIERZA TYMIENIECKIEGO

i KAZIMIERZA KACZMARCZYKA

POZNAŃ, ARCHIWUM PAŃSTWOWE, GÓRA PRZEMYSŁAWA 1.

ATENEUM WILEŃSKIE

CZASOPISMO NAUKOWE POŚWIĘCONE BADANIOM
PRZESZŁOŚCI ZIEM W. KS. LITEWSKIEGO.

WYDAWNICTWO III-go WYDZIAŁU
TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK W WILNIE.

ADRES ADMINISTRACJI:

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ NAUK w WILNIE, UL. LELEWELA.

Przegląd Historyczno-Wojskowy

wydawany przez

WOJSKOWE BIURO HISTORYCZNE

Redaktor:

MAJOR OTTON LASKOWSKI

Główna Księgarnia Wojskowa.

Rocznik Łódzki

wydawany przez

Archiwum Akt Dawnych m. Łodzi

pod redakcją

JÓZEFA RACIBORSKIEGO przy współudziale
B. ZIEMIĘCKIEGO i K. KACZMARCZYKA

ŁÓDŹ, PL. WOLNOŚCI 1.